

KISEBBSÉGI SZEMLE

VIII. ÉVFOLYAM, 2023. 3. SZÁM

SZERKESZTŐK

FERENC VIKTÓRIA, GAZSÓ DÁNIEL, KÁNTOR ZOLTÁN

VENDÉGSZERKESZTŐK

RÁKÓCZI KRISZTIÁN, TÁTRAI PATRIK

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

ABLONCZY BALÁZS, FERENC VIKTÓRIA, GAZSÓ DÁNIEL, KÁNTOR ZOLTÁN,
TÁTRAI PATRIK, TORÓ TIBOR, TÓTH NORBERT, VÍZI BALÁZS

Kiadó: *Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt.*

1016 Budapest, Gellérthegy u. 30–32.

Internetcím: www.bgazrt.hu

Felelős kiadó: *Erdélyi Rudolf Zalán*

Tel.: +36 1 795 2012

E-mail: vezerigazgato@bgazrt.hu

Szerkesztőség: *Nemzetpolitikai Kutatóintézet*

1016 Budapest, Gellérthegy u. 30–32.

Internetcím: www.npki.hu

Felelős szerkesztő: *Kántor Zoltán*

Szerkesztőségi titkár: *Mile Csilla*

Tel.: +36 1 795 4614

E-mail: csilla.mile@bgazrt.hu

Nyelvi lektor: *Fülöp Éva*

Borítóterv: *Kőfaragó Anna, Kőfaragó Zsuzsa*

A borítón megjelenített fénykép forrása:

Art and Picture Collection, The New York Public Library. „Hungarian Design.”

The New York Public Library Digital Collections. 1911.

<http://digitalcollections.nypl.org/items/510d47e1-0219-a3d9-e040-e00a18064a99>

Nyomás és kötés: *Kapitális Nyomdaipari Kft.*

4002 Debrecen, Balmazújvárosi út 14.

A Kisebbségi Szemle egy szaklektorált (peer-reviewed) folyóirat

MTA-értékelés: A

HU ISSN 2498-8049

TARTALOM

NÉPSZÁMLÁLÁS SZLOVÁKIÁBAN

HARRACH GÁBOR: A FELVIDÉKI MAGYARSÁG

FŐBB DEMOGRÁFIAI JELLEMZŐI

A 2021-ES NÉPSZÁMLÁLÁS TÜKRÉBEN

7

TÁTRAI PATRIK: A DEMOGRÁFIAI ASSZIMILÁCIÓ

SZÁMSZERŰSÍTÉSÉNEK LEHETŐSÉGEI

A SZLOVÁKIAI MAGYAROK 2021-ES NÉPSZÁMLÁLÁSI ADATAI PÉLDÁJÁN

35

PREGI LÓRÁNT: A BELSŐ MIGRÁCIÓ HATÁSA

AZ ETNIKAI SZERKEZET ÁTALAKULÁSÁRA DÉL-SZLOVÁKIÁBAN

71

RECENZIO

ACKERMANN VILMOS: LEHETŐSÉGEK ÉS KIHÍVÁSOK:

MAGYARNAK MARADNI A DIASZPÓRÁBAN

101

GAZSÓ DÁNIEL: OTTHON ÉS ITTHON. A MAGYAR DIASZPÓRA ÉS ANYAORSZÁGA.

GONDOLAT KIADÓ: BUDAPEST, 2022.

RESUME

107

SZÁMUNK SZERZŐI

111

NÉPSZÁMLÁLÁS SZLOVÁKIÁBAN

Globalizálódó, felgyorsuló világunkban egyre nehezebb megragadni a társadalmi folyamatokat, különösen egy résztársadalom, egy nemzeti kisebbség esetében. Dacára az időről időre felmerülő – elsősorban az etnicitás mérésével kapcsolatos – hitelességi deficiteknek, az elmúlt másfél évszázadban főként a népszámlálásokra támaszkodhattak azok, akik egy adott csoport főbb társadalmi jellemzőire voltak kíváncsiak. Jelen tematikus számban is ezt tesszük, és a szlovákiai magyar népesség demográfiai folyamatait, jellemzőit igyekszünk körbejárni a 2021-es szlovákiai népszámlálás alapján. Bár az elmúlt időszakban a régió országainak népszámlálásai kapcsán egyre növekvő módszertani és kivitelezésbeli nehézségeket látni főként a népesség egyre növekvő mobilitása, illetve az ismeretlen etnikumú-nyelvű-felekezetű népesség nagy száma vonatkozásában, a 2021-es szlovákiai népszámlálás még mindig a legalkalmasabb forrás a szlovákiai magyarok főbb jellemzőinek megismerésére.

Éppen ezért ebben a lapszámban három tanulmány vizsgálja a szlovákiai magyarok népesedésének főbb aspektusait a népszámlálásra alapozva. Általánosságban bemutatjuk, hogyan változott a magyar népesség száma 2011-hez képest, az egyes kritériumok szerint hány magyar lakos él napjainkban Szlovákiában. Emellett természetesen az átalakulás okainak vizsgálata is hangsúlyos szerepet kap. Egy etnikai csoport népesedési jellemzőit három fő tényező befolyásolja: a természetes szaporodás, a migrációs egyenleg, valamint az asszimilációs folyamatok eredője. Ennek megfelelően a három tanulmány e három fő tényezőt járja körül. Az első tanulmányban Harrach Gábor tekinti át azokat a demográfiai jellemzőket (születések, korcsoportos megoszlás, családi állapot), amelyek alapvető hatást gyakorolnak a magyarok népesedésére. A második tanulmányban Tátrai Patrik azt igyekszik feltárni, hogy az asszimiláció milyen mértékben járult hozzá a magyarok számának csökkenéséhez. A harmadik tanulmányban Pregi Lóránt mutatja be, hogyan hat a népesség területi átrendeződése, azaz a belső migráció Dél-Szlovákia etnikai szerkezetére.

E három írás remélhetőleg komplex képet ad a szlovákiai magyarok népesedési helyzetéről, főbb demográfiai folyamatairól. A szerkesztőség és a szerzők nevében kívánunk mindenkinek jó olvasást, hasznos időtöltést.

*Tátrai Patrik és Rákóczi Krisztián
vendégszerkesztők*

HARRACH GÁBOR

A FELVIDÉKI MAGYARSÁG FŐBB DEMOGRÁFIAI JELLEMZŐI A 2021-ES NÉPSZÁMLÁLÁS TÜKRÉBEN

A 2021-es szlovákiai népszámlálás eredményei a felvidéki magyarság változatlanul folytatódó – abszolút értékben lassabb ütemű, arányát tekintve viszont az elmúlt évtizedek trendjébe illeszkedő – csökkenését mutatják. Az alábbiakban áttekintem a fogyatkozás főbb statisztikáit, az etnikai és anyanyelvi környezet két census közötti változásait, valamint a felvidéki magyarság fontosabb demográfiai jellemzőit (korstruktúra, családi állapot, gyermekvállalás), elsősorban a Szlovák Statisztikai Hivatal online népszámlálási adatbázisának¹ nyilvánosan elérhető adatai alapján.

Az alábbi összegzés arra a 422 065 személyre vonatkozik, aki az utolsó szlovákiai népszámlálás során elsődlegesen magyarnak vallotta magát; azzal a 34 089 fővel, aki a magyar második identitásaként jelölte meg, itt nem foglalkozunk. Ugyanakkor egy rövid kitekintés erejéig a magyar anyanyelvűek létszámalakulására is kitérek, a két halmaz egymáshoz való viszonyának rövid ismertetése mellett.

Itt kell megjegyezni, hogy a hivatalos etnikai adatoknak az ismeretlen nemzetiségűekkel történő – az ilyenkor szokásos szétosztási protokollt követő – kiegészítését az eljárás gyakorlati hasznának megkérdőjelezhető volta miatt² (s egyúttal a témával foglalkozó szakirodalmi szokást³ követve) mellőztem.

1 Letöltés helye: www.scitanie.sk/en; letöltés ideje: 2023. 09. 07.

2 E sorok szerzőjének korábbi elemzői tapasztalata szerint a szlovákiai magyarság hivatalos statisztikáinak ily módon történő kiegészítése nem változtatott – még az ismeretlen nemzetiségűek jelenleginél magasabb aránya mellett sem – az eredeti adatok mellett feltárt jelenségek és szabályszerűségek lényegén.

3 Gyurgyík László például – bár a 2011-es és a 2021-es census után egyaránt készített becsléseket a rejtőzködő magyarok létszámáról – a magyarokra vonatkozó népszámlálási statisztikákat alapvetően a hivatalos adatok alapján elemzi. Ld. Gyurgyík László: *A szlovákiai magyarság demográfiai folyamatai 1989-től 2011-ig*. Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2014.; valamint Gyurgyík László: Quo vadis? A szlovákiai magyarsághoz tartozók (száma) a 2021. évi népszámlálás nemzetiségi és anyanyelvi adatai alapján. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2022. 24 (3). 3–17. Másik jellemző példaként a *Felvidéki Magyarok* című folyóirat 2022/1. – a 2021-es census eredményeit összegző – lapszámát említhetjük, amelynek fókuszában elsősorban a magukat másodlagosan magyarnak vallók állnak, az ismeretlen nemzetiségűek lehetséges létszámformáló szerepét viszont nem tárgyalták. Letöltés helye: <https://felvidek.ma/wp-content/uploads/2012/02/fma-43.pdf>; letöltés ideje: 2023. 11. 20.

Járási szintű változások 2011–2021 között

Általános adatok

Elsőként nézzük meg a magyar nemzetiségűeknek és anyanyelvűeknek a két népszámlálás közötti létszámalakulását az ún. magyarlakta déli sáv 16 járásában, kiegészítve a közigazgatásilag különálló két nagyvárossal, Pozsonnyal és Kassával.⁴ A magyarlakta régiótól északra fekvő 54 járást – egyetlen etnikai térként kezelve – *szórványvidéknek* nevezem, lehetőség szerint erre a térségre vonatkozóan is feltüntetve az adatokat.⁵

	Nemzetiség			Anyanyelv		
	2011	2021	Változás	2011	2021	Változás
Pozsony	14 119	11 297	-20,0	15 307	11 958	-21,9
Szenci	9 134	8 715	-4,6	9 538	8 678	-9,0
Dunaszerdahelyi	87 349	85 586	-2,0	91 412	88 795	-2,9
Galántai	32 793	29 582	-9,8	33 799	30 324	-10,3
Komáromi	66 356	62 166	-6,3	71 425	66 339	-7,1
Lévai	28 085	23 372	-16,8	30 661	25 134	-18,0
Nyitrai	9 076	6 798	-25,1	10 447	7 513	-28,1
Érsekújvári	48 483	44 066	-9,1	52 704	47 011	-10,8
Vágsellyei	16 717	14 385	-13,9	17 455	14 886	-14,7
Losonci	17 338	16 580	-4,4	19 975	18 866	-5,6
Nagyrócei	7 738	7 355	-4,9	9 298	8 425	-9,4
Rimaszombati	30 516	31 891	4,5	36 310	36 643	0,9
Nagykürtösi	10 939	9 004	-17,7	12 731	10 579	-16,9
Kassa	6 382	5 636	-11,7	8 584	7 633	-11,1
Kassa-környéki	11 845	10 397	-12,2	17 348	14 839	-14,5
Nagymihályi	12 122	11 371	-6,2	14 325	13 376	-6,6
Rozsnyói	16 103	13 559	-15,8	18 057	15 442	-14,5
Töketerbesi	28 145	25 034	-11,1	32 473	29 415	-9,4
Szórványvidék	5 227	5 271	0,8	6 865	6 319	-8,0
Országos	458 467	422 065	-7,9	508 714	462 175	-9,1

1. táblázat: A magyar nemzetiségűek, illetve anyanyelvűek 2011-es és 2021-es létszáma, valamint a létszámváltozás százalékaránya a dél-szlovákiai járásokban

Forrás: a Szlovák Statisztikai Hivatal adatai alapján saját számítás

⁴ Pozsony öt, Kassa pedig négy járási szintű kerületből áll, ezek adatait itt összevontam.

⁵ Mivel a szórványvidékre vonatkozó értékeket az országos és a dél-szlovákiai értékek különbözete adja, a jelen tanulmányban azoknál a kombinált adatoknál, amelyekre a népszámlálási adatbázis technikai okokból nem adott ki országos statisztikákat, a szórványmagyarországra vonatkozó értékek közlésétől eltekintettem; összesített adatként ilyenkor az országos helyett a dél-szlovákiai értékek szerepelnek.

Mint látjuk, a csökkenés mértéke járási szinten igen eltérő, növekedést pedig Dél-Szlovákián belül csak a rimaszombatiban láthatunk, amiben mérvadó vélemények szerint fontos szerepet játszott a délgömöri cigányság jelentős részének magyar önmeghatározása.⁶ A kedvezőtlen etnikai környezet ismeretében meglepőnek is nevezhető a szóránymagyarság számának minimális emelkedése. Mivel mindez az ott élő magyar anyanyelvűek létszámcsökkenése mellett történt, arra következtethetünk, hogy nem a magyarlakta sávból induló belső migráció, hanem disszimiláció állhat a jelenség mögött.

A legmagasabb arányú, 20–28% közötti létszámesés úgy nemzetiségi, mint anyanyelvi szinten a fővárosban és a Nyitrai járásban, vagyis magyarok által alacsony arányban lakott területeken történt. A két magyar többségű járásban, a Komáromiban és a Dunaszerdahelyiben alacsony – az utóbbiban szinte elenyésző – volt a magyarok fogyatkozása. A magyarság helyi számaránya és létszámváltozás mértéke közötti kapcsolatra még kitérek.

	2011	2021	Változás
Pozsony	108,4	105,9	-2,6
Szenci	104,4	99,6	-4,8
Dunaszerdahelyi	104,7	103,7	-0,9
Galántai	103,1	102,5	-0,6
Komáromi	107,6	106,7	-0,9
Lévai	109,2	107,5	-1,6
Nyitrai	115,1	110,5	-4,6
Érsekújvári	108,7	106,7	-2,0
Vágsellyei	104,4	103,5	-0,9
Losonci	115,2	113,8	-1,4
Nagyőrcei	120,2	114,5	-5,6
Rimaszombati	119,0	114,9	-4,1
Nagykürtösi	116,4	117,5	1,1
Kassa	134,5	135,4	0,9
Kassa-környéki	146,5	142,7	-3,7
Nagymihályi	118,2	117,6	-0,5
Rozsnyói	112,1	113,9	1,8
Töketerebesi	115,4	117,5	2,1
Szóránnyvidék	131,3	119,9	-11,5
Országos	111,0	109,5	-1,5

2. táblázat: A magyar anyanyelvűeknek a magyar nemzetiségűekhez viszonyított 2011-es és 2021-es százalékaránya, valamint ennek százalékpontos változása
Forrás: a Szlovák Statisztikai Hivatal adatai alapján saját számítás

Az alábbiakban megnézzük a magyar anyanyelvűeknek a magyar nemzetiségűekhez viszonyított 2011-es és 2021-es létszámadatait, valamint ezeknek az arányszámoknak a két népszámlálás közötti változását. Amint arra Tátrai Patrik rávilágít, az említett hányadost a magyar kisebbségsszociológiai irodalomban az asszimiláció indikátoraként használják, ugyanakkor országoként különböznek az álláspontok abban, hogy a nemzetiségi vagy az anyanyelvi többlet utal-e a beolvadási folyamatra.⁷

⁶ A témával foglalkozó riportot ld.: Pomichal Krisztián: Górcső alatt a népszámlálás roma eredményei. *ma7*, 2022. február 3. Letöltés helye: <https://ma7.sk/aktualis/gorcsso-alatt-a-nepszamlalas-roma-eredmenyei>; letöltés ideje: 2023. 09. 07.

⁷ Tátrai Patrik: Anyanyelv és nemzetiség mint az interetnikus kapcsolatokat mutatója Erdély magyar lakosságának példáján. *Tér és Társadalom*, 2011. 25 (2). 48–68.

A magyar anyanyelvűek száma a szenci kivételével minden járásban meghaladja a magyar nemzetiségűekét, a többlet értéke azonban, mint látjuk, a nyugati járásokban alacsonyabb, a keletiekben pedig magasabb értéket képvisel, még hozzá a magyarok helyi etnikai arányától függetlenül, amint azt például a tömbmagyar járások és a gyakorlatilag szórványvidéknek számító Pozsony egymáshoz közeli értékei is mutatják. A jelenségre a magyarul sáv középső és keleti részén élő magyar anyanyelvű cigányság magas aránya éppúgy logikus magyarázattal szolgálhat, mint az ország különböző részein élő magyarok identitásának eltérő erőssége.

A magyar anyanyelvűeknek a magyar nemzetiségűekhez viszonyított létszamaránytöbblete tíz év alatt kis mértékben – 11%-ról 9,5%-ra – csökkent. Járási szinten az értékek változása aszimmetrikus jellegűt mutat: miközben az értékcsökkenés tekintetében nem láthatók földrajzi szabályszerűségek, a növekedést felmutató járások mind keleten találhatók. A legnagyobb különbséget a szórványvidéken láthatjuk, ahol a magyar nemzetiségűek már említett megugrása miatt a magyar anyanyelvűek többlete 31%-ról 20%-ra csökkent. Megfigyelhető még, hogy a nemzetiségi és anyanyelvi létszámadatok csökkenésének mértéke – a szórványvidéket leszámítva – erős együttjárást mutat.

Ami az itt tárgyalt hányadosnak az asszimilációra vonatkozó indikátorszerepét illeti, jelen sorok szerzője szerint az identitás és az anyanyelv aszimmetriájának mindkét esete (a magyar anyanyelvű nem magyar nemzetiségűeké és a nem magyar anyanyelvű magyar nemzetiségűeké) leírható a magyar kisebbségből a többségi etnikum felé mutató asszimiláció köztes vagy végső állomásaként, sőt az utóbbi eset a disszimilációnak is lehet az indikátora. Tovább növeli a lehetséges értelmezések körét, ha az interetnikus kapcsolat nem a többségi nemzet, hanem egy harmadik etnikum irányában realizálódik. A másik probléma, hogy az anyanyelvi és a nemzetiségi csoport létszámadataiból képzett hányados impliciten azt sugallja, hogy az egyik csoport teljes mértékben részhez tartozik a másiknak, holott az átfedések kétirányúak, ami így nem kettő, hanem három *egyidejűleg létező* csoport létét feltételezi. A 2021-es szlovákiai census adatok szerint például a magyar nemzetiségű és anyanyelvű személyek száma 403 140, a magyar anyanyelvű egyéb nemzetiségűeké 59 035, az egyéb anyanyelvű magyar nemzetiségűeké pedig 18 925. Ezeknek a csoportoknak a mindennapjait – az imént leírtak alapján – többféle asszimilációs, illetve disszimilációs forgatókönyv is jellemezheti.⁸

8 Az asszimiláció lehetősége, illetve az akkulturáció *ténye* még a magyar nemzetiségű és anyanyelvű csoportnak is a sajátja, ugyanis – amint a census adatokból kiszámítható – az itt található személyek 9%-a másodlagos identitás formájában egy másik etnikumhoz is kötődik.

Az etnikai környezet

Figyelembe véve, hogy a szlovákiai magyarság asszimilációs esélyeit (s ennél fogva népességi folyamatait) döntő mértékben meghatározza annak lokális etnikai számaránya,⁹ továbbá, hogy szállásterületét éppen az etnikai környezet változékonysága jellemzi, az alábbiakban áttekintjük a magyarok lakossági számarányainak a járasonkénti alakulását, valamint e számarányok és a létszámfogyatkozás mértéke közötti kapcsolat lehetőségét.

A magyarok lakossági számarányát a létszámváltozást közvetlenül meghatározó belső tényezők (élveszületés, halálozás, vándorlási egyenleg, asszimilációs egyenleg, helyi szinten pedig a belső migráció) mellett a nem magyar többség népmozgalmi jellemzői is befolyásolják, különös tekintettel a Kassa és főleg Pozsony felé irányuló belső migrációra, valamint az ezzel ellentétes irányú szuburbanizációs tendenciákra, aminek legismertebb következménye a Nyugat-Csallóköz etnikai arculatának átalakulása.¹⁰ A 2011-es és 2021-es járási census adatok összevetése alapján Pozsony lakossága tíz év alatt 16%-kal, a főváros közvetlen agglomerációs övezetének tekinthető Szenci járásé 46%-kal, a Nyugat-Csallóköz magába foglaló Dunaszerdahelyi járásé pedig 7%-kal növekedett, de jelentősebb mértékben, 8%-kal emelkedett a Kassa-környéki járás népessége is.

Az 3. táblázatban a magyar nemzetiségűek és anyanyelvűek 2011-es és 2021-es járási számarányai, valamint ezek százalékpontos és százalékos („százalék százaléka” szerinti) változásai láthatók. Bár az utóbbi mutató az alacsonyabb százaléértékek összehasonlításakor indokolatlanul nagy relevanciát tulajdoníthat az eltéréseknek, a kisebb magyar közösségek esetében épp e tulajdonsága miatt jobban érzékelteti a szórványosodás folyamatát.

9 Tatrai, Patrik: Changing ethnic geography and changing assimilation patterns in the Nitra district, Slovakia. In: *Social Geographical Challenges and Search for Adequate Answers in East-Central Europe of the 21st Century*. Beregszász: II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, 2016. 236–243.

10 Horbulák Zsolt – Demeter Gábor: A szlovákiai magyar közösség létszáma és területi mintázata a 2021. évi népszámlálás alapján. *Területi Statisztika*, 2023. 63 (2). 207–233.

	Nemzetiség				Anyanyelv			
	2011	2021	Változás (%-pont)	Változás (%)	2011	2021	Változás (%-pont)	Változás (%)
Pozsony	3,4	2,4	-1,1	-30,8	3,7	2,5	-1,2	-32,4
Szenci	13,8	9,0	-4,8	-34,6	14,4	9,0	-5,4	-37,7
Dunaszerdahelyi	75,0	68,7	-6,3	-8,4	78,5	71,2	-7,2	-9,2
Galántai	35,0	31,1	-3,9	-11,2	36,1	31,9	-4,2	-11,7
Komáromi	63,8	61,6	-2,2	-3,5	68,7	65,7	-3,0	-4,3
Lévai	24,3	21,2	-3,2	-13,1	26,6	22,8	-3,8	-14,4
Nyitrai	5,7	4,1	-1,6	-27,7	6,6	4,6	-2,0	-30,5
Érsekújvári	33,6	31,9	-1,7	-5,0	36,5	34,0	-2,5	-6,8
Vágsellyei	31,4	27,9	-3,4	-10,9	32,8	28,9	-3,8	-11,7
Losonci	23,2	23,5	0,4	1,7	26,7	26,8	0,1	0,4
Nagyőrcei	19,2	19,0	-0,1	-0,7	23,0	21,8	-1,2	-5,3
Rimaszombati	35,9	39,5	3,6	10,0	42,8	45,4	2,7	6,2
Nagykürtösi	24,0	21,4	-2,6	-10,7	27,9	25,2	-2,8	-9,9
Kassa	2,7	2,5	-0,2	-7,3	3,6	3,3	-0,2	-6,7
Kassa-környéki	9,9	8,1	-1,8	-18,5	14,6	11,6	-3,0	-20,5
Nagymihályi	10,9	10,4	-0,5	-4,6	12,9	12,3	-0,6	-5,0
Rozsnyói	25,4	22,8	-2,6	-10,1	28,5	26,0	-2,5	-8,7
Tőketerebesi	26,5	24,1	-2,4	-9,0	30,6	28,4	-2,2	-7,3
Szórványvidék	0,2	0,2	0,0	1,4	0,2	0,2	0,0	-7,5
Országos	8,5	7,7	-0,7	-8,8	9,4	8,5	-0,9	-10,0

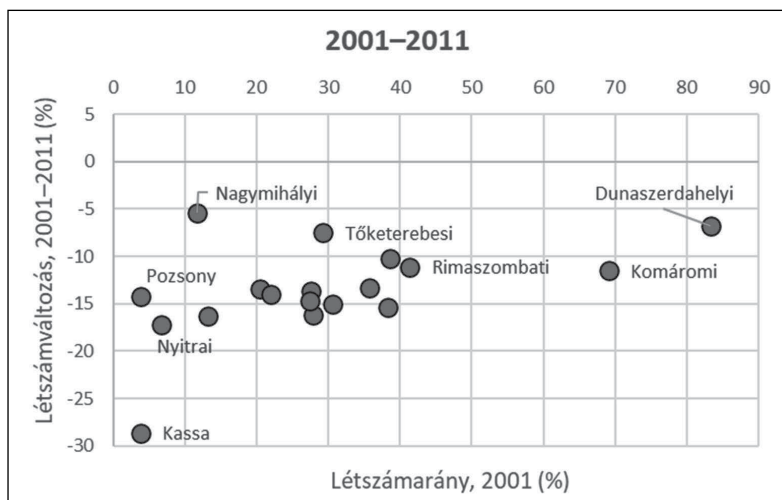
3. táblázat: A magyar nemzetiségűek, illetve anyanyelvűek 2011-es és 2021-es lakossági százalékaránya, valamint a változás százalékpontos és százalékos mértéke

Forrás: a Szlovák Statisztikai Hivatal adatai alapján saját számítás

Százalékpont szerint a Dunaszerdahelyi járásban csökkent leginkább a magyarság helyi aránya, míg a másik mutató elsősorban a Szenci járásban és Pozsonyban élő magyarok jelentős etnikai térszűkítését teszi láthatóvá.

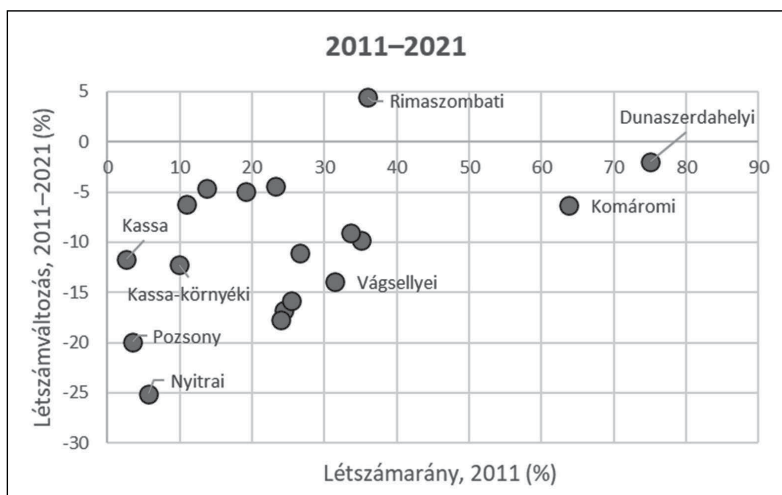
Összességében az egyik legjelentősebb változás a keleti országrészben kiemelkedő délgömöri etnikai centrum, a magyar nemzetiségűek és anyanyelvűek növekvő arányának eredményeként, ahol az utóbbiak aránya a Rimaszombati járásban már a 45%-ot is meghaladja. A folyamatban feltételezhetően az alapvető demográfiai események etnospecifikus alakulása – a helyi nem magyar lakosságnak a magyarokét meghaladó elvándorlása, valamint a magyarsághoz kötődő cigány népesség természetes szaporulata – játszik főszerepet.

Az alábbi pontdiagram a lakossági számarány és a létszámcsökkenés mértéke közötti kapcsolatot mutatja a 2001–2011-es és a 2011–2021-es időszak vonatkozásában, ezúttal már csak a magyar nemzetiségűekre koncentrálva.

1. ábra: A magyarok járási számarányának és két népszámlálás közötti létszámváltozásának a kapcsolata, 2001–2011

Forrás: Gyurgyík, 2014. A szlovákiai magyarság, i.m. alapján saját szerkesztés

2. ábra: A magyarok járási számarányának és két népszámlálás közötti létszámváltozásának a kapcsolata, 2011–2021

Forrás: a Szlovák Statisztikai Hivatal adatai alapján saját számítás

A diagramelemek elrendeződése mindkét esetben enyhe, de létező kapcsolatra utal a két változó között, vagyis minél nagyobb egy járásban a magyarság aránya, annál kisebb a létszámcsökkenés várható mértéke. Figyelembe véve a lokális számarány és az asszimiláció összefüggéséről szóló fenti hivatkozást, érdemes majd települési szinten is megvizsgálni a két változó kapcsolatát.

Fontosabb demográfiai mutatók

A létszámadatok után a kor, a családi állapot és a gyermekszám vonatkozásában tekintjük át a 2021-es szlovákiai népszámlálás magyar vonatkozású adatait, méghozzá a szlovákoknak és a cigányoknak – mint az ország másik két meghatározó létszámú etnikumának – a hasonló statisztikáival összevetve.

Életkori adatok

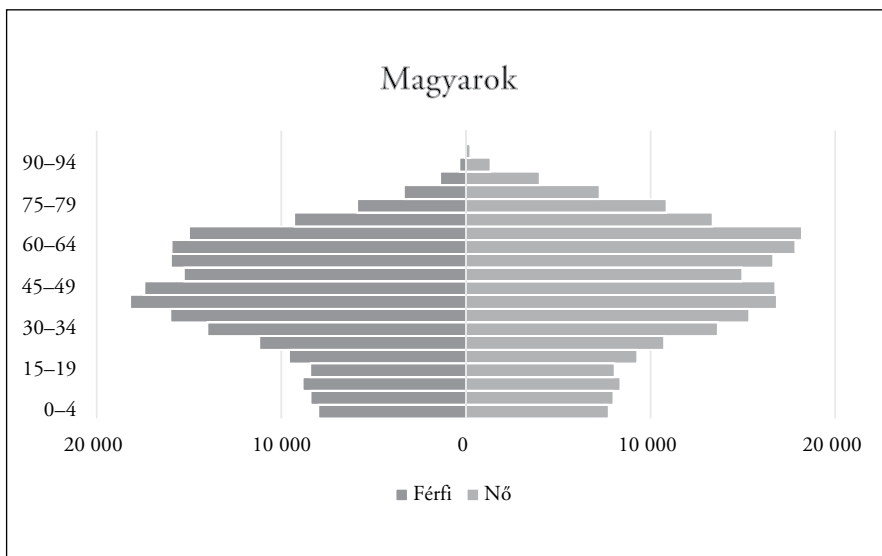
Elsőként a szlovákiai magyar és nem magyar népesség koréves adatait, illetve korfáit vesszük szemügyre.

Életkor	Magyarok		Szlovákok		Cigányok	
	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő
0–4	8 001	7 729	117 680	123 852	4 117	4 264
5–9	8 416	7 987	114 920	121 331	3 806	3 926
10–14	8 847	8 364	112 199	117 110	3 764	3 868
15–19	8 441	8 055	105 039	110 227	3 434	3 581
20–24	9 581	9 281	118 309	122 086	3 196	3 223
25–29	11 200	10 727	147 186	150 622	2 576	2 537
30–34	14 007	13 636	167 531	171 810	2 295	2 469
35–39	16 012	15 335	178 328	185 407	2 065	2 286
40–44	18 178	16 840	187 344	195 199	1 873	1 923
45–49	17 410	16 754	173 573	175 095	1 695	1 753
50–54	15 284	14 963	146 753	142 687	1 301	1 365
55–59	15 972	16 642	155 435	145 303	1 149	1 111
60–64	15 947	17 838	159 934	141 793	838	822
65–69	15 001	18 201	158 345	127 970	558	524
70–74	9 298	13 358	123 532	88 674	286	240
75–79	5 891	10 873	83 555	49 603	111	73
80–84	3 357	7 248	57 779	27 865	72	37
85–89	1 398	3 996	32 211	13 076	24	5
90–94	351	1 328	11 630	3 665	9	3
95–94	59	239	2 127	590	–	–
100+	2	18	139	33	–	–

4. táblázat: A szlovákiai magyar, szlovák és cigány népesség létszáma öt éves korcsoportonként 2021-ben
Forrás: Szlovák Statisztikai Hivatal

A magyarok és a szlovákok egyaránt a 40–44 éves korcsoportban mutatják fel a legmagasabb létszámot, ha azonban nemek szerint is megnézzük ugyanezt, azt látjuk, hogy a magyar nőknél a hatvanas éveikben járók adják a legnépesebb korcsoportokat. A fiatalabb évjáratok csökkenő létszáma tehát mindkét etnikumnál megfigyelhető, azonban ennek jellege lényegesen eltérő. Ha összevetjük a magyarok esetében a legnépesebb kohorszok és az utolsó 15 évben születettek adatait, azt látjuk, hogy az egyes évjáratok létszáma harminc éven belül megfeleződött. Ezzel szemben a szlovákoknál az utolsó másfél évtizedben a csökkenő trend megfordulása, vagyis az új évjáratok létszámnövekedése figyelhető meg, míg a cigányság esetében a fiatalabb korcsoportok felé haladva trendszerű és monoton gyarapodás tapasztalható, hosszabb távon is előrevetítve az ország etnikai összetételének a romák javára történő folyamatos módosulását.

Az alábbi korfák látványosan érzékeltetik a kormegoszlás említett különbségeit.

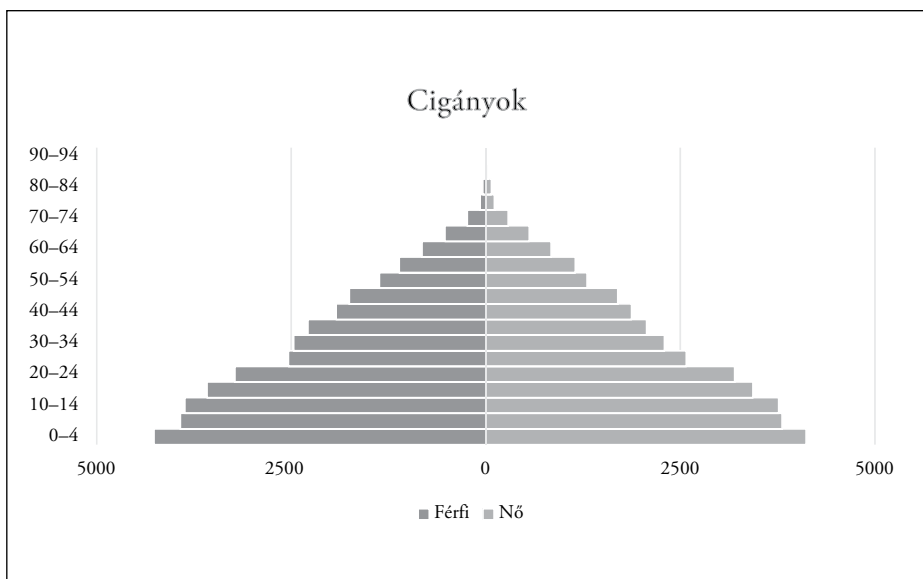

3. ábra: A szlovákiai magyar etnikum korcsoportos megoszlása (%)

Forrás: a Szlovák Statisztikai Hivatal adatai alapján saját szerkesztés

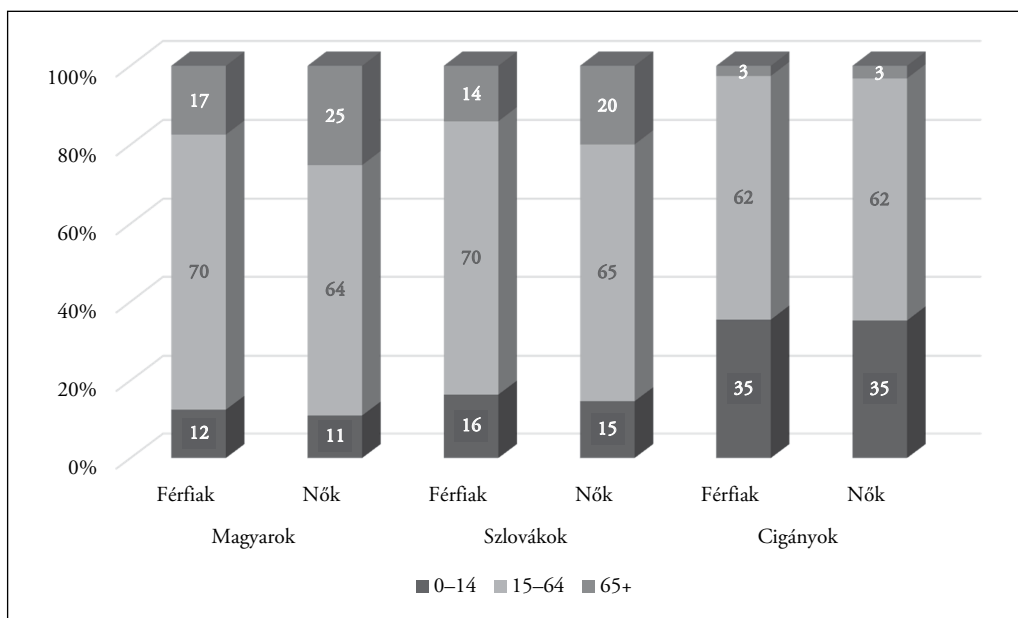
4. ábra: A szlovákiai szlovák etnikum korcsoportos megoszlása (%)
Forrás: a Szlovák Statisztikai Hivatal adatai alapján saját szerkesztés

5. ábra: A szlovákiai cigány etnikum korcsoportos megoszlása (%)
Forrás: a Szlovák Statisztikai Hivatal adatai alapján saját szerkesztés

A magyarok korfája a hanyatló népességekre jellemző gombaformát kezdi felvenni. Bár a nők előregedettsége nagyobb fokú, mindkét nem részéről a 40 és 70 év közötti korosztály adja a népesség domináns hányadát, míg az alattuk következő évjáratokat a létszámmértékek erőteljes és szinte monoton csökkenése jellemzi, míg a szlovákoknál a 40 év alattiak létszámcsökkenése (a jelenlegi adatok szerint) csak időleges, a roma népesség piramis alakú korfája pedig egy ütemesen gyarapodó, a többségitől teljesen eltérő demográfiai magatartásmintájú népesség képét mutatja.

A továbbiakban a magyarok, a szlovákok és a romák korcsoportos jellemzőit vetjük össze a három nagy korkategória – a preproduktív életkor (0–14 év), a produktív életkor (15–64 év), és a posztproduktív életkor (65+) – szerint. A 6. ábra a kormegoszlások százalékos értékeit mutatja.

6. ábra: A szlovákiai magyar, szlovák és cigány etnikum 2021-es korcsoportos megoszlása (%)

Forrás: a Szlovák Statisztikai Hivatal adatai alapján saját számítás

Szlovákia három legnagyobb etnikumának kormegoszlási arányai lényeges eltéréseket mutatnak. A legsajátosabb értékeket – a gyermekek feltűnően magas, illetve az időskorúak elenyésző arányával – a cigányság produkálja, míg magyar–szlovák viszonylatban a magyarok előregedettsége jelenti a fő különbséget (női népességük egynegyede időskorú). A magyaroknál és szlovákoknál az idősebb korcsoportok felé haladva egyaránt nőnek a korcsoportarányok nemközi különbségei, ami a 65+ korcsoport esetében a szlovákoknál a hat, a magyaroknál pedig a nyolc százalékpontot is eléri. Ezzel szemben a romáknál csupán tizedszázalékos eltérések tapasztalhatók a két nem kormegoszlása között.

A továbbiakban járási szinten is megnézzük az etnikumok kormegoszlási sajátosságait, a hármas korcsoportfelosztás helyett ezúttal a nagyobb léptékű összehasonlításra alkalmasabb ún. függőségi ráták alkalmazásával, ezúttal – a szóban forgó mutatókra vonatkozó nemzetközi gyakorlat szerint – a két nem adatainak összevonása mellett. A fiatalkori függőségi ráta (*youth dependency ratio*) a gyermekkorúak (0–14 évesek) aktív korúakhoz (15–64 évesek) viszonyított százalékarányát, míg az időskori függőségi ráta (*old age dependency ratio*) a 65+ korcsoport és az aktív korúak arányát mutatja. Az első mutató előnye, hogy szinte kizárólag az érintett népesség reprodukciójának a mértékén alapul, értékét a halandóság csak kismértékben befolyásolja, míg a második mutatónál az időskori halandóság játszik jelentős szerepet.

A számítások eredménye az 5. táblázatban látható.

	Fiatalkori függőségi ráta (%)			Időskori függőségi ráta (%)		
	<i>Magyarok</i>	<i>Szlovákok</i>	<i>Cigányok</i>	<i>Magyarok</i>	<i>Szlovákok</i>	<i>Cigányok</i>
Pozsony	9,9	23,3	14,4	55,6	29,1	4,6
Szenci	13,6	33,9	–	37,9	17,7	–
Dunaszerdahelyi	17,5	27,7	39,3	27,1	17,1	8,1
Galántai	15,5	22,5	18,1	31,6	22,8	8,6
Komáromi	17,1	19,1	51,6	30,9	25,5	3,0
Lévai	13,2	20,8	35,8	38,9	25,5	7,1
Nyitrai	8,6	21,4	–	48,9	26,6	–
Érsekújvári	14,4	19,8	37,8	35,4	25,8	6,7
Vágsellyei	14,5	21,1	17,4	36,2	22,5	13,4
Losonci	21,3	21,6	52,8	28,9	25,7	6,9
Nagyőrcei	24,1	24,5	31,5	29,2	23,0	6,7
Rimaszombati	31,5	22,2	42,9	23,5	24,6	7,1
Nagykürtösi	12,9	20,6	30,1	35,0	23,4	8,8
Kassa	12,2	20,4	49,4	66,6	28,3	4,0
Kassa-környéki	20,4	28,0	76,6	36,2	19,6	3,0
Nagymihályi	23,5	24,0	45,4	24,6	23,4	5,8
Rozsnyói	15,2	25,9	53,5	34,6	22,8	5,5
Tőketerebesi	19,4	25,4	68,6	26,4	22,3	2,5
Dél-Szlovákia	17,6	23,3	53,8	31,9	25,3	5,0

Megjegyzés: azon járásek esetében, ahol a százalékalap (itt: az adott etnikai csoportba tartozó 15–64 éves korcsoport létszáma) nem érte el a 100-at, a ráták értéke nincs feltüntetve.

5. táblázat: A szlovákiai magyarok, szlovákok és cigányok fiatal- és időskori függőségi rátája Dél-Szlovákia járásaiban

Forrás: a Szlovák Statisztikai Hivatal adatai alapján saját számítás

Az adatok megerősítik az országos szinten tapasztalt jellemzőket. Különösen a magyarok és a cigányok viszonylatában feltűnő a korstruktúra eltérése: a 15 év alattiak arányában tapasztalható értékkülönbségek ismeretében (Dél-Szlovákia: 18%–54%; Tőketerebesi járás: 19%–69%; Kassa-vidéki járás: 20%–77%) nemcsak a cigányság második legnagyobb etnikai csoporttá való felemelkedése tekinthető biztosnak, hanem a felvidéki magyarságon belüli roma és nem roma szegmens¹¹ jelentős arányeltolódása is az előbbiekre javára, különösen a középső és a keleti járásokban. Ugyancsak kirívó jelenség a cigányság időskori rátájának alacsony szintje, amiben a sajátos korösszetétel mellett a romák átlag feletti halandósága¹² is fontos szerepet játszhat.

Járási bontásban a 15 év alattiak aránya mindhárom etnikumnál az erős roma jelenlétű járásokban a legmagasabb, ami magyar és szlovák részről a cigányok demográfiai magatartásmintájának az adaptációjára és/vagy a cigányok rejtettebb (a censusstatisztikákban a másodlagos roma identitás, illetve a romani anyanyelv révén realizálható) jelenlétére utal, a cigányok részéről pedig arra, hogy az általuk magasabb arányban lakott térségekben kevésbé követik a többségi népesedési normákat, mint az ország nyugatibb régióiban.

Szlovák részről figyelemreméltó jelenség a Szenci és Dunaszerdahelyi járásokban élők fiatalkori rátájának kimagasló értéke. Ez nyilvánvalóan a helyi szlovákok erős szuburbanizációs hátterére, illetve a szuburbanizációs folyamatban részt vevők fiatalos korösszetételére vezethető vissza, ami valószínűleg még a Kassa-vidéki járás hasonló értékében is szerepet játszik, a fentebb már említett okok mellett/helyett. Magyar vonatkozásban fontos még megemlíteni a két nagyvárosban és a Nyitrai járásban élők kimagasló előregedettségét, míg magyar–szlovák viszonylatban a két tömbmagyar járásra vonatkozó értékkülönbségeket érdemes kiemelni, amely a fiatalkori függőségi ráta tekintetében a Dunaszerdahelyi járásban tíz százalékpont, a Komáromiban viszont csupán kettő.

11 Gyurgyík László korábban mintegy 80 ezerre becsülte a felvidéki magyarsághoz kötődő roma népesség létszámát. Ld. Gyurgyík, 2014. A szlovákiai magyarság, i.m.

12 Koupilová, Ilona – Epstein, Helen – Holčík, Jan – Hajioff, Steve – McKee, Martin: Health needs of the Roma population in the Czech and Slovak Republics. *Social Science & Medicine*, 2001. 53 (9). 1191–1204., valamint Rosicova, Katarina – Reijneveld, Sijmen A. – Madarasova Geckova, Andrea – Stewart, Roy E. – Rosic, Martin – Groothoff, Johan W. – van Dijk, Jitse P.: Inequalities in mortality by socioeconomic factors and Roma ethnicity in the two biggest cities in Slovakia: a multilevel analysis. *International Journal for Equity in Health*, 2015. 14 (1). 1–10.

Családi állapot

A családi állapotra vonatkozó kategóriák (nőtlen/hajadon, házas, elvált, özvegy) egészen az élettársi kapcsolatok elterjedéséig a személynek a házas státushoz való viszonyát fejezték ki. Mivel ez a kötelék gyakorlatilag (Szlovákiában jogilag is) intézményesített férfi–nő kapcsolatot jelent, a családi állapotot kizárólag a 15 éves és idősebb nők körében vizsgáltam, összhangban azzal a nemzetközi gyakorlattal, amely a nupcialitás (házasodási arány) vizsgálatát a nőkre korlátozza.

Dél-Szlovákiában a 15+ korcsoportba tartozó magyar nők száma 192 474, ez az ország teljes területén élő hasonló korú magyar nők 98,5%-a. Ebből az ismeretlen családi állapotúak száma olyan alacsony volt (66 fő), hogy értelmetlen lett volna őket létszámarányosan szétosztani az egyes családstatusokhoz tartozók között. Először nézzük az egyes státusok életkor szerinti létszámalakulását!

7. ábra: A 15 éves és idősebb dél-szlovákiai magyar nők létszáma életkor és családi státus szerint
Forrás: a Szlovák Statisztikai Hivatal adatai alapján saját szerkesztés

A grafikon alapvetően házasságparti népesség képét mutatja, amelyben a férjezettek arányát elsősorban a megözvegyülések gyakorisága csökkenti, a válások jelentősége e tekintetben kevésbé érzékelhető. Ugyanakkor – tekintettel a házasodási kor kitolódásának Szlovákiában is létező, már két évtizeddel ezelőtt megfigyelt trendjére¹³ – a harmincas éve-

13 Piscová, Magdaléna: Marital and parental start and demographic behaviour in Slovakia (and in Europe) at the turn of the centuries. *Sociológia – Slovak Sociological Review*, 2002. 34 (3). 251–268.

ik elején járó nőknél a hajadonok száma még meghaladja a férjezettekét.¹⁴ Az utóbbiakra vonatkozó kimagasló értékek kapcsán egyébként érdemes tudatosítanunk, hogy ebben az értebb korcsoportok már említett magasabb létszáma is szerepet játszik.

A továbbiakban járási szinten tekintjük át a családi állapottal kapcsolatos részarányokat – itt már a szlovákok és a romák adataival összevetve –, de mivel a fő vizsgálódási szempontot jelentő nupcialitás vonatkozásában a hajadonok aránya a legfontosabb magyarázó tényező,¹⁵ az adatokat ezúttal az e szempontból relevánsabb 50 év alatti női korcsoportra vonatkoztatva adtam meg. (A táblázatban az özvegyek és az ismeretlenek adatait „egyéb” néven összevonva adtam meg.)

	Hajadon	Férjezett	Elvált	Egyéb	Hajadon	Férjezett	Elvált	Egyéb
	Létszámadatok				Részarányok (%)			
Magyarok								
Pozsony	773	960	167	16	40,3	50,1	8,7	0,8
Szenci	671	925	180	16	37,4	51,6	10,0	0,9
Dunaszerdahelyi	9 405	8 278	1 984	187	47,4	41,7	10,0	0,9
Galántai	2 800	2 872	588	47	44,4	45,5	9,3	0,7
Komáromi	6 689	5 342	1 436	119	49,2	39,3	10,6	0,9
Lévai	2 214	1 855	546	45	47,5	39,8	11,7	1,0
Nyitrai	429	664	96	10	35,8	55,4	8,0	0,8
Érsekújvári	4 400	3 737	977	76	47,9	40,7	10,6	0,8
Vágsellyei	1 298	1 274	305	26	44,7	43,9	10,5	0,9
Losonci	1 920	1 322	364	26	52,9	36,4	10,0	0,7
Nagyrőcei	775	624	157	8	49,6	39,9	10,0	0,5
Rimaszombati	3 626	2 787	588	67	51,3	39,4	8,3	0,9
Nagykürtösi	753	807	176	19	42,9	46,0	10,0	1,1
Kassa	342	513	83	7	36,2	54,3	8,8	0,7
Kassa-környéki	927	960	151	18	45,1	46,7	7,3	0,9
Nagymihályi	1 361	1 028	192	33	52,1	39,3	7,3	1,3
Rozsnyói	1 390	1 098	279	19	49,9	39,4	10,0	0,7
Tőketerebesi	2 927	2 175	466	50	52,1	38,7	8,3	0,9
Dél-Szlovákia	42 700	37 221	8 735	789	47,7	41,6	9,8	0,9

14 Az Eurostat újabb, 2015–2021 közötti éves adatai Szlovákia esetében az első házasságkötéskor betöltött női átlagéletkor lassú ütemű, de monoton növekedését mutatják. (Letöltés helye: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/demo_nind/default/table?lang=en; letöltés ideje: 2023. 11. 20.)

15 Lásd még a valaha házas (*ever married*), vagyis már legalább egyszer házasságot kötött személyek vizsgálatát, amely a házassággal kapcsolatos attitűdök szempontjából képez dichotómiát, ahol is az egyik attitűdcsoporthoz a házasok, elváltak és özvegyek, a másikat a nőtlenek/hajadonok adják.

Szlovákok								
Pozsony	48 882	41 149	7 973	413	49,7	41,8	8,1	0,4
Szenci	8 417	10 976	1 674	121	39,7	51,8	7,9	0,6
Dunaszerdahelyi	3 970	3 447	820	65	47,8	41,5	9,9	0,8
Galántai	7 309	5 815	1 340	109	50,2	39,9	9,2	0,7
Komáromi	3 700	2 446	702	50	53,6	35,5	10,2	0,7
Lévai	9 632	6 892	1 893	144	51,9	37,1	10,2	0,8
Nyitrai	16 601	14 861	3 210	236	47,6	42,6	9,2	0,7
Érsekújvári	9 674	7 977	1 961	165	48,9	40,3	9,9	0,8
Vágsellyei	4 063	3 075	798	73	50,7	38,4	10,0	0,9
Losonci	5 930	4 027	1 113	105	53,1	36,0	10,0	0,9
Nagyőrcei	3 550	2 114	577	58	56,4	33,6	9,2	0,9
Rimaszombati	5 106	3 387	962	83	53,5	35,5	10,1	0,9
Nagykürtösi	3 897	2 567	659	65	54,2	35,7	9,2	0,9
Kassa	21 434	19 703	4 051	281	47,1	43,3	8,9	0,6
Kassa-környéki	11 465	11 884	1 581	202	45,6	47,3	6,3	0,8
Nagymihályi	10 083	9 012	1 686	168	48,1	43,0	8,0	0,8
Rozsnyói	5 467	2 975	786	95	58,6	31,9	8,4	1,0
Töketerebesi	7 999	6 622	1 276	181	49,8	41,2	7,9	1,1
Dél-Szlovákia	187 179	158 929	33 062	2 614	49,0	41,6	8,7	0,7
Cigányok								
Pozsony	–	–	–	–	–	–	–	–
Szenci	–	–	–	–	–	–	–	–
Dunaszerdahelyi	196	93	8	4	65,1	30,9	2,7	1,3
Galántai	–	–	–	–	–	–	–	–
Komáromi	178	39	5	3	79,1	17,3	2,2	1,3
Lévai	164	28	2	1	84,1	14,4	1,0	0,5
Nyitrai	–	–	–	–	–	–	–	–
Érsekújvári	–	–	–	–	–	–	–	–
Vágsellyei	–	–	–	–	–	–	–	–
Losonci	219	87	17	6	66,6	26,4	5,2	1,8
Nagyőrcei	201	111	22	1	60,0	33,1	6,6	0,3
Rimaszombati	525	474	53	8	49,5	44,7	5,0	0,8
Nagykürtösi	–	–	–	–	–	–	–	–
Kassa	926	211	13	9	79,9	18,2	1,1	0,8
Kassa-környéki	1 000	531	23	14	63,8	33,9	1,5	0,9
Nagymihályi	337	175	19	7	62,6	32,5	3,5	1,3
Rozsnyói	346	143	13	5	68,2	28,2	2,6	1,0
Töketerebesi	742	192	27	12	76,3	19,7	2,8	1,2
Dél-Szlovákia	4 834	2 084	202	70	67,2	29,0	2,8	1,0

Megjegyzés: azon járárok esetében, ahol az adott etnikai csoportba tartozó 15–49 éves női népesség nem érte el a 100-at, az értékek nincsenek feltüntetve.

6. táblázat: A 15–49 éves magyar, szlovák és cigány nők családi státus szerinti megoszlása Dél-Szlovákia járaiban

Forrás: a Szlovák Statisztikai Hivatal adatai alapján saját számítás

Dél-Szlovákiában meglepően hasonlóak a magyarok és a szlovákok családi állapottal kapcsolatos adatai. A lényegi eltéréseket ezúttal is a cigányoknál találhatjuk: míg a magyarok és szlovákok esetében az érintett női korcsoport fele, addig náluk több mint kétharmada él hajadon státusban. Ez nyilvánvalóan annak a hagyományos cigány kulturális attitűdnek a következménye, amely a házasságot nem az állam, hanem a helyi közösség által legitimált intézménynek tekinti,¹⁶ s ami Magyarországon is ismert jelenség.¹⁷

A járási férjzettségi arányszámok alakulása egyik etnikumnál sem utal földrajzi szabályszerűségekre, és közös területi mintázatról sem beszélhetünk, ami valószínűsíti, hogy a magyar és a szlovák nők tizedszázalékos pontossággal azonos dél-szlovákiai nupcialitása csupán a véletlen műve. Az elváltak korcsoportbeli, illetve férjzettekre vetített arányszámai szintén nem mutatnak semmilyen földrajzi szabályszerűséget.

Termékenység, élveszületések

A szlovák népszámlálási adatbázisban az élveszületések számsorrendjének (1, 2, 3, 4, 5+) utolsó tagja csak annak minimumértékét adja meg, ami standard megoldás a népszámlálási adatközlésekben, mivel azonban a censusstatistikák az élveszületések összes számát sehol nem adják meg, azok egy nőre jutó átlagos értéke sem számítható ki; a szlovák népszámlálási adatokból csak a nők születésszám szerinti megoszlása ismerhető meg.

Rendelkezésünkre állnak azonban a censusadatokon kívül más, a gyermekvállalási hajlandóság szintjének tömör kifejezésére alkalmas statisztikák is: konkrétan a két utolsó népszámlálás közötti időszakra vonatkozóan az anya etnikai hovatartozása szerint regisztrált, a Szlovák Statisztikai Hivaltaltól származó éves élveszületési adatok,¹⁸ továbbá ismerjük a magyar és a szlovák nőknek a 2011-es népszámlálás szerinti korcsoportos statisztikáit,¹⁹ amelyek a 2021-es népszámlálási adatbázis hasonló adataival kiegészítve lehetővé teszik a

16 Potančoková, Michaela – Vaňo, Boris – Pilinská, Viera – Jurčová, Danuša: Slovakia: Fertility between tradition and modernity. *Demographic Research*, 2008. 19 (25). 973–1018.

17 Kemény István: A magyarországi cigány népesség demográfiája. *Demográfia*, 2004. 47 (3–4). 335–346.; valamint KSH: A hazai nemzetiségek demográfiai jellemzői. *Statisztikai Tükör*, 2015/82. Letöltése helye: www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/nemzetiseg_demografia.pdf; letöltés ideje: 2023. 09. 07. Annak igazolására, hogy a termékeny korú roma nők körében a hajadonok magas aránya nem a fiatalos kor-megoszlás következménye-e, megnéztem, hogy a Kassa-környéki járásban – ahol a legmagasabb a 15–49 éves cigány nők száma, s a roma hajadonok részaránya hasonló a dél-szlovákiai átlagértékhez – hogyan alakultak a 30–49 éves, tehát már egyértelműen házasodási korú női népességen belüli arányszámok. Az eredmények itt is az etnikumközi részarányok egyenletlenségét mutatták: a hajadonok aránya ebben a női korcsoportban a magyaroknál 28%, a szlovákoknál 24%, a romáknál pedig 43%, vagyis a hajadonstátusuk aránya a cigányok körében idősebb korban is magas marad.

18 Az adatok eljuttatásáért köszönet illeti Gyurgyík Lászlót.

19 Közzétette: Gyurgyík, 2014. A szlovákiai magyarság, i.m.

termékeny korú nők évközepe számainak, s ennél fogva a magyarok és szlovákok évi általános termékenységi arányszámainak a 2011–2020-as periódusra történő kiszámítását.²⁰ Az élveszületések éves számát és a termékeny korú nőkre vonatkozó számítások eredményét a 7. táblázat mutatja.

	Élveszületések				15–49 éves nők (évközepe adat)			
	Magyarok	Szlovákok	Egyéb	Országos	Magyarok	Szlovákok	Egyéb	Országos
2011	3 793	55 156	2 054	61 003	107 315	1 121 685	145 643	1 374 642
2012	3 724	50 011	1 980	55 715	105 557	1 117 011	140 200	1 362 769
2013	3 498	49 716	1 772	54 986	103 800	1 112 338	134 758	1 350 896
2014	3 569	49 717	1 913	55 199	102 045	1 107 671	129 323	1 339 038
2015	3 583	50 451	1 752	55 786	100 290	1 103 004	123 887	1 327 181
2016	3 717	52 223	1 777	57 717	98 533	1 098 331	118 445	1 315 308
2017	3 698	52 448	1 982	58 128	96 775	1 093 657	113 002	1 303 435
2018	3 528	52 186	2 094	57 808	95 020	1 088 990	107 567	1 291 577
2019	3 309	51 804	2 103	57 216	93 265	1 084 323	102 132	1 279 720
2020	3 302	51 516	2 012	56 830	91 508	1 079 650	96 689	1 267 847

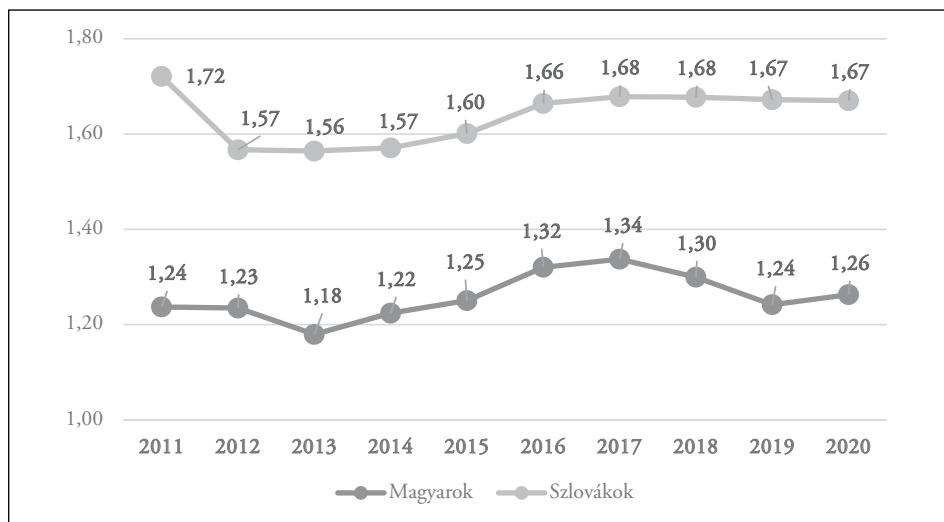
7. táblázat: Az élveszületések éves és a 15–49 éves nők becsült évközepe száma a szlovákiai magyarok, szlovákok és egyéb etnikumúiak körében 2011–2020 között

Forrás: a Szlovák Statisztikai Hivatal; Gyurgyík, 2014. A szlovákiai magyarság, i.m. adatai alapján saját számítás

20 Valójában nem az általános, hanem a teljes termékenységi arányszám lenne az ideális mutató, amelyet a korcsoportos termékenységi arányszámok összeadásával kell kiszámolni – a rendelkezésünkre álló nemzetiségi statisztikák azonban nem tartalmazzák az anyák szüléskor betöltött életkorát. Ha azonban az általános termékenységi arányszámot – vagyis az élveszületések éves számának és a 15–49 éves nők évközepe számának a hányadosát – besorozzuk 35-tel, azaz a termékeny női életévek számával, a teljes termékenységi arányszámhoz közeli értéket kapunk. Mivel a termékeny korú nők valós létszámadatait csak a népszámlálási adatokból ismerjük, az évközepe adatokat csak becsülni tudjuk, mégpedig úgy, hogy a két népszámlálás eszmei időpontja között az értékek lineáris változását feltételezzük. Mivel a 2011-es népszámlálás eszmei időpontja május 21., a 2021-esé pedig január 1. volt (mindkét esetben nulla órákor), egyszerűbb volt napokra bontva, természetesen a szökőéveket is figyelembe véve kiszámítani a szóban forgó évközepe értékeket (a két népszámlálás közötti intervallum hossza összesen 3513 nap volt).

Bár tíz év adataiból nem érdemes mélyrehatóbb következtéseket levonni, a magyar és szlovák élveszületések eltérő dinamikája így is figyelemreméltó: míg magyar részről a születésszámok kisebb ereszkedést, majd visszatérést követően 2017-től erős lejtmenetet mutatnak, a szlovák születésszámok az első év zuhanása után stabilizálódtak. A szülőképes korú nők száma minden etnikai csoportban esett, ám ennek két népszámlálás közötti mértéke a szlovákok esetében csupán 4%, míg a magyaroknál 15% volt.

Az 8. ábrán a magyarokra és a szlovákokra kiszámított általános termékenységi arányszámok 35-tel felszorozott (vagyis a teljes termékenységi arányszámhoz közeli) éves értékei láthatók.

Megjegyzés: 35-tel, a termékeny női életévek számával felszorozva.

8. ábra: A szlovákiai magyarok és szlovákok (felszorozott) általános termékenységi arányszáma 2011–2020 között

Forrás: a Szlovák Statisztikai Hivatal; Gyurgyík, 2014. A szlovákiai magyarság, i.m. adatai alapján saját számítás

Bár magyar részről a termékenységi arányszámok alakulása nélküli az *élveszületési* számok esetében tapasztalt csökkenő tendenciát, maguk az értékek – különösen a szlovákokéval összehasonlítva – kifejezetten alacsonynak mondhatók, s a tíz évből nyolcban a nemzetközi szakirodalomban csak *lowest-low*-nak nevezett extrém alacsony (1,3 vagy kisebb értékű) termékenységi tartományba²¹ estek.

21 Kohler, Hans-Peter – Billari, Francesco C. – Ortega, José Antonio: The emergence of lowest-low fertility in Europe during the 1990s. *Population and Development Review*, 2002. 28 (4). 641–680.

Mindezek után a cenzusértékek adta lehetőségek szerint is hasonlítsuk össze a Dél-Szlovákiában élő etnikumok gyermekvállalási hajlandóságát, a nők születésszám szerinti aránymegoszlása alapján elvégezve az összevetést, a népszámlálás időpontjában termékeny korú, illetve a már befejezett termékenységgel jellemezhető (50+) női korcsoportban egyaránt.

Élve- születések száma	15–49 évesek			50+ évesek		
	<i>Magyarok</i>	<i>Szlovákok</i>	<i>Cigányok</i>	<i>Magyarok</i>	<i>Szlovákok</i>	<i>Cigányok</i>
Létszámadatok						
0	33 246	154 657	1 623	6 835	28 161	109
1	23 011	88 241	1 091	15 911	52 062	135
2	24 420	101 468	1 448	53 699	155 848	341
3	5 199	23 822	1 008	18 783	60 371	428
4	1 399	5 740	635	4 563	15 794	366
5+	1 323	4 939	1 245	2 327	8 436	706
Ismeretlen	847	2 917	448	919	1 612	17
Összesen	89 445	381 784	7 498	103 037	322 284	2 102
Részarányok (%)						
0	37,2	40,5	21,6	6,6	8,7	5,2
1	25,7	23,1	14,6	15,4	16,2	6,4
2	27,3	26,6	19,3	52,1	48,4	16,2
3	5,8	6,2	13,4	18,2	18,7	20,4
4	1,6	1,5	8,5	4,4	4,9	17,4
5+	1,5	1,3	16,6	2,3	2,6	33,6
Ismeretlen	0,9	0,8	6,0	0,9	0,5	0,8
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

8. táblázat: A 15–49 éves, valamint az 50 éves és idősebb magyar, szlovák és cigány nők éves születéseinek száma Dél-Szlovákiában

Forrás: a Szlovák Statisztikai Hivatal adatai alapján saját számítás

A 15–49 éves korcsoportban az egyes sorokon belül, vagyis a születésszámok tekintetében a magyar és a szlovák nők hasonló százalékarányokat mutatnak fel. Ez nem mond ellent a teljes termékenységi arányszámok esetében fentebb tapasztalt különbségeknek, ugyanis azok egyrészt országos szintű adatok voltak, míg a jelenlegiek csak a magyarlakta sávban élőkre vonatkoznak, másrészt a két mutató nem ugyanazt fejezi ki.²² Az igazi eltérések ezúttal is a roma nőkre vonatkozó oszlopokban tapasztalhatók, ahol a 0, 1 és 2 éveszületéshez kapcsolódó arányérték még lényegesen elmarad a másik két etnikumétól, 5+ számú éveszületésnél viszont már 11–13-szorosa azokénak.

A már befejezett termékenységgel bíró cigány nők körében 4 és 5+ éveszületésnél jelentősek az eltérések, míg a magyar és a szlovák nők értékei itt is hasonló tartományban mozognak. Az 50+ korcsoportban a roma nők egyharmada 5 vagy annál több éveszületést mondhat magáénak, míg a másik két etnikumnak ezt csak 2–3%-áról állíthatjuk. Ugyanebben a korcsoportban a magyar és a szlovák nők mintegy 50%-a 2 éveszületéssel jellemezhető, miközben a romáknak csupán a 16%-a esik ebbe a kategóriába.

Az alábbiakban járási szinten láthatjuk a három etnikai csoport születésszám szerinti megoszlását, azonban itt a könnyebb áttekinthetőség érdekében összevontam a 0 és 1, valamint a 3 vagy ennél magasabb számú éveszületéssel bírók – tehát a reprodukcióhoz szükséges szint alatt, illetve fölött szülő nők – százalékarányát.

22 A teljes termékenységi arányszám – az éveszületések valós adataival szemben – azt mutatja, hogy a vizsgált női népesség tagjai életük során hány gyermeket szülnének az adott időszak termékenységi viszonyai mellett.

	15–49 évesek					
	0–1 éveszületés (%)			3+ éveszületés (%)		
	<i>Magyarok</i>	<i>Szlovákok</i>	<i>Cigányok</i>	<i>Magyarok</i>	<i>Szlovákok</i>	<i>Cigányok</i>
Pozsony	66,0	69,3	–	5,7	5,6	–
Szenci	61,2	59,0	–	6,4	8,1	–
Dunaszerdahelyi	66,1	63,4	45,8	5,9	7,9	28,9
Galántai	63,6	62,6	–	6,3	7,6	–
Komáromi	65,5	67,3	37,3	7,9	7,6	44,0
Lévai	63,1	63,3	47,2	8,1	9,8	31,8
Nyitrai	57,7	63,3	–	7,9	7,9	–
Érsekújvári	66,0	64,6	–	7,0	7,9	–
Vágsellyei	63,8	61,4	–	6,1	9,0	–
Losonci	58,3	63,5	42,6	13,9	9,9	34,3
Nagyőrcei	60,0	56,1	38,8	12,4	16,3	37,0
Rimaszombati	52,7	60,2	38,7	18,5	11,7	29,6
Nagykürtösi	61,9	61,4	–	8,3	10,5	–
Kassa	62,6	65,3	23,9	7,3	7,1	39,3
Kassa-környéki	57,2	56,6	35,1	11,8	15,5	46,3
Nagymihályi	57,2	58,7	37,4	14,5	14,7	33,8
Rozsnyói	61,8	57,4	38,7	9,3	15,1	42,6
Töketerebesi	61,4	57,9	34,8	11,8	15,3	43,6
Dél-Szlovákia	62,9	63,6	36,2	8,9	9,0	38,5

Megjegyzés: azon járások esetében, ahol a százalékalap (itt: az adott etnikai csoportba tartozó 15–49 éves női népesség) nem érte el a 100-at, a ráták értéke nincs feltüntetve.

9. táblázat: A 0–1, illetve 3 vagy több éveszületéssel jellemezhető nők százalékaránya a 15–49 éves magyar, szlovák és cigány nők körében Dél-Szlovákia járásaiiban

Forrás: a Szlovák Statisztikai Hivatal adatai alapján saját számítás

Az eredmények lényegében a kormegoszlás esetében már látott mintázatokat tükrözik: a 3 vagy több éveszületéssel jellemezhető magyar és szlovák nők aránya ezúttal is a romák által nagyobb számban lakott járásokban magasabb (a cigány nők esetében ezúttal ilyen területi szabályszerűség nem tapasztalható). Magyar részről a 15–49 éves nők a Dunaszerdahelyi járásban mutatják fel a legrosszabb termékenységi mutatókat; ők Dél-Szlovákia egészében a szóban forgó magyar női korcsoport 22%-át adják. A magyar és a szlovák nők egymáshoz viszonyított gyermekvállalási hajlandósága járási szinten vegyes képet mutat.

Az alábbiakban a befejezett termékenységgű női korcsoportban is megnézzük ezeket a megoszlásokat.

	50+ évesek					
	0–1 éveszületés (%)			3+ éveszületés (%)		
	<i>Magyarok</i>	<i>Szlovákok</i>	<i>Cigányok</i>	<i>Magyarok</i>	<i>Szlovákok</i>	<i>Cigányok</i>
Pozsony	33,1	35,0	–	18,0	16,1	–
Szenci	19,1	23,3	–	30,9	26,7	–
Dunaszerdahelyi	21,0	24,4	12,9	25,8	27,4	63,3
Galántai	18,9	19,1	–	28,1	33,6	–
Komáromi	23,6	25,0	–	22,6	24,2	–
Lévai	22,2	20,9	–	23,7	28,2	–
Nyitrai	17,0	21,1	–	32,8	31,2	–
Érsekújvári	23,7	21,1	–	20,7	29,3	–
Vágsellyei	20,0	18,4	–	24,1	31,7	–
Losonci	25,5	23,4	15,0	24,7	24,2	60,0
Nagyrócei	23,6	17,6	9,7	21,9	29,7	65,3
Rimaszombati	21,8	20,7	11,0	27,9	28,2	67,4
Nagykürtösi	18,4	19,4	–	26,4	30,0	–
Kassa	31,5	26,9	14,6	15,7	23,7	74,8
Kassa-környéki	17,8	15,8	11,4	29,3	40,7	78,4
Nagymihályi	17,9	16,9	7,9	30,6	35,7	72,8
Rozsnyói	21,6	17,9	8,8	21,2	27,4	76,6
Töketeresbesi	18,9	17,2	5,4	32,3	38,5	83,9
Dél-Szlovákia	22,1	24,9	11,6	24,9	26,3	71,4

Megjegyzés: azon járásek esetében, ahol a százalékalap (itt: az adott etnikai csoportba tartozó 50+ éves női népesség) nem érte el a 100-at, a ráták értéke nincs feltüntetve.

10. táblázat: A 0–1, illetve 3 vagy több éveszületéssel jellemezhető nők százalékaránya az 50 éves és idősebb magyar, szlovák és cigány nők körében Dél-Szlovákia járásaiban
Forrás: a Szlovák Statisztikai Hivatal adatai alapján saját számítás

Magyar–szlovák viszonylatban nem látunk egyértelmű különbségeket, cigány–nem cigány relációban viszont ezúttal is feltűnőek a különbségek, főleg a 3 vagy több éveszületéssel bíró nők esetében. Ebben a korcsoportban is érvényesül a szabályszerűség, miszerint a magasabb számú éveszületést felmutató nők aránya az erős roma jelenléttel jellemezhető járásokban a legnagyobb, beleértve ezúttal magukat a cigány nőket is. Utóbbiak esetében a szóbanforgó arányszám öt keleti járásban is túllépi a 70%-ot, a rekordértéket pedig a tőketerebesi járásban élők tartják 84%-kal, miközben a 0–1 éveszületéssel bírók rátája ugyanitt csupán 5%.

A magyaroknál a magasabb születésszámmal bíró nők aránya két nyugati járásban, a Szenciben és a Nyitraiban is meglehetősen nagy (31–33%). Paradox módon magyar részről a fiatalkori függőségi ráta legalacsonyabb értékét is a Nyitrai járásban mutatták fel, ami az etnikai reprodukció igen alacsony szintjéről, vagyis a szülőképes korú nők gyermekvállalási hajlandóságának drasztikus csökkenéséről és/vagy jelentős mértékű asszimilációról árulkodik, de a fiatalabbak körében zajló esetleges (belső) elvándorlás is egy lehetséges magyarázat. Ugyancsak figyelemreméltó a dunaszerdahelyi magyarság gyermekvállalási kedvének életkor szerinti alakulása, ugyanis magyar viszonylatban az 50+ korcsoportba tartozó nők – a termékeny korúakról leírtakkal szemben – még átlagos értékeket mutattak fel.

A 0–1 éveszületéssel bíró nők esetében elsősorban az urbánus környezet hatását kell kiemelnünk, szlovák és magyar vonatkozásban egyaránt: az előbbieket Pozsonyban, az utóbbiak pedig Pozsonyban és Kassán mutattak fel kimagasló, egyharmad körüli arányt.

Összegzés

A felvidéki magyarságnak a két utolsó szlovákiai népszámlálás közötti létszámcsökkenése területileg egyenetlen mértékben zajlott. A fogyatkozás aránya negatív kapcsolatban állt a magyarság helyi számarányával, aminek következtében a fővárosban volt a legmagasabb, a dunaszerdahelyi járásban pedig a legalacsonyabb a csökkenés. Erős kivételt jelentett a szabályszerűség alól a dél-gömöri régió, valamint a magyarlakta sávtól északra elhelyezkedő szórványvidék, ahol nőtt a magukat magyarnak vallók száma, az előbbi esetben valószínűleg a cigányság jelentős részének önmeghatározása, az utóbbiban pedig a disszimiláció miatt.

A két census között zajló etnodemográfiai folyamatok másik jelentős következménye a nyugat-csallóközi magyarság lakossági számarányának drasztikus esése volt, aminek oka a magyarság létszámfogyatkozása mellett a szlovák népességnek az ország elmaradottabb területeiről Pozsonyba és környékére, illetve a fővárosból az agglomerációba irányuló belső migrációja. Ezzel szemben az említett dél-gömöri régióban (Rimaszombati járás) – a ma-

gyar nemzetiségi és anyanyelvi arányok növekedésének, illetve a környező járásokban zajló csökkenésének egyidejű következményeként – egy új magyar etnikai centrum kiemelkedése figyelhető meg.

Kedvezőtlen, az ország nem magyar népességénél előregedettebb korstruktúrája miatt a jövőben a felvidéki magyarság erőteljes létszámapadásának a folytatódása várható. Sokatmondó, hogy a magyar évjáratok létszáma egyetlen generáció alatt megfeleződött, míg a nem magyar többségnél az utóbbi húsz évben a születésszámok növekedése tapasztalható. Ha összevetjük a három legnagyobb etnikum (szlovák, magyar, cigány) korstruktúráját, a magyaroknál a 65 év felettiek, a romáknál pedig a 15 év alattiak feltűnően magas aránya a legjellemzőbb sajátosság; míg az utóbbi érték a magyarok körében csupán 18%, a cigányoknál 54%-ot, egyes keleti járásokban pedig a 70–80%-ot is eléri. Szlovák részről a Szenci és Dunaszerdahelyi járásban élők fiatalos korösszetétele a leginkább figyelemreméltó jelenség, ami a fővárosi eredetű szuburbán népesség magas lokális arányára utal.

A családi állapotot illetően a felvidéki magyarság gyakorlatilag házasságparti népességnek nevezhető. Dél-Szlovákiában a magyarok és a szlovákok családi állapotra vonatkozó adatai igen hasonlóak, eltéréseket a cigányoknál tapasztalhatunk, akiknél meglehetősen magas a hajadon státusúak – valójában informális házasságban élők – aránya.

A 2011–2020 közötti teljes termékenységi arányszámok a felvidéki magyarok gyermekvállalási hajlandóságának igen alacsony, a szlovákok esetében pedig annak közepe-sen alacsony – szintén a reprodukciós szint alatti – mértékéről árulkodnak. Ugyanakkor a 2021-es népszámlálás élveszületési statisztikái nem utalnak jelentős különbségekre a két etnikum között. Az igazi eltérések itt is a roma nőknél tapasztalhatók, a termékeny korúak és annál idősebbek esetében egyaránt: utóbbiak körében a nők egyharmada 5 vagy annál több élveszületést produkált élete során, míg a másik két etnikumnak ez csak a 2–3%-áról mondható el.

Helyi szinten a három vagy több élveszületéssel bíró nők arányának erős területi elrendezettsége figyelhető meg: az értékek mindhárom etnikum esetében a cigányok által nagy arányban lakott keleti járásokban magasabbak (a Tőketerebesi járásban a romáknál 84%), ami magyar és szlovák részről a cigány demográfiai minták adaptációjának lehetőségére és/vagy a cigányok magyar és szlovák népességen belüli, a statisztikákban rejtett jelenlétére utal. Maguknak a romáknak az esetében pedig arra, hogy ezekben a térségekben kevésbé követik a többségi népesedési normákat, mint a nyugati régiókban.

Ezzel szemben a 0 vagy 1 élveszületéssel bíró nők aránya – mintegy egyharmados rátával – Pozsonyban, illetve a magyarok esetében Pozsonyban és Kassán a legmagasabb. Magyar részről ki kell még emelni a 15 éven felüli női népesség egyötödét kitevő, a tömb-

magyarság részét képező Dunaszerdahelyi járásbéli nők relatív (vagyis a többi járáshoz viszonyított) gyermekvállalási hajlandóságának életkor szerinti változását, amelynek következtében az 50+ korcsoport tagjait még átlagos értékek jellemzik, míg a 15–49 évesek saját etnikai körben a legrosszabb járási értéket produkálják. A termékeny életciklusukat lezárt magyar nők a keleti régió mellett még a Szenci és a Nyitrai járásban mutattak fel nagyobb arányban magasabb születésszámot, ami azért érdekes, mert magyar részről az utóbbi járásban legalacsonyabb a fiatalkorúak aránya, ami a gyermekvállalási hajlandóság erős csökkenését, illetve az asszimiláció jelentős mértékét valószínűsíti.

TÁTRAI PATRIK

A DEMOGRÁFIAI ASSZIMILÁCIÓ
SZÁMSZERŰSÍTÉSÉNEK LEHETŐSÉGEI
A SZLOVÁKIAI MAGYAROK
2021-ES NÉPSZÁMLÁLÁSI ADATAI PÉLDÁJÁN

A Kárpát-medencei magyarság demográfiai fogyatkozása a 2021-es népszámlálási kör alapján tovább folytatódott, illeszkedve a korábbi trendekhez és a népmozgalmi adatokhoz. A népszámlálások alapján a kisebbségi magyar közösségek fogyása felgyorsult: Horvátországban 27%-kal (3,7 ezer fővel), Szerbiában 27%-kal (67 ezer fővel), Romániában 18%-kal (225 ezer fővel) csökkent a magyar népesség száma.¹ Kivételt jelent viszont Szlovákia, ahol a 2001–2011 közötti 12%-os (62 ezer fős) csökkenést követően 2011 és 2021 között „mindössze” 8%-kal (36 ezer fővel) csökkent a magyarok száma.

A népszámlálási eredmények napvilágra kerülését követően mindig fontos kérdés, hogy mi befolyásolta leginkább a változást. Azonban egy kisebbség számában bekövetkezett változás magyarázata mindig sokkal bonyolultabb kérdés, mint adott terület összlakosságáé, hiszen utóbbit olyan, viszonylag objektív módon rögzíthető tényezők határozzák meg, mint a természetes szaporodás (születések és halálozások különbözete), valamint a migrációs egyenleg (ki- és bevándorlás mérlege). Ha viszont a népesség egyik etnikai csoportjának – jelen esetben a szlovákiai magyarságnak – a demográfiáját vizsgáljuk, akkor a fenti két tényező mellett számításba kell venni az etnikai identifikáció kérdéskörébe tartozó változásokat is. Utóbbi takarhatja az egyén életében bekövetkező, különböző okokra visszavezethető önidentifikációs változást, de ennél általában jelentősebb a generációk között bekövetkező változás (ilyen például, ha egy magyar anya gyermeke nem magyar lesz), azaz a demográfiai és az etnikai reprodukció mértéke közötti különbség.² Ellentétben a többi határon túli magyar kisebbséggel, ahol döntően a

1 Az összehasonlítást valamelyest nehezíti, hogy míg Szlovákiában és Horvátországban az eredeti terveknek megfelelően 2021-ben bonyolították le a népszámlálást, addig Romániában 2022 májusában (de 2021. december 31-es eszmei időponttal), míg Szerbiában 2022 őszén; így a népszámlálások közötti időintervallum az egyes országokban enyhén eltérő.

2 Szilágyi N. Sándor: Az asszimiláció és hatása a népesedési folyamatokra. In: Kiss Tamás (szerk.): *Népesedési folyamatok az ezredfordulón Erdélyben*. RMDSZ Ügyvezető Elnöksége: Kolozsvár, 2004. 157–234.

migráció és a természetes fogyás áll a létszámváltozás hátterében, a szlovákiai magyarság esetében főként az etnikai reprodukció csökkenése okozta a magyarok fogyását.

Kelet-Közép-Európában az etnikai szerkezet „objektív” népmozgalmi tényezőkkel nem magyarázható változásait, tehát az etnikai identifikációval és reprodukcióval kapcsolatba hozható változásokat általában az asszimilációs diskurzus keretein belül szokták vizsgálni. A szlovákiai magyarok etnikai folyamatait tekintve is ez a döntő megközelítés,³ mind a szakirodalomban, mind a szlovákiai magyar elitdiskurzusokban. Ez természetesen jól indokolható, hiszen ahogy azt Biczó Gábor és Kiss Tamás is kiemeli, az asszimiláció fogalmának műveleti értéke a rivális fogalmakkal szemben komplexebb, magasabb fokú.⁴

Ahhoz azonban, hogy az asszimilációt mint analitikus és operatív fogalmat tudjuk alkalmazni, egyetértve Biczó Gáborral⁵ és Ilyés Zoltánnal,⁶ el kell távolodni az asszimilációnak a – térségünkben hagyományos, a társadalompolitikai diskurzusokban még mindig domináns – veszteség- vagy hanyatlásolvasatától. Ugyanakkor fontos leszögeznünk, hogy jelen munka alapvetően a demográfia makroperspektívájából vizsgálja a kérdést, elfogadva Kiss Tamás⁷ megállapítását, mely szerint „*az asszimiláció makroszinten lehet igazán hasznos fogalom*”, ahol a „*vizsgálat egysége nem az egyén, hanem egy népesség etnokulturális reprodukciója*.” Ebből a megközelítésből pedig számunkra is teljesen elfogadható Szilágyi

- 3 Pl. Gyurgyík László: *Asszimilációs folyamatok a szlovákiai magyarság körében*. Kalligram: Pozsony, 2004.; Gyurgyík László: *A szlovákiai magyarság demográfiai folyamatai 1989-től 2011-ig*. Fórum Kisebbségkutató Intézet: Somorja, 2014.; Homišinová, Maria: Magyarországi szlovákok és szlovákiai magyarok. Empirikus elemzés a nemzeti identitás szerkezetéről. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2008. 10 (1). 77–94.; Horbulák Zsolt – Demeter Gábor: A szlovákiai magyar közösség létszáma és területi mintázata a 2021. évi népszámlálás alapján. *Területi Statisztika*, 2023, 63 (2). 207–233.; Majo, Juraj: Space and ethnic identity transmission: case study from Galanta district in Slovakia. In: Ugyanó: „*New*” Europe and challenges of sustainable development. Geografika: Bratislava, 2009. 84–93.; Pregi, Lóránt – Novotný, Ladislav: Impact of migration and natural reproduction on the development of the Slovak–Hungarian ethnic boundary in eastern Slovakia, 1991–2018. *Regional Statistics*, 2022. 12 (1). 77–103.; Szarka László: Az etnikai vegyesség jelenségei a szlovákiai magyarság identitásában. In: Nagy Melinda (szerk.): *A Selye János Egyetem 2012-es „Művelődés – Identitás – Egészség” Nemzetközi Tudományos Konferenciájának Tanulmánykötete*. Selye János Egyetem: Komárom, 2012. 232–237.
- 4 Biczó Gábor: Az asszimiláció fogalmának műveleti értéke a szociokulturális hasonulási folyamatok értelmezésében. In: Bárdi Nándor – Tóth Ágnes (szerk.): *Asszimiláció, integráció, szegregáció*. MTA Kisebbségkutató Intézet: Budapest, 2011. 19–38.; Kiss Tamás: A makroperspektíva védelmében. In: Bárdi Nándor – Tóth Ágnes (szerk.): *Asszimiláció, integráció, szegregáció*. MTA Kisebbségkutató Intézet: Budapest, 2011. 39–48.
- 5 Biczó Gábor: A szórványkérdés transznacionális dimenziói és a magyar szórványkutatás. In: Ilyés Zoltán – Papp Richárd (szerk.): *Tanulmányok a szórványról*. Gondolat – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet: Budapest, 2005. 21–42, itt: 41.
- 6 Ilyés Zoltán: Szórványkutatás, szórványértelmezés. Megjegyzések a Kárpát-medence szórványközösségeinek társadalomtudományi vizsgálatához. In: Ilyés Zoltán – Papp Richárd (szerk.): *Tanulmányok a szórványról*. Gondolat – MTAKI: Budapest, 2005. 64–77, itt: 75.
- 7 Kiss, 2011. A makroperspektíva, i.m. 43.

N. Sándor⁸ asszimilációértelmezése: „*demográfiai értelemben asszimiláció minden olyan folyamat, amelynek eredménye valamely nyelvi, etnikai vagy felekezeti kritériumok szerint meghatározott népesség lélekszámának (nem számarányának!) és/vagy reprodukciójának egy másik, ugyanolyan kritériumok szerint meghatározott népesség javára történő csökkenése.*”

A demográfiai asszimilációnak Szilágyi három, statisztikailag értelmezhető formáját különbözteti el:⁹ ezek az *autoidentifikáció megváltozása* (adott személy a népszámlálásokon eltérő nemzetiséget deklarál), a *korábbi heteroidentifikáció megváltozása* (valaki felnőttként más nemzetiségűnek vallja magát, mint korábban a szülei regisztráltatták), illetve az *etnikai reprodukció csökkenése egy másik etnikum javára* (adott nemzetiségű szülő[k] gyermekét más nemzetiségűként regisztrálják). Az első típus intragenerációs, a harmadik intergenerációs asszimiláció, a második típus statisztikai szempontból nézve intragenerációs, de a jelenség értelmezése szempontjából inkább intergenerációs asszimiláció.

Az asszimiláció demográfiai megközelítésével kapcsolatban felmerül egy további fontos elméleti kérdés. Ezt Kiss Tamás az akkomodacionista és integracionista értelmezések különbségeként írja le.¹⁰ A demográfiai megközelítés az előbbihez – azaz a magyar elitek határmegerősítési gyakorlatához – kapcsolódva éles etnikai csoporthatárokat és egyértelműen elkülönülő magyar népességet tételez. Így erdélyi kontextusban „*az asszimilációt egyéni határátlépések sorozataként írták le, amelyek ugyan a demográfiai arányokat a többség javára tolják el, de nem változtatják meg a kisebbségi társadalom jellegét és a többséghez való viszonyát.*”¹¹ Ezzel szemben az integracionista megközelítésben az etnikai keveredés a csoporthatárok elmosódásához, az esszenciális etnikai kategóriákkal nem azonosuló népességhez vezethet. Ezt a folyamatot pedig nemcsak az asszimiláció, hanem a hibriditás vagy éppen a kettős kötődések elméleti keretében is lehet értelmezni, ahogy ezt már több dél-szlovákiai esettanulmány meg is tette.¹² Utóbbiak statisztikai vizsgálatához fontos adalékot jelenthet az immár a 2021-es szlovák népszámlálásban is megjelenő második nemzetiség.

A demográfiai asszimiláció számszerűsítése a fentiek következtében is jelentős kihívás, amelyet – szemben például a természetes szaporodással, illetve a migrációval – inkább csak közelíteni lehet. Jelen tanulmány éppen ezért arra vállalkozik, hogy a 2021-es népszámlálás,

8 Szilágyi N. Sándor: Az asszimiláció és hatása a népesedési folyamatokra. In: Kiss Tamás (szerk.): *Népesedési folyamatok az ezredfordulón Erdélyben*. RMDSZ Ügyvezető Elnöksége: Kolozsvár, 2004. 157–234, itt: 160.

9 Uo. 177–179.

10 Kiss Tamás: Asszimiláció és határ-megerősítés. Vegyes házasságok és a vegyes családokon belüli etnikai szocializáció Erdélyben. In: Apró István (szerk.): *Média és identitás 2*. Médiatudományi Intézet: Budapest, 2016. 47–88.

11 Uo. 56.

12 Árendás Zsuzsanna: Az iskolaválasztás elbeszélései. *Társadalmi Együttélés*, 2012. 1.; Szarka, 2012. Az etnikai vegyesség, i.m.; Tátrai Patrik: Asszimiláció vagy hibriditás? Értelmezési keretek a Zoborvidék etnikai átalakulásához. *Néprajzi Látóhatár*, 2017. 26. (1–4). 95–112.

illetve a népmozgalmi adatok alapján különböző megközelítésekkel, módszerekkel vizsgálja a demográfiai asszimilációt és annak mintázatait (pl. irányát, fajtáit, területi sajátosságait), továbbá megpróbálja megbecsülni, hogy az asszimiláció milyen mértékben járult hozzá a magyarok számának csökkenéséhez. Ehhez először megvizsgálom, hogy milyen (statisztikai) módszerekkel lehet mérni a demográfiai asszimilációt, majd áttekintem a népszámlálás főbb eredményeit a népszámlálás változó módszertanának tükrében, végül bemutatom a különböző módszerekkel számított eredményeket.

Az asszimiláció számszerűsítésének lehetőségei

Az asszimiláció mérését alapvetően két típusba sorolhatjuk: a hivatalos statisztikai adatok (népszámlálás, népmozgalmi statisztikák) vonatkozó adatainak elemzése, illetve survey adatok (döntően az asszimilációra fókuszáló kérdőíves felmérések) elemzése.¹³ Jelen tanulmányban a témánk fókuszából következően csak az előbbiekkal foglalkozunk, hangsúlyozva, hogy az egyes módszerek nagyban függenek az elérhető adatok minőségétől. Különbséget kell még tennünk az intragenerációs – azaz az egyéni életút folyamán bekövetkezett – identitásváltás mérése, valamint az intergenerációs asszimiláció, azaz az etnikai átörökítés megszakadásának számszerűsítése között, amelyekre más és más módszerek alkalmasak.

A legkedvezőbb, egyben legritkább eset az, amikor lényegében közvetlenül lehet számszerűsíteni az asszimilációt vagy valamelyik fajtáját. Erre a Kárpát-medencei magyarság esetében – legjobb tudomásom szerint – mindössze egy példa van, mégpedig a szlovéniai magyarság 1991–2002 közötti létszámváltozása kapcsán. A szlovén statisztikai hivatal ugyanis közzétette, hogy azon 1991-ben regisztrált magyar nemzetiségűek közül, akik a 2002-es népszámlálásba is bekerültek, hányan vallották magukat magyarnak. Eszerint az 1991-ben rögzített 6350 magyar közül 2002-ben 1321-en már más identitást vallották, illetve 507 korábban más nemzetiségű személy vallott magyar etnikai affiliációt 2002-ben.¹⁴ Fontos megjegyezni, hogy ez a módszer csak az intragenerációs asszimiláció mértékét mutatja, azt viszont rendkívül pontosan. A szlovéniai eredmények ehelyütt leginkább azért fontosak, mert rávilágítanak

13 Dél-szlovákiai kontextusban ilyenek voltak pl. Csepeli György – Örkény Antal – Székelyi Mária: *Nemzetek egymás tükrében. Interetnikus viszonyok a Kárpát-medencében*. Balassi: Budapest, 2002.; Gyurgyík, 2004. Asszimilációs folyamatok, i.m.; Dobos Ferenc: *Asszimilációs folyamatok az erdélyi, felvidéki, kárpátaljai és vajdasági magyarság körében 1996–2011*. Kutatási jelentés. Kézirat. B-Fókusz Intézet: Budapest, 2011.; Tátrai Patrik: Az etnikai viszonyok átalakulása a Zoborvidéken – két felmérés tükrében. In: Fedinec Csilla – Ilyés Zoltán – Simon Attila – Vizi Balázs (szerk.): *A közép-európaiság dicsérete és kritikája*. Kalligram: Pozsony, 2013. 538–556.

14 Šircelj, Milivoja: *Verska, jezikovna in narodna sestava prebivalstva Slovenije popisi 1991-2002*. Statistični urad Republike Slovenije: Ljubljana, 2003. 163.

arra, hogy a népszámlálások által rögzített identitásváltás kétirányú folyamat, amelynek a legtöbb módszer csak az eredőjét, azaz az asszimilációs egyenleget tudja megbecsülni.

Ilyen módszernek tekinthető a *mérlegmódszer*, vagy más néven *reziduális módszer*, aminek a lényege, hogy adott etnikai csoport természetes népmozgalommal és vándormozgalommal nem magyarázható létszámváltozását azonosítják asszimilációként.¹⁵ A módszer egyik korlátjának tekinthető, hogy a vándorlási statisztikák általában nem teljeskörűek, így a Gyurgyík László által csak „rejtett migrációnak” nevezett jelenséget (be nem jelentett, túlnyomórészt nemzetközi migráció) nem tudjuk pontosan követni,¹⁶ ami természetesen jelentősen befolyásolja a „maradékulven” kalkulált asszimiláció nagyságát is. A módszer másik korlátja, hogy a születések, halálozások és vándorlások regisztrálásakor rögzített nemzetiség nem feltétlenül van összhangban a népszámlálás során rögzített nemzetiséggel.

Az asszimiláció mérésének egy másik lehetősége a népesség nemzetiségi bontású korcsoportos szerkezetének elemzése. Ezen eszköz egyaránt alkalmas az asszimiláció mértékének megbecsülésére, valamint az asszimiláció típusának (pl. inter- vagy intragenerációs asszimiláció) bemutatására. Az intragenerációs asszimiláció nagysága az ún. *koreltolós* módszer segítségével jól érzékeltethető.¹⁷ Ennek lényege, hogy a legutóbbi két népszámlálás ötéves korcsoportjainak lélekszámváltozását – vagy megfelelő részletességű adatok birtokában akár a koréves adatokat – összehasonlítjuk a többségi, illetve az össznépesség vonatkozó mutatóival. Így esetünkben a 2011-ben 0–4 éves korosztályt a 2021-es 10–14 éves korosztállyal, az 5–9 évest a 15–19 évesekével, stb. hasonlítjuk össze. A változás mértéke az idősebb korcsoportoknál egyre nagyobb mértékű a növekvő halálozás miatt. Bár a halálozáson kívül az eredményeket országos szinten a nemzetközi, alacsonyabb területi egységeknél a belföldi migráció is befolyásolja, de talán a változás nagyságánál is fontosabb információ a magyar korcsoportok létszámváltozásának a többségi nemzethez, illetve az össznépességéhez való viszonyulása, amely összességében jó indikátora az egyéni életút folyamán bekövetkező identifikációs változásoknak.

Az asszimilációs folyamatok irányának – és részben mértékének – szemléltetésére egy másik közvetett eszköz a *népszámlálások* különböző, az etnicitáshoz kapcsolódó kategóriáinak, leggyakrabban a *nemzetiségi és anyanyelvi adatsorainak az összevetése*. E két kategória

15 Pl. Varga E. Árpád: Az erdélyi magyarság asszimilációs mérlege a XX. század folyamán. *Regio*, 2002. 1. 171–205.; Veres Valér: A romániai magyarok 2002. évi lélekszámáról. *Magyar Kisebbség*, 2002. 4. 97–108.; Kiss Tamás: Demográfiai körkép. A kisebbségi magyar közösségek demográfiai helyzete a Kárpát-medencében. *Educatio*, 2012. 21 (1). 24–48, itt: 45.

16 Gyurgyík László: Népesedési folyamatok Szlovákiában. In: Gyurgyík László – Kiss Tamás: *Párhuzamok és különbségek. A második világháború utáni erdélyi és szlovákiai magyar népességfejlődés összehasonlító elemzése*. Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány: Budapest, 2010.; Pregi–Novotný, 2022. Impact of migration, i.m.

17 Gyurgyík, 2010. Népesedési, i.m. 215–218.; Tóth Ágnes – Vékás János: A magyarországi nemzetiségek létszámváltozása 2001 és 2011 között. *Statisztikai Szemle*, 2013. 91 (12). 1256–1267.

különbségének értelmezése azonban korántsem olyan egyértelmű, mint például a korcsoportos vizsgálatoké, adott esetben országonként, és kisebbségenként is eltérő lehet. A szakirodalom többsége az eltérő anyanyelvet és nemzetiséget bevalló embereket az asszimilációs diskurzuson belül értelmezi,¹⁸ egyes tanulmányok viszont a hibriditás,¹⁹ vagy a kettős kötődések értelmezési mezéjében vizsgálják a kérdést.²⁰ Függetlenül azonban az elméleti keretezéstől, az eltérő anyanyelv és nemzetiség (bármilyen kombinációban történő) megadását egyaránt a közteesség egyik indikátorának tekinthetjük, magát a csoportot pedig – éppen a köztes, átmeneti, két etnikai csoport közti léte miatt – nevezhetjük akár hibrideknek is.²¹ Ugyanakkor makroszintű megközelítésben elfogadhatónak tűnik Szilágyi N. Sándor megállapítása, mely szerint a nyelvi és az etnikai identitás „*disszonanciája a mi kultúránkban nem egy hosszú ideig fenntartható állapot*”,²² ami egyben azt is jelenti, hogy közösségi szempontból a különbség nagysága arányos lehet az aktív nemzetváltás fázisával, hiszen egy lezárult vagy előrehaladott asszimilációnál az anyanyelv és nemzetiség már újra megegyezik. Fontos megjegyezni, hogy e két kategória különbsége egyaránt jelezheti az intergenerációs és az intragenerációs asszimilációt. A módszer fő haszna nem a demográfiai asszimiláció számszerűsítése, hanem az irányának és fő relációinak (jellemző interetnikus kapcsolatok volumenének) a megállapítása.

A szakirodalom egy része nemcsak e két kategória különbségét, hanem egyéb relációkat is az asszimiláció indikátoraként értelmez. Ilyen például a nemzetiségi adatok összevetése a

-
- 18 Mírnics Károly: Asszimilációs tényezők és asszimilációs politika Jugoszláviában (Vajdaságban). *Regio*, 1998. 9 (2). 41–63.; Varga, 2002. Az erdélyi magyarság, i.m.; Szilágyi, 2004. Az asszimiláció, i.m.; Gyurgyík László: Nemzetiség és anyanyelv szerinti hovatartozás a szlovákiai nemzeti, etnikai közösségek életében. In: Lelkes Gábor – Tóth Károly (szerk.): *Národnostné a etnické menšiny na Slovensku – Nemzeti és etnikai kisebbségek Szlovákiában 2005*. Fórum Kisebbségkutató Intézet: Somorja, 2006.; Tátrai Patrik: Anyanyelv és nemzetiség mint az interetnikus kapcsolatok mutatója Erdély magyar lakosságának példáján. *Tér és Társadalom*, 2011. 25 (2). 48–68.
 - 19 Horváth István: *Elemzések a romániai magyarok kétnyelvűségéről*. Institutul pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale: Cluj-Napoca, 2008.
 - 20 Gyurgyík László: Quo vadis? A szlovákiai magyarsághoz tartozók (száma) a 2021. évi népszámlálás nemzetiségi és anyanyelvi adatai alapján. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2022. 24 (3). 3–20.
 - 21 Horváth, 2008. Elemzések, i.m. 10.; Gyurgyík László szerint a nemzeti–etnikai közösségekhez tartozók hierarchikus rendbe sorolhatók az adott csoporthoz való tartozásuk erőssége szerint: magcsoport (azonos anyanyelv és nemzetiség), belső szféra (csak nemzetiség szerint tartozik a csoporthoz), külső szféra (csak anyanyelv) szerint tartozik a csoporthoz. Kialakulásukat tekintve azonban nem tesz lényegi különbséget utóbbi két csoport között. Ha tehát egy konkrét példát, a szlovák–magyar viszonylatot nézzük, akkor ebben az értelmezésben a magyar nyelvű szlovákok csoportja ugyanúgy magyar-szlovák irányú asszimiláció által jön létre, mint a szlovák nyelvű magyaroké. A modellből azonban hiányzik a magyarokhoz asszimilálódott szlovákok – nem túl nagy számú – csoportja; őket a fenti logika alapján (nemzetiségi többlet: asszimiláló csoport) valószínűleg a magyar nemzetiségű szlovák anyanyelvűek között találjuk (Gyurgyík, 2006. Nemzetiség, i.m. 81–82).
 - 22 Szilágyi, 2004. Az asszimiláció, i.m. 166. Fontos azonban megjegyezni, hogy e megállapítás a romániai magyarokra vonatkozóan keletkezett, és kiterjeszthető a Kárpát-medencei magyar, szlovák, román, stb. közösségekre is, de nem feltétlenül igaz a romák szemszögéből nézve.

felekezeti adatokkal, vagy éppen a magyar párt(ok)ra leadott szavazatokéval.²³ Bár adott kontextusban, például ahol a felekezeti és az etnikai határok egybeesnek, van hozzáadott értéke a módszernek, a fenti összevetések inkább alacsonyabb területi szinteken (pl. település, járás) hozhatnak érdemi eredményeket.

Az indirekt megközelítések közül a *vegyes házasságokra* a szakirodalom legnagyobb része mint az asszimiláció katalizátorára, egyes esetekben²⁴ mint fő okára tekint. Ugyanakkor a demográfiai asszimiláció szempontjából a vegyes házasságok leginkább mint az etnikai reprodukció csökkenésének tere játszanak szerepet,²⁵ hiszen ahol csak az egyik házastárs magyar, ott nagyobb arányban sorolják be a gyerekeket nem magyarként; magyarán a vegyes házasságokban valósul meg leginkább a demográfiai és etnikai reprodukció szétválása. Emellett persze megemlítenő az is, hogy a vegyes házasságokban számottevőbb az egyik házastárs nemzetiségváltása is.²⁶

Habár önmagában a vegyes házasságok aránya (akár a stock, akár a flow adatok) még nem feltétlenül jelzi az asszimiláció mértékét, ezek dinamikája már jobban hasznosítható az asszimilációra vonatkozó indirekt demográfiai számítások további megalapozásában.²⁷ A vegyes házasságok részletes elemzésére azonban leginkább a népszámlálások mikroszintű adatai alkalmasak.²⁸

A vegyes házasságokkal szorosan összefüggő kérdés a vegyes házasságokban végbemenő *etnikai szocializáció*, ami az egyik legfontosabb mutatója az etnikai aszimmetriáknak, az adott területet jellemző etnikai rétegződésnek, illetve adott kisebbségre vonatkoztatva nagyon jó mérőszáma az etnikai reprodukciónak, ezáltal pedig az intergenerációs asszimilációnak. Mérésére vagy a statisztikai hivatalok által összeállított táblázatokból, vagy pedig a népszámlálások mikroadatainak elemzésével nyílik mód.²⁹

23 Balizs Dániel: Mérhető asszimiláció? – Módszerek az etnikai hasonulás nyomkövetésére. *Földrajzi Közlemények*, 2016. 140 (2). 135–151.; Tátrai Patrik: Az etnikai és vallási identitás földrajzi vetületei Szlovákiában. *Kisebbségkutatás*, 2007. 16 (2). 290–320.

24 Benedek Gyula: Az asszimilációról mint statisztikus. *Magyar Kisebbség*, 2003. 8 (1). 255–263.

25 Szilágyi, 2004. Az asszimiláció, i.m.

26 Gyurgyík, 2010. Népesedési, i.m. 210.

27 Horváth István: Az etnikailag vegyes házasságok az erdélyi magyar lakosság körében: 1992–2002. In: Kiss Tamás (szerk.): *Népesedési folyamatok az ezredfordulón Erdélyben*. Kriterion: Kolozsvár, 2004. 235–257.

28 Kiss, 2016. Asszimiláció, i.m.; Molnár József: Etnikailag vegyes házasságok a kárpátaljai magyarok körében. *LIMES*, 2015. 2. 51–62.; Šprocha, Branislav: A családszerkezet etnikai sajátosságai és az exogám házasságok mintázatai Szlovákiában. *Kisebbségi Szemle*, 2019. 4 (3). 37–81.; Szabó Laura: Roma-nem roma vegyes párkapcsolatok és etnikai reprodukció a roma nemzetiségű nők körében Magyarországon, 1990, 2011. *Demográfia*, 2022. 65 (2–3). 191–234.

29 Ld. pl. Majo, 2009. Space, i.m.; Kiss, 2016. Asszimiláció, i.m.; Molnár József: Національна ідентичність нащадків етнічно змішаних (українсько-угорських) закарпатських родин за даними перепису населення та анкетного опитування. In: Berghauer Sándor (szerk.): *Társadalomföldrajzi kihívások és adekvát válaszlehetőségek a XXI. század Kelet-Közép-Európájában*. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola: Beregszász, 2016. 166–174.; Šprocha, 2019. A családszerkezet, i.m.; Szabó, 2022. Roma-nem roma, i.m.

Nem közvetlenül a vegyes házasságokhoz kötődik, de hasznos módszer a biológiai és etnikai reprodukció különbségének (azaz az intergenerációs asszimilációnak) a mérésére, ha a nemzetiség-specifikus élvészülések számát összevetjük a megfelelő népszámlálási korévaladatokkal.³⁰ Természetesen az eredményeket módosíthatják a születés és a népszámlálás időpontja közötti költözési és halálozási események, de ezek hatása populációs szinten nem befolyásolja érdemben az eredményeket. Bár a kapott eredmények jól közelítik az intergenerációs asszimiláció mértékét, fontos leszögezni, hogy általában csak az anya nemzetisége szerinti születési adatok állnak rendelkezésre, így ha például különbség van a vegyes házasságon belüli etnikai szocializációban aszerint, hogy az anya vagy az apa tartozik adott etnikai csoporthoz, akkor az asszimiláció tényleges mértéke valamelyest eltérhet az e módszerrel számítottól.

Jelen tanulmányban a fent említett módszerek közül – a vonatkozó adatok limitált hozzáférhetősége miatt – mindegyikre nem tudok kitérni. A rendelkezésre álló adatok alapján a dolgozatban öt módszert tesztelek: a mérlegmódszert és a koreltolós módszert az intragenerációs asszimiláció becslésére, az anyanyelvi és nemzetiségi kategóriák összehasonlítását az asszimiláció mintázatának, irányának jobb megértéséhez, illetve a születési és a népszámlálás koréves adatainak összevetését, valamint a családokban élő gyerekek etnikai bontású adatait az intergenerációs asszimiláció szemléltetésére. Külön figyelmet szentelek minden esetben a területi különbségeknek.

Adatok, módszertani kérdések

Jelen tanulmány alapvetően a szlovákiai népszámlálások, főként a 2021-es népszámlálás publikált adataira épül, de vizsgálja a Szlovák Statisztikai Hivatal által közzétett, népmozgalmi adatokon alapuló, minden év december 31-ére vonatkozó, etnikai bontású népességszámot³¹ is az ezredforduló óta eltelt időszakokra. Mivel a 2021-es népszámlálás eszmei időpontja január 1., így a 2020-as (december 31-i) népmozgalmi adatokkal ez közvetlenül is összevethető. A népmozgalmi adatok közül vizsgálom még a Szlovák Statisztikai Hivatal által összeállított, de nem publikált adatsort a születések számáról nemzetiségi bontásban. Utóbbi adatbázis az anya nemzetisége szerint közli a született gyerek számát.

A 2021-es szlovák népszámlálásnak az etnicitás mérésével kapcsolatos újdonsága, hogy – hasonlóan a régió több országához – lehetőség nyílt az ún. második nemzetiség

30 Gyurgyík, 2014. A szlovákiai magyarság, i.m. 79–81.

31 Letöltés helye: https://datacube.statistics.sk/#!/view/en/vbd_dem/om7002rr/v_om7002rr_00_00_00_en; letöltés ideje: 2023. 11. 30.

bevallására is. Kikerült viszont a népszámlálási űrlapról a nyilvánosságban, illetve az ott-hon leggyakrabban használt nyelv kérdése. A második nemzetiség választásának lehetősége egyrészt tovább árnyalja nemzetiség és anyanyelv összefüggéseit, valamint a többes kötődéseket, másrészt viszont kérdéseket vet fel az adatok korábbi népszámlálásokkal való összehasonlíthatóságáról. Az eredmények azonban azt mutatják, hogy a második nemzetiség vállalásának lehetősége érdemben nem változtatott a magyar nemzetiségűek számán,³² így a magyarországi vizsgálatok analógiájára³³ módszertani szempontból megalapozottnak tűnik az első nemzetiség összevetése a korábbi népszámlálások nemzetiségi adataival. Ennek megfelelően e dolgozatban a 'nemzetiség' megnevezést az első nemzetiségre használok, egyéb esetben ezt külön jelölöm.

A többes nemzetiség bevallásán túl alapvető módszertani kérdés az ismeretlen nemzetiségűek problematikája. A szakirodalom jelentős része a népszámlálások összevethetősége szempontjából igyekszik operacionalizálni az ismeretlen nemzetiségűek kérdését, és a legtöbb esetben igyekszik meghatározni az ismeretlenek nemzetiségi háttérét, így összesítve a „statisztikai alapon magyarsághoz tartozók”, illetve a „magyarok várható” számát,³⁴ vagy pedig szándékoltnak kihagyni az ismeretleneket a nemzetiségi bontású elemzésből.³⁵ Ugyanakkor, ha az ismeretlen nemzetiségűeket nem kizárólag regiszterekből emelték át a népszámlálásba, hanem ténylegesen nem vallottak nemzetiséget, akkor a korábban magyar nemzetiséget valló ismeretlenek, illetve a korábban nemzetiségükről nem nyilatkozó magyarok egyaránt értelmezhetők nemzetiségváltáson átesett népességeként.³⁶ Jelen tanulmányban is utóbbi megközelítést tartom célravezetőnek, annál is inkább, mivel 2011 és 2021 között az ismeretlenek számának változása nem volt olyan drasztikus, hogy az alapvetően befolyásolja a magyar népesedésről kialakuló képet.

Módszertanilag még ennél is bonyolultabb kérdés a 2011-es népszámlálásban előforduló, jelentős mértékű adattorzulás, ami a járási bontású korcsoportos adatok esetében tűnik fel. A közzétett adatok szerint egyes városokban (leginkább Pozsony, Nyitra és Kassa esetében) a magyar 0–4 évesek száma kirívó módon megnőtt, amit semmilyen folyamattal nem lehet magyarázni. Pozsony esetében például a 0–4 éves magyar nemzetiségűek az összes magyar 21,5%-át adták, miközben az 5–9 évesek részesedése (és a következő öt éves korcsoportoké is) 1% körül volt. Mivel az adatok minden más paraméter szerint megfelelőnek tűnnek,

32 Gyurgyík, 2022. Quo vadis, i.m. 11.

33 Kapitány Balázs: A magyarországi történelmi kisebbségi közösségek demográfiai viszonyai és perspektívái 1990–2011 között. *Kisebbségkutatás*, 2015. 24 (3). 69–101.; Morauski András – Papp Z. Attila: Nemzetiségi revival? Magyarország nemzetiségei a 2011. évi népszámlálás megváltozott módszertana tükrében. *Kisebbségkutatás*, 2014. 3. 73–98.

34 Gyurgyík, 2022. Quo vadis, i.m. 14–15.

35 Pregi–Novotný, 2022. Impact of migration, i.m. 85.

36 Kiss Tamás – Barna Gergő: *Népszámlálás 2011. Erdélyi magyar népesedés a XXI. század első évtizedében*. Nemzeti Kisebbségkutató Intézet: Kolozsvár, 2012.

ezért szisztematikus adattorzulás lehet a háttérben.³⁷ Összességében a magyar nemzetiségű 0–4 évesek száma a 2011-es népszámlálás szerint mintegy 3000 fővel magasabb, mint az a becsült korcsoportos adatokból következne. Az adatok ilyen rendszerszintű torzulása miatt a 2021-es népszámlálással való összehasonlíthatóság is csorbul, mindezt figyelembe kell venni a kapott eredmények értelmezésekor. A regionális elemzéseknél azonban ez már olyan jelentős különbséget okozott volna a fent említett közigazgatási egységekben, hogy a 2011-es extrém adatokat a 2021-es korcsoportos megoszlás alapján készült becslésekkel helyettesítettem.

A magyarok számának változása 2011 és 2021 között: rövid áttekintés

Mielőtt rátérek az egyes módszerekből kirajzolódó asszimilációs mintázatok bemutatására, az adatok értelmezéséhez hasznos áttekinteni a tágabb kereteket, azaz a magyarok számának változását. Ezen belül különösen fontos a területiség vizsgálata, mert ott, ahol a magyarok helyi vagy térségi aránya (koncentrációja) alacsony, megsokszorozódik a többségi nemzettel való találkozási felületet, ami pedig megteremti az „asszimilációs helyzetet”.³⁸ A területiség és asszimiláció összefüggéseinek kérdéseit a magyar nyelvű irodalom általában a szórványdiskurzus kereteiben tárgyalja. Szlovákia nem tipikus terepe a szórványnak, hiszen korábban meglehetősen élesen elkülönült a magyar és a szlovák nyelvterület, azonban a II. világháború óta eltelt időszakban mindez megváltozott, és a nyelvhatár már leginkább mint egy széles kontaktzóna jelenik meg.³⁹ A magyar etnikai tömbök regressziója azt is eredményezte, hogy Szlovákiában is megjelentek a szórványként azonosítható térségek, amelyek asszimilációs mintázatai és demográfiai jellemzői eltérnek a tömbterületekétől.⁴⁰

Szlovákia egészét tekintve a magyar nemzetiségűek száma a 2011-es és a 2021-es népszámlálás közötti tíz évben 36,4 ezer fővel (8%-kal) csökkent, ami – ahogy említettük – egy fékeződő ütem a 2001 és 2011 között regisztrált változáshoz képest. Mivel az össznépesség száma mindeközben több mint 50 ezer fővel növekedett, így a magyarok

37 E gyanúmat alátámasztja, hogy a 2011-es népszámlálás nemzetiségi bontású korcsoportos adatait először publikálta a Szlovák Statisztikai Hivatal, majd később levette a népszámlálás honlapjáról, és jelenleg sem elérhető.

38 Részletesen ld. Biczó Gábor: *Hasonló a hasonlónak... Filozófiai antropológiai vázlat az asszimilációról*. Kalligram: Pozsony, 2009, itt: 95–109.

39 Farkas György: A nemzetiségi megoszlás térszerkezete egyes lakosságú régiókban. („Nulladik” változat a nyelvhatárra – egy módszer próbája.) *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2000. 2 (2) 109–124; Pergi – Novotný, 2022. *Impact of migration*, i.m.

40 Tátrai Patrik: A Kárpát-medencei magyar szórványok településszerkezete és főbb demográfiai jellemzői. *Kisebbségi Szemle*, 2017. 2 (1). 7–31.; Tátrai, 2017. *Asszimiláció vagy hibriditás*, i.m.

országos aránya jelentősen, 8,5%-ról 7,7%-ra csökkent. A magyarok számára viszonylag kedvezőnek tűnő képet valamelyest árnyalja, illetve az eredmények értelmezését bonyolítja az ismeretlen nemzetiségűek népszámlálásról népszámlálásra ingadozó száma. Gyurgyík László becslése alapján 2011-ben 25,4 ezer,⁴¹ 2021-ben pedig 22,6 ezer lehetett az ismeretlenek között a „statisztikai alapon magyarsághoz tartozók” száma.⁴² Ez alapján, ha az ismeretlen nemzetiségűek közül a magyarok várható számát is figyelembe vesszük, akkor a magyarok száma a 2001 és 2011 között hozzávetőleg 40 ezer fővel, 2011 és 2021 között pedig 39 ezer fővel csökkent, így valójában a csökkenés üteme (8%) e két évtizedben nem változott.

2011 és 2021 között a magyar nemzetiségűeknél valamivel nagyobb ütemben (46,5 ezer fővel, 9%-kal) fogyott a magyar anyanyelvűek száma, amely a 2001–2011-es időszakhoz képest is emelkedő tendenciát mutat. Esetükben még az ismeretlenek beszámítása után is egyértelmű, hogy az elmúlt évtizedben nagyobb mértékű volt a csökkenésük (10%), mint korábban (6%).

A fent részletezett létszámváltozás természetesen jelentős regionális különbségekkel ment végbe. Általánosságban elmondható, hogy a magyar településterület keleti felében (a Losonci járás és attól keletre) a csökkenés mértéke valamivel kisebb volt, sőt, a Rimaszombati járásban még emelkedett is a magyarok száma (1. táblázat). Ez annak kontextusában feltűnő igazán, hogy Szlovákián belül az össznépesség egyre nagyobb hányada koncentrálódik a nyugati, fejlettebb területeken, és kimondottan Pozsony környékén. 2011 és 2021 között a magyar népesség számának és arányának legkedvezőbb változása éppen azokban a délkelet-szlovákiai térségekben figyelhető meg, ahol a cigányság koncentrációja a legmagasabb. Pusztán ezen adatok alapján már az feltételezhető, hogy a folyamat háttérében a magyar nyelvű cigányság egy részének magyar identitásvállalása, esetlegesen 2011–2021 közötti identitásváltása áll.⁴³

41 Gyurgyík, 2014. A szlovákiai magyarság, i.m. 90.

42 Gyurgyík, 2022. Quo vadis, i.m. 14.

43 Például a Rimaszombati járásban a magyarok számának és arányának növekedése mellett a szlovákok száma és aránya is nőtt (enyhébb mértékben), ezzel szemben a cigányok száma 26%-kal csökkent.

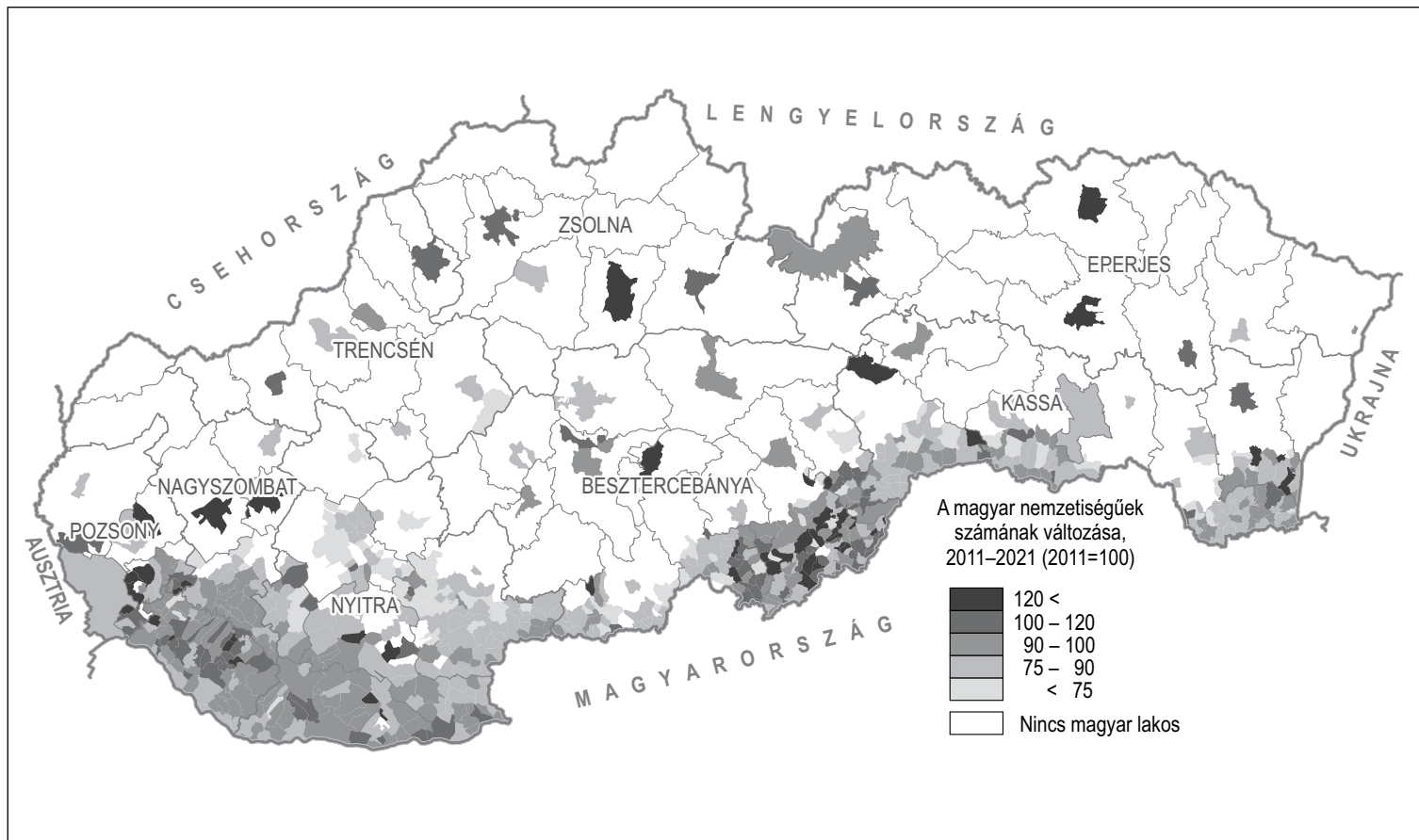
Területi egység	2011			2021			2011–2021	
	szám	arány	megoszlás	szám	arány	megoszlás	magyarok számának változása (%)	magyarok arányváltozása a 2011-es arány %-ában
Pozsony	14.119	3,4	3,1	11.297	2,4	2,7	-20,0	-30,8
Szenci	9.134	13,8	2,0	8.715	9,0	2,1	-4,6	-34,6
Dunaszerdahelyi	87.349	75,0	19,1	85.586	68,7	20,3	-2,0	-8,4
Galántai	32.793	35,0	7,2	29.582	31,1	7,0	-9,8	-11,2
Komáromi	66.356	63,8	14,5	62.166	61,6	14,7	-6,3	-3,5
Lévai	28.085	24,3	6,1	23.372	21,2	5,5	-16,8	-13,1
Nyitrai	9.076	5,7	2,0	6.798	4,1	1,6	-25,1	-27,6
Érsekújvári	48.483	33,6	10,6	44.066	31,9	10,4	-9,1	-5,0
Vágsellyei	16.717	31,4	3,6	14.385	27,9	3,4	-13,9	-10,9
Losonci	17.338	23,2	3,8	16.580	23,5	3,9	-4,4	1,6
Nagyrócei	7.738	19,2	1,7	7.355	19,0	1,7	-4,9	-0,7
Rimaszombati	30.516	35,9	6,7	31.891	39,5	7,6	4,5	10,0
Nagykürtösi	10.939	24,0	2,4	9.004	21,4	2,1	-17,7	-10,7
Kassa	6.382	2,7	1,4	5.636	2,5	1,3	-11,7	-7,3
Kassa-környéki	11.845	9,9	2,6	10.397	8,1	2,5	-12,2	-18,5
Nagymihályi	12.122	10,9	2,6	11.371	10,4	2,7	-6,2	-4,5
Rozsnyói	16.103	25,4	3,5	13.559	22,9	3,2	-15,8	-10,1
Töketeremesi	28.145	26,5	6,1	25.034	24,1	5,9	-11,1	-9,0
Szlovákia	458.467	8,5	100,0	422.065	7,7	100,0	-7,9	-8,8

1. táblázat: A magyar nemzetiségűek számának, össznépességhez viszonyított arányának és megoszlásának változása a magyarlakta járásokban, 2011–2021

Forrás: Szlovák Statisztikai Hivatal népszámlálási adatai

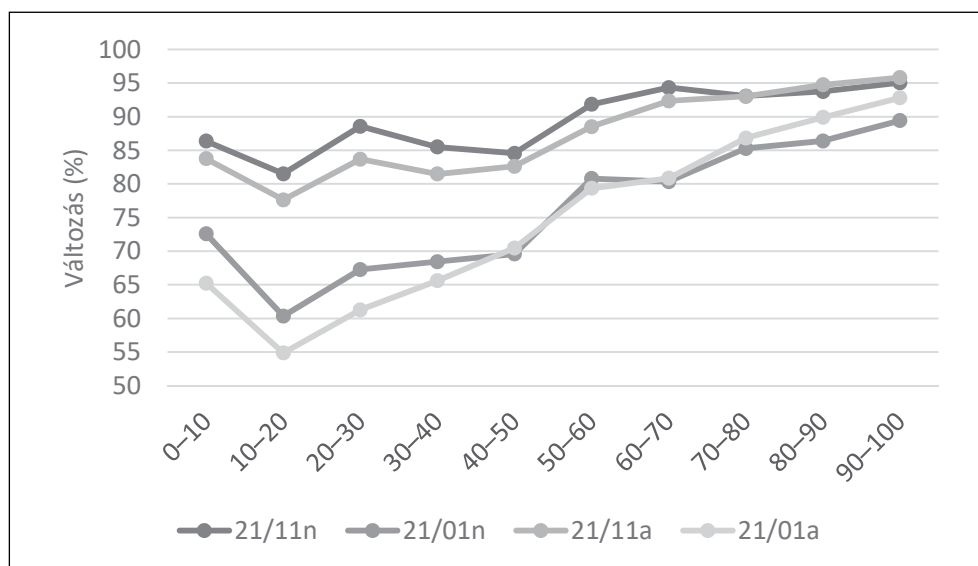
A gömöri területek mellett, ahol nőtt a magyarok száma és/vagy aránya, a legkisebb csökkenés a magyar tömbterületeket jellemzi (Dunaszerdahelyi, Komáromi járások), valamint azt a Szenci járást, ahol migrációs folyamatok: a pozsonyi szuburbanizáció, illetve agglomerálódás játszottak közre a viszonylag kedvező magyar népesedésben. Ugyanakkor ezek a folyamatok a szlovák népesség körében hatványozottak voltak, így a magyarok aránya drasztikusan csökkent. A felsorolt térségek ellenpontjaként kirajzolódnak azok a térségek is, ahol a magyarok csökkenése jelentős mértékű volt. Ezek elsősorban azok a nyelvhatárperemi térségek, amelyeket akár szórványként is azonosíthatunk, és amelyek fogyása már korábban is látványos volt: a Nyitrai járás egésze, a nagyvárosok, a Nagykürtösi járás, ahol a magyar nyelvterület egyre inkább elkeskenyedik, a kitelepítések óta rendkívül vegyessé vált Lévai járás északi fele, valamint a Rozsnyói járás (1. ábra). Egyben ezek azok a térségek is (kiemelten a két nagyváros, a Kassa-környéki és a Nyitrai járás), ahol a második nemzetiségként a magyart megjelölők száma a legmagasabb az első helyen magyart megjelölőkhöz viszonyítva, jól mutatva a kettős kötődések, illetve köztes pozíciók relatív gyakoriságát ezen térségekben.

Az asszimiláció szempontjából kiemelten érdekes a települési szint vizsgálata a magyarok helyi aránya szerint bontva, hiszen minél kisebb a magyarok aránya, annál inkább fennáll az asszimilációs helyzet. Ezt részben tükrözte az 1. ábrán is kirajzolódó tömb-szórvány különbség. A 2. ábrán viszont jól látszik, hogy lényegében egyenes arányosság áll fenn a magyarok koncentrációja és lélekszámuk változása között: minél nagyobb a magyarok helyi aránya, annál kisebb mértékű a fogyásuk. Ezen egyértelmű tendenciát csak az utolsó kategória (és azon belül is kimondottan az 5% alatti településcsoport) bontja meg, mivel jellemzően ebben található az a nagyobb városok, ahol bár a magyarok aránya alacsony, mégis jelentős vonzerőt jelentenek a betelepülők számára, így a helyi magyarság csökkenése jócskán elmarad az ugyanilyen arányú falvakétól. Ugyanakkor fontos hangsúlyoznunk, hogy e szoros összefüggés meglete függ attól, hogy melyik népszámlálás adatait vesszük bázisnak: a 2011-es népszámlálás alapján képzett településcsoportok esetén – szemben a 2001-es és a 2021-es adatok alapján képzett településcsoportokkal – ugyanis nincs meg ilyen egyértelműen ez az összefüggés. Mégis, főleg a hosszabb távú tendenciák (pl. 2001 és 2021 közötti változások) azt sejtetik, hogy alapvetően érvényes a fenti megállapítás.

1. ábra: A magyar nemzetiségűek számának változása 2011 és 2021 között településenként

Forrás: Szlovák Statisztikai Hivatal népszámlálási adatai alapján saját szerkesztés

2. ábra: A magyar nemzetiségűek (n) és magyar anyanyelvűek (a) számának változása a magyarok 2001-es aránya szerint képezett településcsoportokban 2001 és 2021, illetve 2011 és 2021 között

Forrás: Szlovák Statisztikai Hivatal népszámlálási adatai alapján saját számítás

Asszimilációs folyamatok a statisztikák tükrében

Mérlegmódszer

A nyilvánosan elérhető, népmozgalmi adatokon alapuló, nemzetiségi bontású népesség-számok alapján⁴⁴ a szlovákiai magyarok számának a két legutóbbi népszámlálás között kevesebb mint 10 ezer fővel kellett volna csökkennie. E csökkenés, ami hangsúlyozottan csak a regisztrált természetes szaporodás és a migráció hatásait veszi figyelembe, a népszámlálás által rögzített fogyásnak csak 29%-át teszi ki, amiből az következne, hogy a nemzetiségváltások (beleértve a nemzetiségről nem nyilatkozást is) eredője a teljes fogyatkozás legfeljebb 71%-áért (közel 26 ezer fő) felelős. A „legfeljebb” fontos kitétel, hiszen ahogy már említettük, a nemzetközi migráció rögzítése korántsem teljeskörű, de feltehetően a népmozgalmi adatok általánosságban sem nyújtják az érintettek adatainak olyan pontos regisztrációját, mint a népszámlálás, amihez hozzávehetjük még a kéttípusú adatforrás inkoherenciáit a nemzetiség megadásának tekintetében.

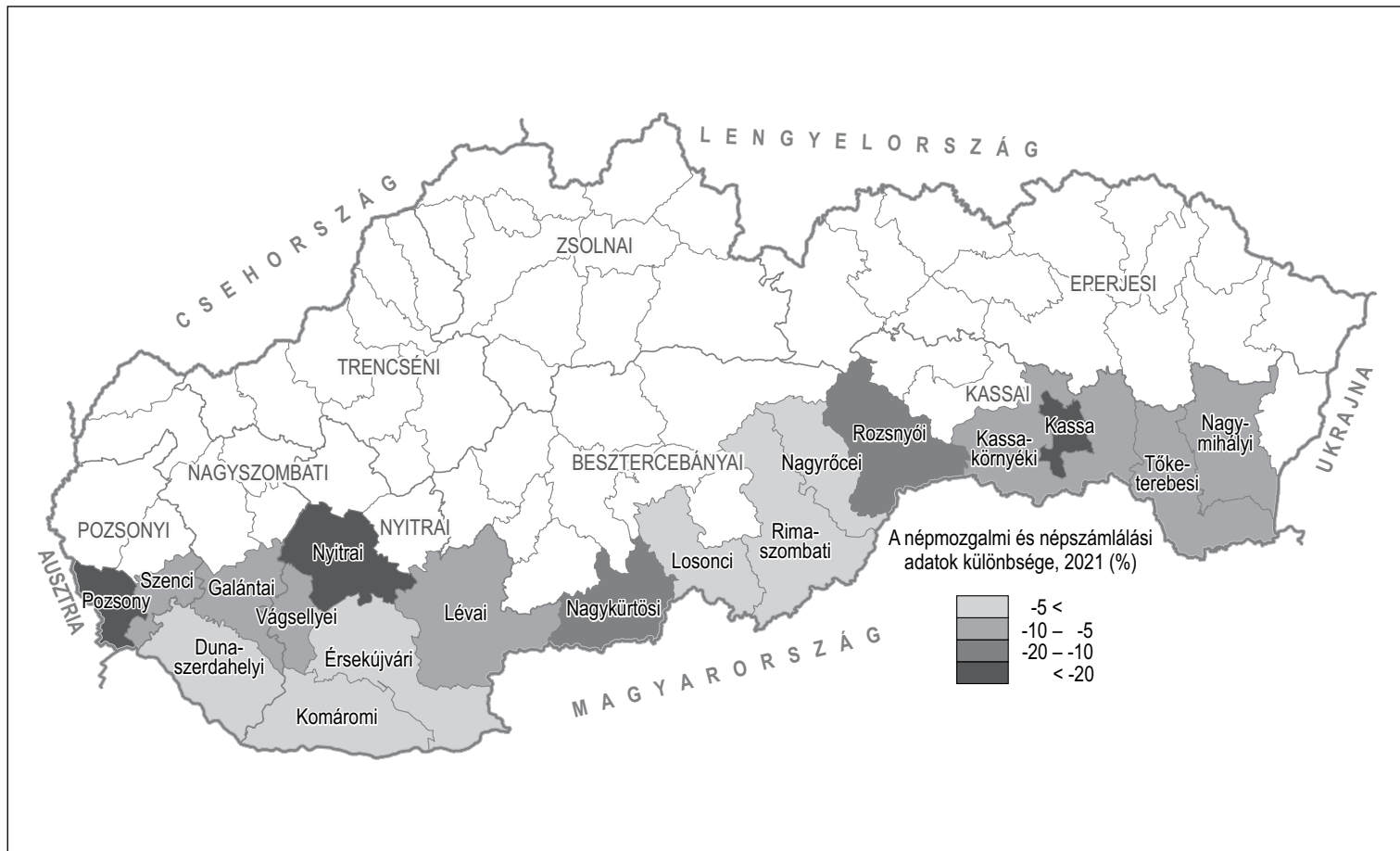
⁴⁴ Letöltés helye: https://datacube.statistics.sk/#!/view/en/vbd_dem/om7002rr/v_om7002rr_00_00_00_en; letöltés ideje: 2023. 11. 30.

A 2001 és 2011 közötti időszakra a két adatforrás szerinti különbség még nagyobb volt; ebben az időszakban a természetes szaporodással és migrációval nem magyarázható változás a magyarok létszámcsökkenésének 88%-át tette ki (amiben benne van az ismeretlen nemzetiségűek számának kiugró növekedése is). Mindez jelentősen meghaladja a szakirodalom által – más módszerrel – számított értéket, amely 2001 és 2011 között, illetve egy évtizeddel korábban 55–65% körül mozgott.⁴⁵

A 2011 és 2021 közötti adatokat járási bontásban vizsgálva további részletek tárulnak fel. A két nagyvárosban, illetve a Pozsony agglomerációját jelentő Szenci járásban a népmozgalmi adatok alapján egyértelműen markáns bevándorlás rajzolódik ki; a magyarok számának a népmozgalmi adatok alapján még nőnie is kellett volna. Ugyanakkor ehhez képest a népszámlálás mind Pozsony és Kassa, mind a Szenci járás esetében a magyarok számának – sok esetben jelentős – csökkenését mutatja, amit csak a kiugró mértékű asszimiláció jeleként tudunk értelmezni. A népmozgalmi adatok alapján szintén növekedett/stagnált a magyarok száma azon térségekben, ahol a magyar nyelvű romák aránya magas, és a népszámlálás szerint a magyar nemzetiségű lakosság száma is nőtt vagy stagnált (Rimaszombati, Nagyrőcei és Losonci járások). Ugyanakkor, meglepő módon, a népmozgalmi adatok alapján a magyarok számának magasabbnak kellett volna lennie a népszámlálási számuknál. Mindebből az következik, hogy feltételezésünkkel szemben itt nem elsősorban a romák változó önidentifikációja gyarapította a magyarok számát, hanem – mivel migrációs nyereséget e periférikus térségben nem valószínűsítünk – a kiugró természetes szaporulat. Mindez azt is jelenti, hogy a nemzetváltások eredője a magyarok szemszögéből negatív volt még ezen térségekben is.

A népmozgalmi és népszámlálási eredmények legkisebb különbsége – az előző csoport mellett – a magyar etnikai tömböt lefedő járásokban (Dunaszerdahelyi, Érsekújvári és Komáromi járások) figyelhető meg (3. ábra). Ezen területeken a magyar asszimilációs veszteség kicsi, a Dunaszerdahelyi járásban elhanyagolható. Ezzel szemben a nyelvhatárperemi térségekben a két adat különbsége számottevő, sok esetben a 10%-ot is meghaladja (Nyitrai, Nagykürtösi és Rozsnyói járások). Ezek azok területek, a szintén 10%-hoz közeli értéket elérő Lévai és Kassa-környéki járással kiegészülve, ahol a magyarok az asszimilációnak különösen ki vannak téve, és ahol szórvánnyá válásuk egyre feltűnőbb. Különösen érdekes a Rozsnyói járás esete, ahol a – többlettől eltérően – a magyarok etnikai térszerkezete, illetve a magyar nyelvű cigányság jelenléte más jellemzőket predesztinál, adatai mégis jelentősen eltérnek például a hasonló adottságú Nagyrőcei járástól.

⁴⁵ Kiss, 2012. Demográfiai körkép, i.m. 45.; Gyurgyík László: Egy csökkenés anatómiája. *Kommentár*, 2012. 3. 25–34, itt: 33.

3. ábra: A magyar nemzetiségűek népmozgalmi adatok alapján várható és népszámlálási létszámának különbsége a dél-szlovákiai járásokban, 2021 (%)

Forrás: a Szlovák Statisztikai Hivatal népszámlálási adatai alapján saját szerkesztés

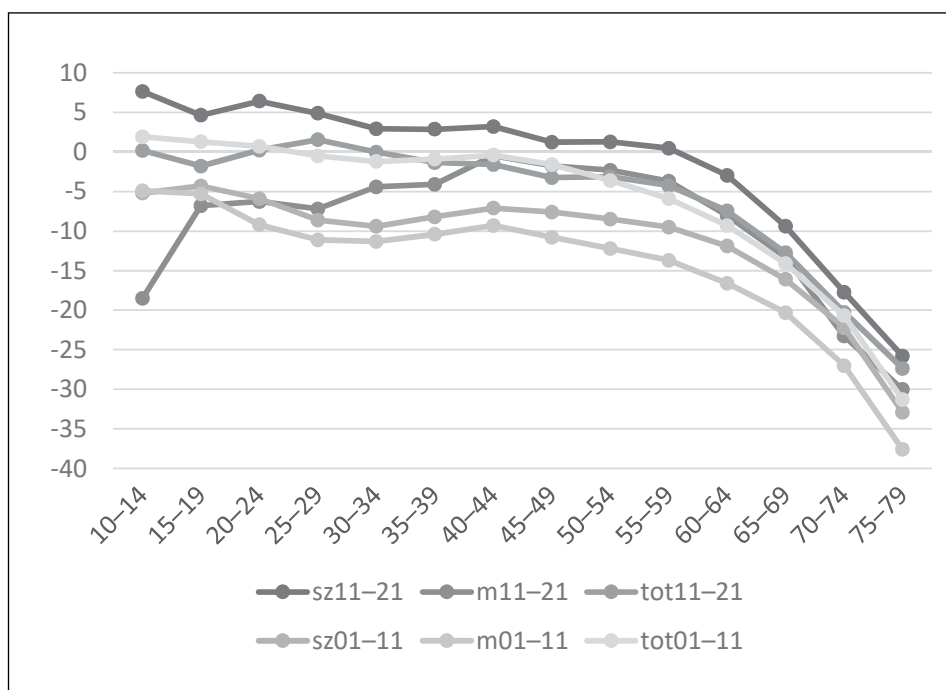
Koreltolós módszer

A szlovákiai magyarság számának 2011–2021 közötti, ötéves korcsoportok szerinti összehasonlítása azt mutatja, hogy a csökkenés mértéke a skála két szélén, a legidősebbek és a legfiatalabbak között a legnagyobb, míg a 2021-ben középkorúak (40–59 évesek) körében a csökkenés mértéke az országos átlagnál is kisebb (4. ábra).⁴⁶ Ez az eredmény az időseket tekintve nem meglepő, hiszen esetükben a halálozások a vizsgált tízéves intervallumban már adott korcsoportok egyre nagyobb hányadát érintik. Ugyanakkor a fiatalok esetében, ahol a halálozás még nem számottevő, mindez nehezen magyarázható népmozgalmi tényezőkkel, annál is inkább, mivel a szlovákok és az összlakosság vonatkozó korcsoportjai még gyarapodtak is.⁴⁷ A fogyás mértéke nagyobb, minthogy pusztán a magyar fiatalok kivándorlásával lehessen magyarázni, ennek tükrében pedig – ahogy a korábbi évtizedekben is – elsősorban az asszimilációt tekinthetjük felelősnek a csökkenés legnagyobb részéért. E korcsoportokat azért is érintheti kiemelten a nemzetiségváltás, mivel jelentős részüket az előző népszámláláson még a szülők regisztrálták, amikor az etnikai szocializáció kimenetelére még sok esetben képlekeny – azaz a korábbi, szülők általi heteroidentifikációtól eltérhet az aktuális önidentifikáció.⁴⁸ Az asszimiláció szerepe mellett azonban ki kell emelnünk a 2011-es népszámlálás már említett adattorzításait is.

46 A 2011–2021 közötti időszakban az ismeretlen nemzetiségűek számának változása nem volt drasztikus, éppen ezért ebben az időintervallumban alapvetően nem befolyásolják az eredményeket.

47 Az összlakosság számának növekedése ezen korcsoportokban, azaz a 2021-ben 30 évnél fiatalabbak esetében csak a migrációs nyereséggel magyarázható. Ez nem feltétlenül jelent valós pozitív nemzetközi migrációs egyenleget, hiszen a bevándorlás regisztrálása minden országban pontosabb, mint a kivándorlásé.

48 Szlovákiában az etnikai szocializációban kiemelt szerep jut az iskolának. A többségi nyelvű iskoláztatás nemcsak a vegyes házasságokból származók asszimilációját segíti elő, hanem sok esetben a homogén magyar házasságból származókat is (Lampl Zsuzsanna: A szlovákiai magyarok nemzeti identitásának néhány vetülete korcsoportos megközelítésben. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2015. 17 (3). 3–22).

4. ábra: A magyar (m), szlovák (sz) és teljes népességben (tot) bekövetkezett változások (%) öt éves korcsoportonként, 2001–2011 és 2011–2021

Forrás: Szlovák Statisztikai Hivatal népszámlálási adatai alapján saját számítás

Bár a különbség a magyar és a teljes népesség korcsoportos változása között szembeöt-lő, ebből még nem tudjuk kiolvasni, hogy mindezek alapján az asszimiláció számszerűen hogyan befolyásolhatta a magyarok számát. Erre a legegyszerűbb módszer, ha az összlakosság korcsoportonkénti változásának mértékét vetítjük ki a magyar népességre, és ezt vetjük össze a magyarok számának tényleges változásával. Ha tehát a magyarok demográfia-ilag úgy viselkedtek volna, mint az össznépesség, akkor a vizsgált korcsoportok fogyása 13 ezer fővel kisebb lett volna. Ez nemcsak a nemzerváltások hatása, hanem tartalmazza az etnikumspecifikus népmozgalmat is (migráció, halálozás), amelyek közül a magyarok halálozása biztosan kedvezőtlenebb az összlakosságénál. Mégis, mivel e 13 ezer fős különbségből csak 3 ezer esik a 40 év feletti korosztályokra, ahol a halálozás már egyre nagyobb szerepet játszik, azt valószínűsíthetjük, hogy durván 10 ezer főnyi lehet a koreltolások módszer alapján a magyarok nemzerváltásból származó vesztesége 2011 és 2021 között. Ez a veszteség a 2011 és 2021 közötti magyar létszámcsökkenés mintegy harmadát adja, ami lényegesen kevesebb, mint a korábbi évtizedek 50%-ot meghaladó értékei.⁴⁹

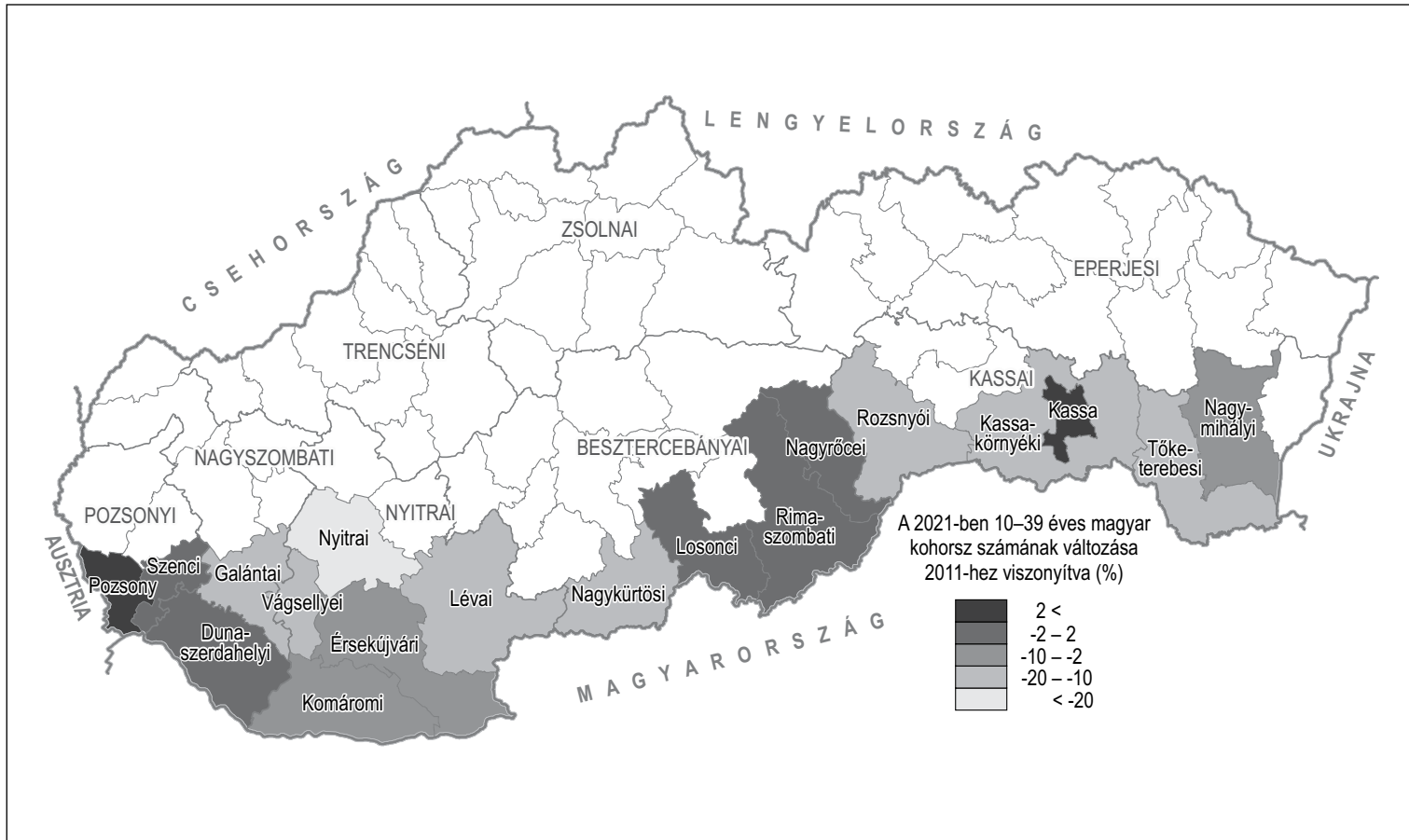
49 Gyurgyík, 2012. Egy csökkenés anatómiája, i.m.

A korcsoportos vizsgálatokat tovább részletezhetjük, például nemi vagy területi bontásban. Nemenként vizsgálva megállapítható, hogy a magyar nők fogyása 2011 és 2021 között kisebb mértékű volt, mint a magyar férfiaké, erős összefüggésben a magyarság elöregedésével. Ugyanakkor nemcsak az idősebb (50+) korcsoportokban maradt el a nők számának csökkenése a férfiakétól, hanem a fiatalabbak (2021-ben 15–34 évesek) körében is (szignifikánsan, 33%-kal), ahol még nem érvényesül a korábbi halálozás hatása. Ebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a fiatal férfiak körében a legnagyobb mértékű a nemzetiségváltás.

Habár a koreltolások módszer járási szintű vizsgálata a belső vándorlások miatt csak korlátozottan alkalmazható, mégis kiolvasható belőle néhány területi jellemző az intragenerációs asszimilációra vonatkozóan. Leginkább a fiatalabb korcsoportok (2011-ben 0–29 évesek → 2021-ben 10–39 évesek) esetében jelentős a 2011 és 2021 közötti változás mértékének a szórása az egyes járások között, a kor előrehaladtával a változás mértékében egyre kisebb az eltérés.⁵⁰ Éppen ezért a fiatalabbak területi különbségeire érdemes fókuszálni, ahol a fenti eredmények alapján a legnagyobb mértékű a nemzetváltás, a halálozások mértéke még kevésbé befolyásolja a korosztályok létszámváltozását, viszont a körükben a legnagyobb a térbeli mobilitás, ami természetesen valamelyest korlátozza az eredmények értelmezhetőségét. A 10–39 évesek esetében a messze legkedvezőtlenebb értékeket a Nyitirai járásban regisztrálták, amelyet a Lévai, Rozsnyói, Nagykürtösi járások követtek 15%-ot meghaladó csökkenéssel (1. melléklet; 5. ábra). Ezek a területek azok, ahol a leginkább szórványosodó térségeket találjuk, és ahol a nagymértékű csökkenés jelentős részben az asszimilációnak tulajdonítható. Ugyanakkor a nagyvárosok és agglomerációjuk, Pozsony, Kassa és a Szenci járás fiatal magyar népessége még nőtt is,⁵¹ ami elsősorban a bevándorlásnak köszönhető, elrejtve az itt végbemenő, a többségi nemzet irányába mutató nemzetváltási folyamatokat. A két nagyvároson kívül a legkedvezőbb (többnyire pozitív) értékeket azokban a járásokban regisztrálták, ahol a magyar nyelvű cigányság nagy arányban van jelen (Rimaszombati, Nagyrőcei, Losonci járások). Ezeken a helyeken egyes korcsoportok akár 30%-kal is gyarapodtak, ami a térség népességkibocsátó jellege miatt nem magyarázható a migrációval, hanem elsősorban a cigányság változó önidentifikációjára világít rá. A magyar tömbterületeket lefedő (Dunaszerdahelyi, Komáromi, Érsekújvári) járások ezzel szemben a stabilitást képviselik, ahol az egyes korcsoportok tíz év alatti változása minimális, alátámasztva, hogy ezen térségekben a nemzetváltási folyamatok viszonylag kis szerepet játszanak a magyar népesedés alakulásában.

50 A szórás értéke a 10–39 éveseknél átlagosan 19, a 40–59 éveseknél 8, míg a 60–89 évesek esetében 3.

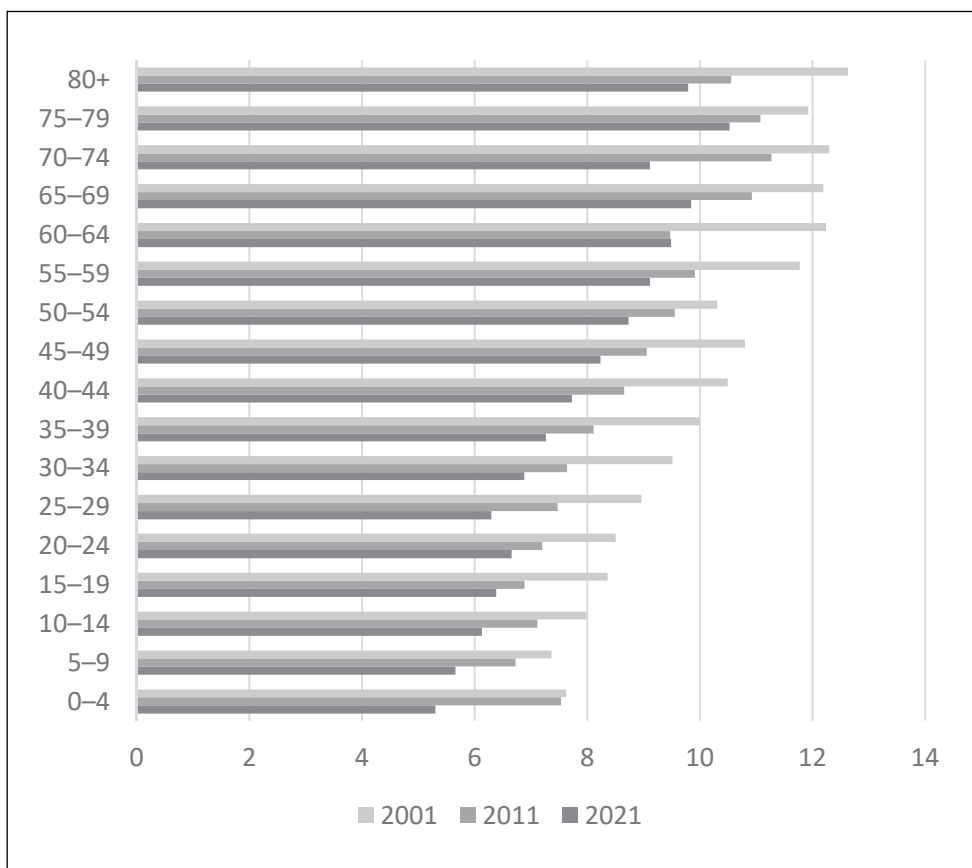
51 Ezen területi egységekben a korcsoportos vizsgálatokhoz a 2011-es népszámlálás említett adattorztítását a 2011-ben 0–4 évesekre korrigáltam a 2021-es korcsoportos megoszlások alapján.

5. ábra: A 2021-ben 10–39 éves magyar kohorsz számának változása 2011 és 2021 között a dél-szlovákiai járásokban (%)

Forrás: Szlovák Statisztikai Hivatal népszámlálási adatai alapján saját szerkesztés

Míg a koreltolós módszer az intragenerációs asszimiláció vizsgálatához hasznos módszer, addig a korcsoportos etnikai szerkezet vizsgálata az intergenerációs asszimiláció szemléltetésére alkalmas. A 6. ábrán jól látszik, hogy az életkor növekedésével egyre magasabb a magyar lakosság aránya az összlakosságon belül: 2021-ben a 0–4 évesek korcsoportja mindössze feleakkora súlyt képvisel az összlakosságon belül, mint a 75 év felettieké. Ez nagyrészt a magyar lakosság előrehaladott előregedésével függ össze, amit jól tükröz a – szlovákokhoz viszonyítva is – rendkívül magas öregedési indexe (252, a szlovákoké 153). Ezt a hatalmas különbséget a két nemzetiség közti népmozgalmi különbség nem magyarázza; az eltérést tehát az előregedés mellett jelentős részben az asszimiláció, azon belül is a 6. ábrán kirajzolódó intergenerációs asszimiláció okozza.

6. ábra: A magyar nemzetiségűek öt éves korcsoportjainak összlakossághoz viszonyított aránya (%), 2001–2021

Forrás: Szlovák Statisztikai Hivatal népszámlálási adatai alapján saját számítás

Az anyanyelvi és nemzetiségi adatok különbsége

A népszámlálások anyanyelvi és nemzetiségi adatainak elemzéséből, összefüggéseik vizsgálatából sokrétű, és főleg sokszintű (országos, regionális, települési) következtetések vonhatók le. A két kategória egymáshoz való viszonyának statisztikai értelmezéséhez előjáróban fontos megjegyezni, hogy a Kárpát-medence magyarlakta térségein belül a tömbterületeket általában anyanyelvi többllet, míg a szórványterületeket nemzetiségi többllet jellemzi.⁵² Ezzel szemben a szlovákiai magyarok körében jelentős anyanyelvi többllet figyelhető meg minden térségben. E jelenség mögött leginkább az húzódhat, hogy – történeti, társadalmi és politikai okok miatt – Szlovákiában a „*nemzeti hovatartozás kategóriája sokkal erősebb politikai konnotáció hordozója, mint az anyanyelv*”,⁵³ amelyben a történeti traumák, Szlovákia nemzetesítő politikái, illetve a Kárpát-medencében az egyik leginkább aszimmetrikus többség-kisebbség viszony is közrejátszhatnak. Mindennek egyenes következménye, hogy a szlovákiai kisebbségeket, még a nyelvileg jelentős részben asszimilálódott cigányságot is (!) anyanyelvi többllet jellemzi.⁵⁴ Ettől függetlenül Szlovákiában is fontos információkat árul el ez a mutató: míg a Kárpát-medence többi régiójában a szórványterületeket nemzetiségi többllet jellemzi, addig a szlovákiai magyar szórványban is megfigyelhető a két kategória eltávolodása, csak éppen jelentős anyanyelvi többlletet eredményezve.

A szlovákiai magyarok esetében anyanyelv és nemzetiség hányadosa (a továbbiakban AN-index; amely a 100 magyar anyanyelvűre jutó magyar nemzetiségűek számát mutatja) az elmúlt évtizedekben viszonylag állandó volt: a 2001–2011-es időszak enyhe növekedése után 2021-ig csökkent az AN-index értéke, így napjainkban a magyar anyanyelvűek száma közel 10%-kal haladja meg a magyar nemzetiségűekét.⁵⁵ Az indexet vizsgálva a legfeltűnőbb különbség a nyugati és keleti magyar településterület között bontakozik ki, melyek határát – önkényesen – a Lévai és Nagykürtösi járások határán jelölöm ki. Az így lehatárolt nyugati járásokban az AN-index értéke 105, míg keleten 119. A korábbi népszámlálások alkalmával tömb-szórvány bontásban is jelentős volt a különbség; 2001-ben még a legnagyobb különbséget mutató Kassa és Kassa-környék mellett a Nyitrai járásban és Pozsonyban, tehát a más indikátorok alapján is szórványnak mutakozó térségekben volt a legmagasabb e mutató értéke. Ehhez képest napjainkra utóbbi kettő már átlagos, vagy átlag alatti értékekkel jellemezhető, azaz feltételezhetjük, hogy az AN-index immár nem

52 Tátrai, 2011. Anyanyelv és nemzetiség, i.m.

53 Gyurgyík, 2022. Quo vadis, i.m. 5.

54 Tátrai, 2007. Az etnikai és vallási, i.m.

55 A második helyen magyar nemzetiséget jelölőket nem idevéve. 1991-hez képest (107,2) azonban jelentősnek mondható a növekedés.

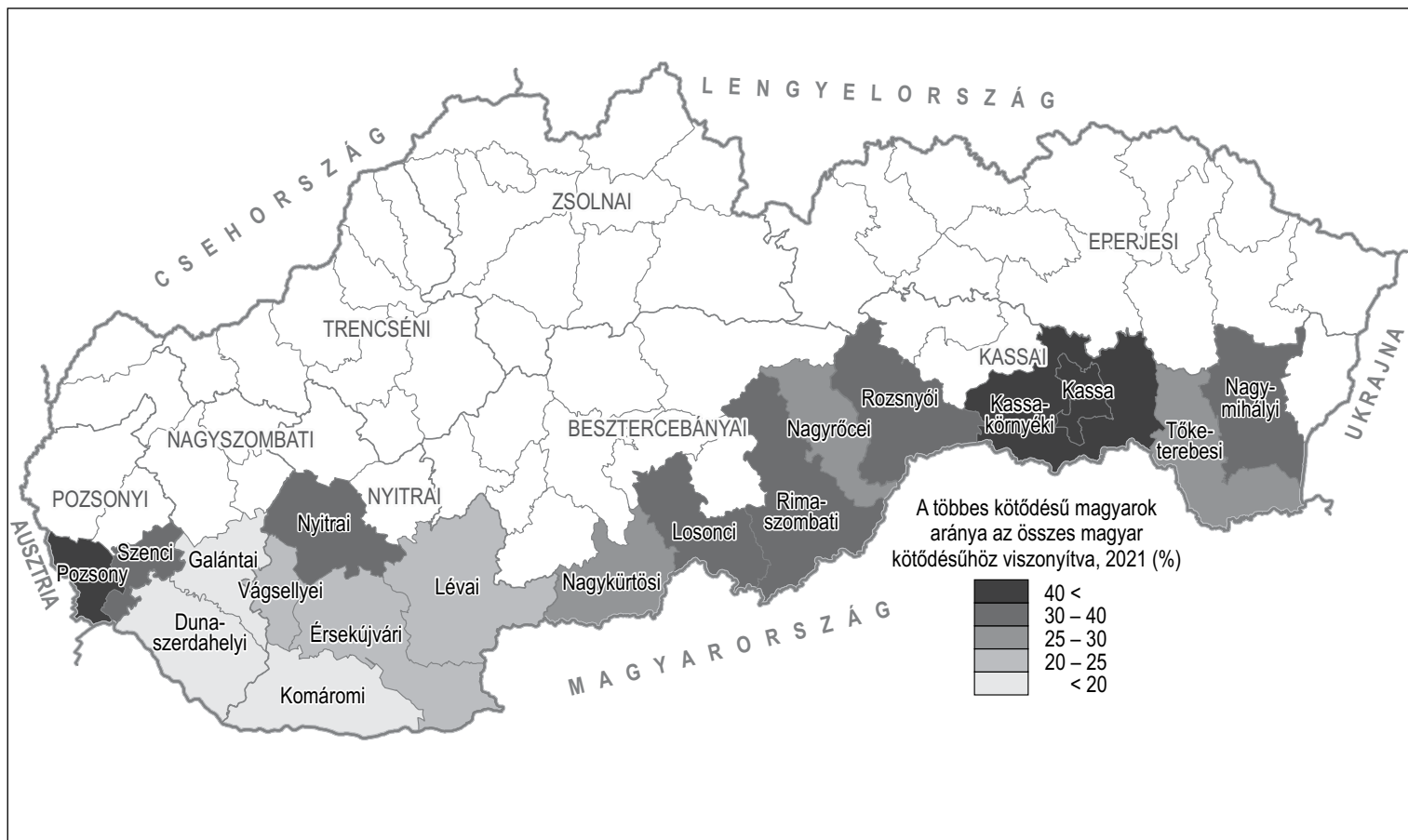
alkalmas maradéktalanul az asszimiláció nyomon követésére, hiszen három fő kombináció⁵⁶ nagyságának eredőjét adja, és ezek egymáshoz viszonyított dinamikáját adott esetben nem tükrözi.

Érdemes tehát emellett megvizsgálni az eltérő nemzetiséget és anyanyelvet vallók (a továbbiakban: többes kötődésűek) számának és arányának alakulását.⁵⁷ Bár a szlovákiai magyar népesség száma folyamatosan csökken, a magyar többes kötődésűek száma 2001 óta lényegében változatlan, 78 és 80 ezer között mozog, amiből egyenesen következik, hogy egyre nagyobb hányadát adják a legalább egy kategória szerint magát magyarnak valló népességnek (2. melléklet). Egyszerűsítő módon megfogalmazva a többes kötődésűek arányának 13,5-ről 16,2%-ra való növekedése az etnikai vegyesség terjedését mutatja.⁵⁸ Területi mintázatuk azt mutatja, amit 2001-ben még az AN-index is mutatott, hogy a szórványban a legmagasabb a koncentrációjuk: Kassán, Pozsonyban, a Kassa-környéki járásban a magyar kötődésűek harmada eltérő anyanyelvet és nemzetiséget deklarált, de a Szenci és Rozsnyói járásokban is eléri az egynegyedes arányt. Ezzel szemben a tömbben (Dunaszerdahely, Komárom, Érsekújvár) arányuk 10% körüli, és 2011-hez képest még csökkent is ez az arány. A tömb-szórvány törésvonalon kívül a többes kötődésűek esetében is megfigyelhető az AN-indexnél már vázolt kettősség nyugat (többes kötődésűek aránya 13%) és kelet (23%) között. A területi mintázat hasonló akkor is, ha a többes kötődésűeket a 2. nemzetiséget vallók beszámításával vizsgáljuk, a fő különbséget az jelenti, hogy ekkor nagyobb súllyal jelenik meg a magyar nyelvű cigányság, így a keleti járásokban magasabb értékek rajzolódnak ki (7. ábra).

56 Magyar anyanyelvű és magyar nemzetiségűek; magyar anyanyelvű és egyéb nemzetiségűek, illetve magyar nemzetiségű és egyéb anyanyelvűek.

57 A többes kötődésűeket alapvetően az első nemzetiség és az anyanyelv kategóriái alapján értelmezem. Többes kötődésűnek számítok mindenkit, akinek nem ugyanaz a nemzetisége és az anyanyelve. A szövegben minden esetben jelzem, amikor a második nemzetiségűeket is bevonva vizsgálom az etnikai vegyesség kérdéseit.

58 Ha a második helyen magukat magyar nemzetiségűeket is számítjuk – amit a korábbi népszámlálásokkal való összehasonlíthatóság kedvéért nem tettünk meg –, akkor a többes kötődésűek száma 2021-ben 93 ezer, arányuk közel 19%. Sőt, ha a magyar anyanyelvet és magyar nemzetiséget, de – értelemszerűen nem magyar – második nemzetiséget is deklarált személyeket szintén többes kötődésűnek számítjuk, akkor számuk 128 ezer, arányuk pedig 26% a szlovákiai magyar kötődésűeken belül.

7. ábra: A többes kötődésű magyarok (a 2. nemzetiségűek beszámításával) részesedése az összes magyar kötődésű lakosból a dél-szlovákiai járásokban, 2021 (%)

Forrás: Szlovák Statisztikai Hivatal népszámlálási adatai alapján saját szerkesztés

Az eltérő anyanyelvet és nemzetiséget vallókon belül érdemes megvizsgálni, hogy voltaképpen kik, milyen kötődésűek alkotják e csoportot, másképpen megfogalmazva kíváncsiak vagyunk a magyarok interetnikus kapcsolatainak irányaira. Teljes összhangban Szlovákia etnikai térszerkezetével kirajzolódik, hogy nyugaton (ezúttal kiegészülve a Nagykürtösi járással),⁵⁹ illetve Kassán a többes kötődésűek 92–99%-a a magyar mellett szlovák identitáskategóriát jelölt meg. A keleti járásokban ez az arány alacsonyabb (58–90%), és jól kirajzolódnak azon térségek, ahol a magyar anyanyelvű cigányok aránya magas (sorrendben: Rimaszombati, Nagymihályi, Losonci, Nagyrőcei és kisebb mértékben a Rozsnyói járás). Ezen járásokban a magyar anyanyelvűek között második nemzetiségként roma nemzetiséget vallók aránya 40% feletti.

A többes kötődésű magyar népességben belül fontos kérdés még, hogy anyanyelv vagy nemzetiség szerint kapcsolódnak-e a magyarsághoz. Országos szinten az látszik, hogy a háromnegyedük anyanyelv szerint sorolta magát a magyarsághoz, de ismét feltűnő a nyugati (68%) és a keleti (83%) járások közötti különbség.

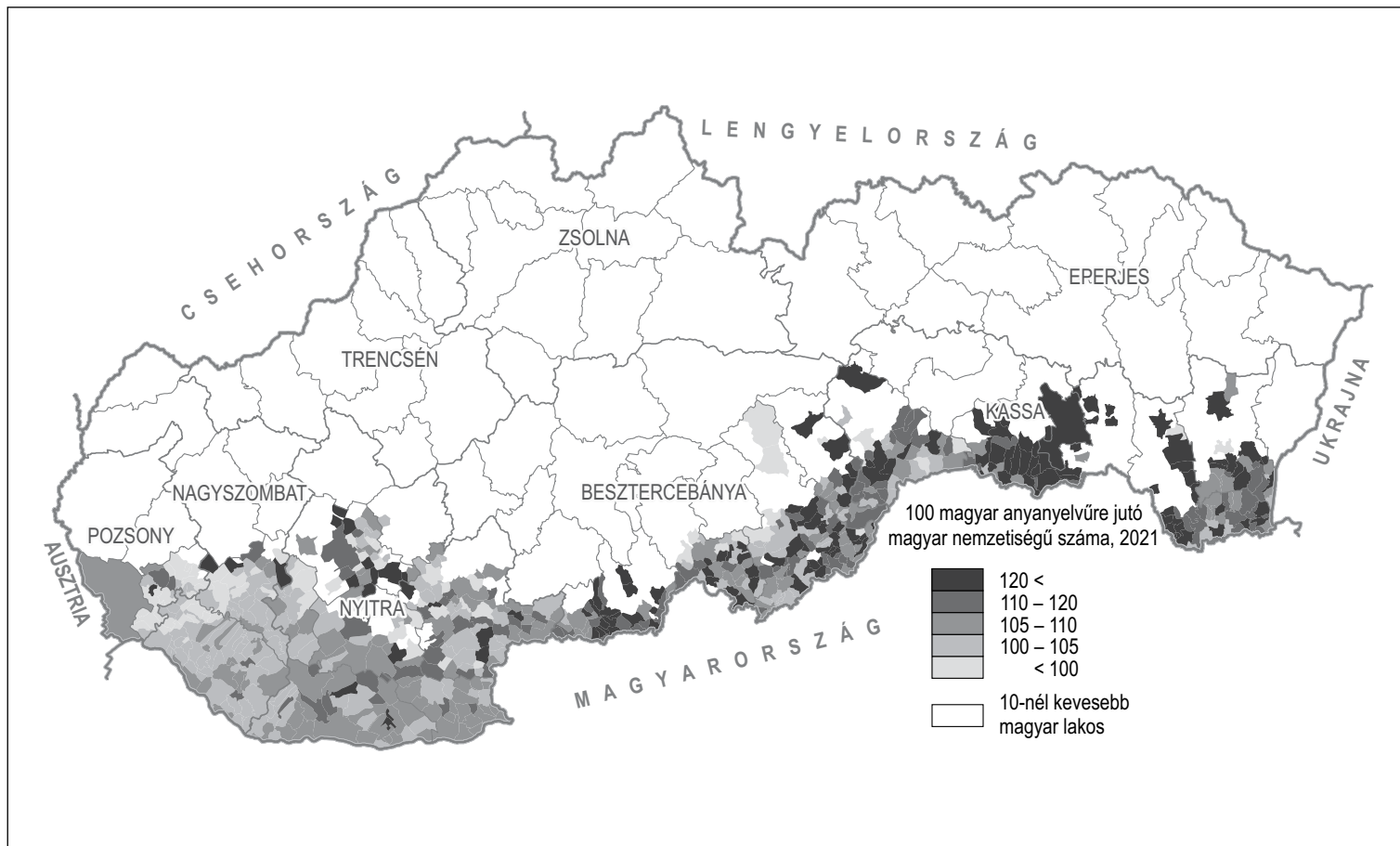
Mindezek alapján kirajzolódik, hogy a szlovákiai magyarokat a vegyesség szempontjából markáns kettősség jellemzi. Nyugaton alacsonyabb szintű vegyesség jellemző, amit szinte teljesen a szlovák interetnikus reláció jelent. Ezzel szemben keleten a szlovák kötődések mellett (és nem helyett) közrejátszik a roma népesség is, ezáltal a magyar többes kötődésűek aránya is magasabb. És mivel utóbbi relációban túlnyomórészt a magyar anyanyelvű roma nemzetiség a jellemző, ezért a keleti járásokban a magyar anyanyelvi kapcsolódás a jelentősebb. Azonban a különbséget nem csak a romák megléte jelenti. Ha a magyar anyanyelvű szlovák nemzetiségűeket a szlovák nemzetiségű magyar anyanyelvűekhez viszonyítjuk, akkor azt a meglepő eredményt kapjuk, hogy még ebben a kérdésben is szignifikáns a nyugat-keleti különbség. „Leegyszerűsítve”: míg nyugaton a magyar és szlovák kettős kötődésűek esetében tízből négyen nemzetiség szerint vallják magukat magyarnak, addig keleten csak ketten. Ráadásul a 2011-es népszámláláshoz képest ez jelentős növekedés (átlagosan 2-ről 3-ra).

Felmerül a kérdés, hogy mivel a fent vázolt jelenségek az idővel változnak, ez egy általános változás, vagy pedig korosztályonként eltérő mértékű? A nyugati járásokban az AN-indexnek nincsenek szignifikáns korcsoportos különbségei, bár a 60 év felettiek esetében az értéke egyre inkább az átlag fölé emelkedik. Ezzel szemben keleten fordított a helyzet: a 25 év alattiaknál markánsan átlag feletti az érték, onnantól folyamatosan csökken, hogy aztán 60 éves kortól ismét az átlag közelébe emelkedjen.

59 A Dunaszerdahelyi járásban ez az érték „csak” 88%, amelyet a magyar anyanyelvű és ismeretlen nemzetiségű kombinációt vallók nagy száma okoz.

Mindezt alátámasztják a települési szintű vizsgálatok is. Az AN-index egyik legnagyobb előnye minden más módszerrel szemben, hogy települési szinten is elemezhető, ráadásul a települési szinten kisebb információvesztést jelent, hogy a mutató egy többirányú folyamat eredője. A magyar településterületre fókuszálva megállapítható, hogy míg Nyugat-Szlovákiában a tömbterületeket a két kategória viszonylag kiegyensúlyozott viszonya jellemzi, addig a nyelvhatár környékén a magyar nemzetiségűek többsége figyelhető meg, ami új jelenség Szlovákiában, 20 évvel korábban utóbbi területeken még jelentős anyanyelvi többlet volt megfigyelhető. A Nyitrai járásban a nemzetiségi többletű községek mellett még napjainkban is nagyobb számban találhatók olyan települések, ahol viszont jelentős az anyanyelvi többlet; ezek általában azok a falvak, ahol az előrehaladott asszimiláció következtében már csak az idősebbek vallanak magyar kötődést – döntően a nyelven keresztül. Mindez megerősíti azt a feltevést, hogy a fiatalabb generációknál a magyar nemzetiség vállalásának már nincs olyan erős politikai konnotációja, mint korábban volt.

Ezzel szemben Kelet-Szlovákiában komplett térségek rajzolódnak ki, ahol a magyar anyanyelvi kötődés mértéke jelentősen meghaladja a nemzetiségit. Ezek azonban nem csak a magyar nyelvű cigányság által nagy arányban lakott térségek, amilyen például Gömör. A Nagykürtösi és a Kassa-környéki járás jelentős részén is ez a jellemző, döntően magyar–szlovák relációban, csakúgy, mint a Tőketerebesi és Nagymihályi járás nyelvhatármenti községeiben (8. ábra).

8. ábra: Az AN-index a dél-szlovákiai járásek legalább 10 magyar nemzetiségű lakossal rendelkező településein, 2021

Forrás: Szlovák Statisztikai Hivatal népszámlálási adatai alapján saját szerkesztés

A regionális különbségektől függetlenül azonban megállapítható, hogy települési szinten a legfontosabb tagoló tényező a tömb-szórvány kettősséghez is illeszkedő jellemző, a magyarok települési aránya. Minél magasabb a magyarok helyi aránya, annál közelebb van egymáshoz anyanyelv és nemzetiség értéke, illetve minél kisebb a magyarok aránya, annál nagyobb a magyar anyanyelvűek többlete. Ezen összefüggés az elmúlt 20 évben valamelyest gyengült, de még 2021-ben is egyértelműnek tűnik (2. táblázat).

Magyarok települési aránya (%)	AN 2001	AN 2011	AN 2021
0–10	130,3	121,6	117,0
10–20	122,9	123,1	117,4
20–30	115,7	116,3	113,7
30–40	112,4	114,2	111,1
40–50	107,9	109,1	109,6
50–60	108,3	111,1	109,7
60–70	106,8	109,9	109,4
70–80	104,8	107,4	107,2
80–90	103,0	105,6	105,3
90–100	101,6	102,1	103,0

2. táblázat: Az AN-index alakulása a magyarok települési aránya szerint, 2001–2021
Forrás: Szlovák Statisztikai Hivatal népszámlálási adatai alapján saját számítás

A biológiai és etnikai reprodukció különbsége

Első megközelítésben az intergenerációs asszimiláció mérésének egyik leghatékonyabb eszköze a születések számának és a népszámlálás korév szerinti népességének összevetése. Esetünkben a 2020-ban magyar nemzetiségű anyától született gyerekek számát tudjuk összehasonlítani a 2021-es népszámlálás 0 éves korosztályának létszámával. Szerencsére a 2021-es népszámlálás eszmei időpontja – a korábbiakkal szemben – igazodik a naptári évhez (január 1.), így az adatok közvetlenül is összevethetők. A két adatbázis meglehetősen koherens: a népmozgalmi adatok alapján Szlovákiában 2020-ban 56 650 élveszületés történt, míg a 2021-es népszámlálás szerint a 0 éves korosztály létszáma 56 849.

Szlovákiában 2020-ban 3290 magyar élveszületés történt (biológiai reprodukció), míg a 2021-es népszámlálás szerint a 0 évesek száma 2973 (etnikai reprodukció). A két érték közötti 9,6%-os különbség lenne elvileg a magyarok intergenerációs asszimilációs vesztesége 2020-ra. Tízéves időtávon, azaz a 2011 és 2021 közötti időszakra nézve is összevethetők az adatok, az éves élveszületési adatok összegzésével, illetve a 2021-ben 0–9 éves magyar nemzetiségűek figyelembevételével. Bár e hosszabb időtávon a migráció és a halálozás valamivel nagyobb hatást gyakorolhat, az adatok azt mutatják, hogy az etnikai reprodukció mértéke konstans mértékben, 9,7%-kal marad el a biológiai reprodukciótól. Mindezek figyelembevételével az időszakra becsült intergenerációs asszimilációs veszteség 3,3 ezer fő. Ez valamivel kisebb, mint a 2000-es évek elején rögzített értékek.⁶⁰

Ugyanakkor az adatokat alaposabban megvizsgálva feltűnő, hogy a szlovák nemzetiségűek esetében is jelentkezik egy kb. 10%-os „asszimilációs veszteség”, ami lényegében az ismeretlen nemzetiségűeknél jelenik meg pozitívként. Azonban ha a népszámlálási ismeretlen nemzetiségűeket szétosztjuk, például a 2021-ben 0 évesek járási etnikai aránya szerint, akkor lényegében megegyezik a 2020-as magyar anyák által szült gyermekek száma és a 2021-es 0 éves magyarok száma. (Az ismeretlen nemzetiségű anyák által szült gyermekek száma nem ismert, mivel azt csak az egyéb nemzetiségűekkel együtt adják meg, viszont ezeknek az esetleges „szétosztása” sem befolyásolná érdemben az eredményeket, mert együttesen is csak 332 ilyen élveszületést regisztráltak 2020-ban.) E metódus szerint asszimilációs nyereséggel lényegében csak a roma népesség rendelkezne, ahol a 0 éves korcsoport száma közel másfélszeresen meghaladja a roma nemzetiségű nők által szült gyermekek számát. Mindez azt mutatja, hogy az etnicitás mérésének különbségei, a regisztráció feltételezhető pontatlanságai miatt a két adatbázis csak korlátozottan hasonlítható össze.

Mindezek következtében az intergenerációs asszimilációról megbízhatóbb eredményt adnak a Szlovák Statisztikai Hivatal által közzétett, a népszámlálásból származtatott etnikai reprodukcióra vonatkozó adatok.⁶¹ Az adatközlés a 0–14 éves, szüleikkel egy háztartásban élő gyerekekre vonatkozik, ami viszonylag jó közelítést nyújt a 2011–2021-es időszakra.

A 2021-es népszámlálás szerint a szüleikkel (egy vagy mindkét szülővel) egy háztartásban élő magyar nemzetiségű 15 év alatti gyermekek száma 44 ezer, míg a magyar érintettségű kapcsolatokban született gyermekek száma 60 ezerre becsülhető, ebből a magyar anyák által szült gyermekeké pedig 49 ezerre. A bizonytalanságot elsősorban az adja, hogy a nem magyar–szlovák vegyes kapcsolatban élő vegyes párok részletes adatai nem ismertek. Ha csak a biztosan magyar anyák által szült gyerekeket tekintjük, akkor közülük mindössze 80%-ot

60 Gyurgyík, 2014. A szlovákiai magyarság, i.m. 80.

61 Ivančíková, Ludmila – Podmanická, Zuzana (szerk.): *Štatistika v súvislostiach. Rodinné správanie populácie Slovenska*. Štatistický úrad Slovenskej republiky: Bratislava, 2023.

regisztráltak magyarként. Viszont egy újabb értelmezési nehézséget jelent, hogy a magyar anyák által született ismeretlen nemzetiségű gyerekek száma meghaladja a 2 ezer főt. Mivel az ő etnikai besorolásukra részletes adatok híján nem vállalkozunk, ezért érdemes őket leszámítani a vizsgált kontingensből, így azt kapjuk, hogy a magyar anyák által született gyerekek 84%-a lesz magyar nemzetiségű. Első megközelítésben tehát a magyarok intergenerációs asszimilációs vesztesége 16%.

Azonban az asszimiláció kétirányú folyamat, így mérleget csak úgy tudunk vonni, ha beszámítjuk a nem magyar anyák által született magyar gyerekeket is. Ebben a megközelítésben az etnikai reprodukció értéke a 44 ezer magyar gyerek, a biológiai reprodukció meghatározása azonban problémásabb, hiszen a magyar anyák által született gyerekek mellett nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy e 44 ezer gyerekből közel ezret egyedülálló apa nevel, ahol az anya nemzetisége ismeretlen. A vegyes házasságok arányából, és a homogám magyar családokban végbemenő etnikai szocializáció mértékéből kiindulva⁶² közülük 900-ra becsüljük a magyar anya által született gyereket. Ennek megfelelően a biológiai reprodukció 49,9 ezer főre becsülhető. Második megközelítésben tehát az intergenerációs asszimiláció értéke e két érték egymáshoz viszonyított aránya, azaz 12%, a magyar anyák által született ismeretlen nemzetiségű gyerekeket leszámítva pedig 8%.

Összességében tehát még a rendelkezésre álló viszonylag részletes adatok alapján is nehéz pontosan számszerűsíteni az intergenerációs asszimilációt. A legvalószínűbb mértéke 8–12% között van, amit a 2011–2021-es időszakra vetítve azt jelenti, hogy a magyarok száma 2,5–4 ezer fővel csökkenhetett az intergenerációs asszimiláció következtében. Ez, némileg meglepő módon, teljes összhangban van a népmozgalmi és népszámlálási adatok ismeretlenekkel nem számoló modelljével.

Következtetések

Jelen tanulmányban különböző módszerek segítségével igyekeztem bemutatni a szlovákiai magyarságot érintő demográfiai asszimiláció jellemző irányait, típusait és ezeknek a magyarság népesedésében játszott szerepét (volumenét).

A dolgozatban alkalmazott módszerek többségének jelentős korlátai vannak, mind a rendelkezésre álló adatok mennyisége, mind a minősége (pl. „rejtett migráció”, regisztrációs pontatlanságok) tekintetében. Éppen ezért a kapott eredmények jelentős része némi bizonytalanságot rejt magában, így értelmezésük körültekintést igényel.

62 Ivančíková–Podmanická, 2023. Štatistika v súvislostiach, i.m. 77–82, 120–125, 160–164.; illetve Nagy Roland: Így öröklődik a magyarság. *ujszo.com*, 2023. november 16. Letöltése helye: <https://ujszo.com>; letöltés ideje: 2023. 12. 01.

A mérlegmódszerrel számolt asszimiláció, ami magába foglalja az intergenerációs és intragenerációs asszimilációt is, legfeljebb 26 ezer főre tehető. Mivel a kivándorlás e modellben alulbecsült, feltételezhető, hogy a tényleges asszimilációs veszteség 20 és 25 ezer fő között lehet, a teljes csökkenés 55–68%-át adva, ami összhangban van a szakirodalom által az előző évtizedekre kalkulált 55–65% közötti értékekkel.

A koreltolások módszerrel kapott érték ennél jóval alacsonyabb, legfeljebb 13 ezer fő, de ez csak az intragenerációs nemzetiségváltást foglalja magába (és tartalmazza a magyarok magasabb halálozása okozta különbséget is). Így ebből a nemzetváltási veszteség 10 ezer főre becsülhető, ugyanakkor fontos módszertani korlát, hogy e modellben a magyarok „elvárt” népesedését az össznépesség jellemzőiből kalkuláltuk, ami a vizsgált 10 évben – részben a bevándorlás hatására – még gyarapodott is. Ezek miatt e módszer eredménye valószínűleg pontatlanabb, mint a mérlegmódszeré.

Az intergenerációs asszimiláció nagyságát két módszerrel igyekeztem megbecsülni, azonban a rendelkezésre álló adatok csak korlátozottan alkalmasak pontos következtetések levonására. Azonban a módszertani korlátok ellenére mindkét módszer nagyjából hasonló eredményt adott: középértéken számolva a biológiai és etnikai reprodukció 2011 és 2021 közötti különbségeként 3,2–3,3 ezer fő adódott.

2011 és 2021 között tehát a szlovákiai magyarok fogyatkozásának legjelentősebb oka, a korábbiakhoz hasonlóan, a demográfiai asszimiláció volt, ami a csökkenés legalább felét okozta. Az asszimiláció mértéke a 2011–2021-es időszakban a korábbiakhoz képest gyakorlatilag nem változott. Megállapítható továbbá, hogy az intragenerációs asszimiláció (beleértve a Szilágyi által meghatározott első és harmadik asszimilációs típust) nagysága jelentősen meghaladja a generációk közötti asszimiláció (második típus) volumenét.

Az asszimiláció iránya, nem meglepő módon, követi a hatalmi és presztízsvizonyok irányát, és leggyakrabban a szlovákok irányába mutat. A szlovákok mellett jelentős számban regisztrált a népszámlálás magyar és cigány identitáskategóriákkal való egyidejű azonosulást, elsősorban a magyar településterület keleti felében, ahol éppen emiatt a többes kötődések előfordulása gyakoribb.

Az asszimiláció nagyságát befolyásoló legjelentősebb tényező a magyarság helyi és regionális aránya. Ennek megfelelően a nyelvhatárperemi területeken, amelyeket egyre inkább szórványként azonosíthatunk, a vonatkozó értékek sokkal kedvezőtlenebbek, mint a tömbterületeken. Az adatok arra utalnak, hogy a klasszikus pozsonyi, kassai és nyitra-környéki szórványok mellett a demográfiai asszimiláció egyre jelentősebb a Nagykürtösi, a Szenci, a Kassa-környéki és a Rozsnyói járásban. Az utóbbi kedvezőtlen mutatói – a magyar településterület itteni relatív kompaktsága tükrében – különösen meglepőek. A cigányság által legmagasabb arányban lakott térségben (Rimaszombati, Nagyrőcei és Losonci járások)

egyszerre többirányú folyamatot valószínűsítünk. Kiinduló feltételezésünkkel szemben az itteni, a magyarság számára kedvező demográfiai folyamatokhoz csak kisebb mértékben járult hozzá a cigányság nagyobb mértékű magyar önidentifikációja, ehelyett inkább a már korábban is magát magyar nemzetiségűnek valló cigányság magasabb fertilitása lehet meghatározó. Ráadásul mindezzel párhuzamosan ezen térségekben is létezik egy – nem kiemelkedő mértékű – magyar→szlovák nemzetváltási folyamat.

Az eltérő anyanyelvet és nemzetiséget vallókat megvizsgálva egyértelműnek tűnik, hogy az etnikai vegyesség egyre elterjedtebb jelenség a magyar településterületen. A vegyesség terjedésével párhuzamosan a szlovákiai magyarok – akiknél még a szórványban is alapvetően a magyar anyanyelvűek többsége figyelhető meg – egyre inkább hasonlónak válnak a többi Kárpát-medencei magyar közösséghez, amelyeknél a szórványközösségek nemzetiségi többséggel jellemezhetők, összefüggésben ezen közösségek nyelvi asszimilációjával. Szlovákiában mindennek erős nyugat-keleti különbsége van; nyugaton átalakulóban van, és – főként a fiatalabbak körében – egyre erősebb a nemzetiségi kötődés szerepe, míg keleten, vélhetően összefüggésben a magyar nyelvű romák magas fertilitásával, továbbra is – és egyre inkább – az anyanyelvi kötődés a meghatározó. Mindez arra is felhívja a figyelmet, hogy a szlovákiai magyar népesség komplex demográfiai vizsgálatába a csak anyanyelve révén a magyarsághoz kötődő csoportok bevonása is fontos adalékokkal szolgálhat.

Járás	10–14 évesek	15–19 évesek	20–24 évesek	25–29 évesek	30–34 évesek	35–39 évesek	40–44 évesek	45–49 évesek	50–54 évesek	55–59 évesek	60–64 évesek	65–69 évesek	70–74 évesek	75–79 évesek	80–84 évesek	85–89 évesek	10–39 együtt
Pozsony	-4,3	4,3	26,9	36,9	85,4	54,7	21,8	21,1	20,3	15,4	-0,3	-2,9	-17,8	-28,0	-39,1	-57,5	43,8
Dunaszerdahelyi	-1,5	-3,2	-0,4	0,2	-1,2	0,1	0,7	0,6	-0,4	-2,9	-5,6	-11,4	-21,9	-27,7	-46,0	-65,5	-0,8
Galántai	-12,9	-10,9	-9,5	-16,4	-8,3	-9,7	-2,9	-2,6	-2,9	-5,4	-8,6	-12,0	-24,3	-32,9	-48,9	-66,1	-11,1
Komáromi	-1,8	-7,6	-6,1	-6,7	-2,7	-2,9	1,1	-1,3	-2,5	-5,8	-7,1	-12,1	-21,2	-30,6	-46,2	-63,7	-4,4
Kassa	-34,7	-15,1	-10,7	11,9	37,0	18,9	10,3	-1,8	7,6	8,3	-6,1	-11,5	-19,3	-26,2	-46,7	-66,8	4,8
Kassa-vidéki	-3,4	-13,7	-18,5	-17,6	-12,0	-12,0	-5,8	-8,6	-4,4	-10,3	-12,4	-14,1	-27,3	-33,0	-44,8	-63,5	-12,9
Lévai	-11,1	-15,4	-18,0	-20,2	-19,0	-14,5	-7,7	-7,0	-6,8	-7,5	-11,0	-14,9	-26,6	-30,6	-47,6	-65,0	-16,7
Losonci	10,8	1,4	-3,4	-5,2	0,0	-4,8	5,7	0,4	1,9	-3,9	-7,4	-16,5	-25,2	-34,5	-50,5	-65,6	-0,7
Nagymihályi	-1,4	-1,8	-5,5	-6,2	-9,3	-10,7	-9,0	-5,6	-6,9	-7,1	-11,9	-18,7	-25,3	-33,3	-50,1	-67,9	-6,4
Nyitrai	-38,6	-33,5	-34,4	-15,0	-15,2	-7,2	-3,6	-5,1	-12,9	-7,3	-6,9	-15,1	-26,6	-31,8	-42,9	-65,4	-20,1
Érsekújvári	-1,7	-2,8	-4,6	-8,9	-4,5	-7,9	-0,7	-1,5	-1,0	-1,5	-6,1	-13,4	-21,8	-29,1	-45,1	-64,5	-5,6
Nagyőrcei	30,4	1,5	-7,4	-2,1	-4,8	-3,6	-3,7	-8,2	-8,2	-6,2	-10,4	-16,2	-29,2	-31,9	-47,2	-73,5	0,9
Rimaszombati	12,0	2,3	-2,2	-1,3	-0,3	-2,6	2,8	-0,6	1,1	-0,8	-6,8	-12,2	-27,5	-32,7	-48,4	-68,5	1,1
Rozsnyói	-21,2	-14,3	-18,9	-19,2	-15,2	-12,9	-9,0	-10,3	-8,6	-7,2	-13,1	-19,6	-27,3	-27,7	-43,0	-66,7	-16,5
Vágssellyei	-13,9	-12,9	-11,6	-18,7	-14,7	-12,7	-7,1	-8,1	-6,9	-7,2	-11,5	-16,9	-22,2	-31,2	-46,5	-63,8	-14,2
Szenci	-12,9	-3,1	-1,9	5,7	1,6	8,0	10,8	2,2	-1,1	3,5	-3,4	-7,7	-20,1	-28,2	-39,4	-62,5	1,2
Töketerebesi	0,1	-8,4	-9,7	-15,4	-14,6	-14,0	-10,2	-6,5	-10,0	-8,0	-16,2	-18,9	-27,1	-29,9	-46,2	-67,0	-11,2
Nagykürtösi	-20,7	-14,6	-11,0	-16,2	-16,9	-12,6	-7,2	-11,0	-10,5	-8,8	-14,0	-19,5	-23,8	-35,8	-51,9	-66,2	-15,1
<i>Szlovákia összesen</i>	<i>-18,5</i>	<i>-6,8</i>	<i>-6,3</i>	<i>-7,2</i>	<i>-4,4</i>	<i>-4,1</i>	<i>-0,5</i>	<i>-1,7</i>	<i>-2,3</i>	<i>-3,7</i>	<i>-8,0</i>	<i>-13,3</i>	<i>-23,3</i>	<i>-30,0</i>	<i>-45,6</i>	<i>-64,1</i>	<i>-7,4</i>

1. melléklet: A magyar nemzetiségű öt éves korcsoportok számának változása 2011 és 2021 között járásonként (%)

Forrás: Szlovák Statisztikai Hivatal népszámlálási adatai alapján saját számítás

Járás	lakosság száma	magyar nemzetiségűek		magyar anyanyelvűek		összes magyar kötődésű száma	többes kötődésű magyarok (a 2. nemzetiségűek nélkül)				többes kötődésű magyarok aránya, 2011 (%)	többes kötődésű magyarok (a 2. nemzetiségűekkel)		AN-index		
		száma	aránya (%)	száma	aránya (%)		száma	aránya (%)	ebből magyar anyanyelvű (%)	ebből szlovák kötődésű (%)		száma	aránya (%)	2001	2011	2021
Pozsony	475503	11297	2,4	11958	2,5	13567	4099	30,2	58,1	99,0	24,4	7256	47,7	115,6	108,4	105,9
Szenci	96715	8715	9,0	8678	9,0	9682	2063	21,3	49,3	98,7	17,5	3340	32,5	109,6	104,4	99,6
Dunaszerdahelyi	124669	85586	68,7	88795	71,2	90462	6957	7,7	72,5	88,1	7,9	12302	13,4	102,0	104,7	103,7
Galántai	95124	29582	31,1	30324	31,9	31712	3697	11,7	59,5	96,0	9,9	6002	18,5	103,0	103,1	102,5
Komáromi	100952	62166	61,6	66339	65,7	67767	7390	10,9	77,7	93,6	11,5	11833	17,1	105,7	107,6	106,7
Lévai	110469	23372	21,2	25134	22,8	26260	4156	15,8	71,0	95,5	14,6	6472	23,9	109,5	109,2	107,5
Nyitrai	164788	6798	4,1	7513	4,6	8130	1992	24,5	67,7	99,5	21,4	3191	36,9	118,4	115,1	110,5
Érsekújvári	138168	44066	31,9	47011	34,0	48621	6411	13,2	72,4	96,2	13,2	10640	21,3	107,8	108,7	106,7
Vágsellyei	51477	14385	27,9	14886	28,9	15676	2232	14,2	61,0	92,3	12,1	3492	21,7	104,8	104,4	103,5
Losonci	70422	16580	23,5	18866	26,8	19389	3491	18,0	82,4	72,4	17,4	6539	32,8	114,2	115,2	113,8
Nagyrócei	38669	7355	19,0	8425	21,8	8547	1454	17,0	86,2	79,2	21,0	2573	29,3	116,1	120,2	114,5
Rimaszombati	80666	31891	39,5	36643	45,4	37326	6451	17,3	86,4	46,7	19,8	13279	35,1	110,6	119,0	114,9
Nagykürtösi	41998	9004	21,4	10579	25,2	10776	2104	19,5	86,9	98,7	16,6	3147	28,2	116,1	116,4	117,5
Kassa	229040	5636	2,5	7633	3,3	8067	2995	37,1	82,6	98,8	35,3	4812	52,6	144,8	134,5	135,4
Kassa-vidéki	128346	10397	8,1	14839	11,6	15150	5175	34,2	92,7	90,2	34,7	7257	45,4	139,1	146,5	142,7
Nagymihályi	108954	11371	10,4	13376	12,3	13620	2625	19,3	88,1	57,9	17,9	4528	32,6	115,2	118,2	117,6
Rozsnyói	59345	13559	22,8	15442	26,0	16279	3705	22,8	75,1	81,4	17,1	5496	32,4	112,6	112,1	113,9
Töketerbesi	103687	25034	24,1	29415	28,4	29760	5243	17,6	91,6	90,9	15,1	7875	26,0	115,6	115,4	117,5
<i>Szlovákia</i>	<i>5449270</i>	<i>422065</i>	<i>7,7</i>	<i>462175</i>	<i>8,5</i>	<i>481100</i>	<i>77960</i>	<i>16,2</i>	<i>75,7</i>	<i>85,0</i>	<i>15,3</i>	<i>128482</i>	<i>25,9</i>	<i>110,1</i>	<i>111,0</i>	<i>109,5</i>

2. melléklet: A magyar kötődésű lakosság anyanyelv és nemzetiség szerint, 2021

Forrás: Szlovák Statisztikai Hivatal népszámlálási adatai alapján saját számítás

PREGI LÓRÁNT

A BELSŐ MIGRÁCIÓ HATÁSA AZ ETNIKAI
SZERKEZET ÁTALAKULÁSÁRA
DÉL-SZLOVÁKIÁBAN

A népszámlálás egy általában tízévente ismétlődő demográfiai felmérés, amelynek köszönhetően teljes körű képet kaphatunk a lakosság demográfiai, szociális, gazdasági és kulturális összetételéről. A Szlovákiában élő kisebbségek szempontjából a népszámlálás nyilvánosságra hozott eredményei közül kiemelten fontosak a nemzetiségre és az anyanyelvre vonatkozó adatok. Az egyes területeken élő kisebbségek száma, illetve lakosságon belüli aránya határozza meg többek között a kisebbségek érdekérvényesítő képességét a szlovák többséggel szemben, de meghatározó szerepe van számos nemzetiséget érintő törvényben is.

A szlovákiai magyarság szempontjából az ország területén megrendezett utolsó három népszámlálás (2001, 2011, 2021) kedvezőtlen eredményt hozott. A magyarok változatlanul Szlovákia legnagyobb nemzetiségi közösségét alkotják, viszont számuk és arányuk az utolsó harminc évben rohamosan csökkent. 1991-ben még 567 296 személy vallotta magát magyar nemzetiségűnek, azaz az ország 10,76%-a, viszont a 2021-es népszámlálás adatai alapján már csak a Szlovákiában élő személyek 7,75%-a jelölte meg a magyart a nemzetiségre vonatkozó első kérdésnél, ami összesen 422 065 személyt jelent. A magyarság létszáma tehát Szlovákiában az utóbbi három évtizedben 145 ezer fővel, azaz a közösség csaknem negyedével csökkent. A témával foglalkozó legtöbb kutató szerint a drámai fogyás hátterében három meghatározó összetevő áll: a természetes népszaporulat csökkenése, a külföldre irányuló vándorlás és a felgyorsuló asszimilációs folyamatok.

Szlovákiában, hasonlóan a legtöbb környező országhoz, a születések száma¹ és a természetes népszaporulat² az 1970-es évektől kezdve a kétezres évek elejéig folyamatosan csökkenő tendenciát mutatott, az ezredfordulót követően viszont a termékenység

1 Mládek Jozef: Stabilizácia populačného vývoja Slovenska na úrovni stacionárnej populácie. *Acta Geographica Universitatis Comenianae*, 2008. 50 (1). 63–78, itt: 64–68.

2 Bačík, Miloš: Populácia Slovenska po štvrtstoročí transformácie. *Geografické informácie*, 2014. 18 (1). 5–18, itt: 9–11.

stabilizálódott. Az utóbbi három évben viszont a Covid-19-járvány hatására a természetes szaporodást a természetes fogyás váltotta fel. A szlovákiai magyar lakosság természetes népmozgalma még kedvezőtlenebb, hiszen a halálozások száma már az elmúlt évtizedekben is meghaladta a születések számát.³ Nem mellesleg a termékenységi arányszám (TFR) elmaradása a biológiai reprodukcióhoz szükséges 2,1-es értéktől, illetve az előrehaladott előregedési folyamatok is a magyar népesség további csökkenését vetítik előre.⁴

A magyarság számának alakulását Szlovákiában a természetes fogyás mellett befolyásolja a hivatalos statisztikában sok esetben meg nem jelenő nemzetközi migráció is, amit Gyurgyík⁵ „*rejtett vándorlásnak*” nevez. A „rejtett vándorlás” azokat a külföldön dolgozó vagy tanuló szlovák állampolgárokat takarja, akiknek külföldön ideiglenes vagy huzamos tartózkodási engedélyük van, de a Szlovák Statisztikai Hivatal mechanikus népmozgalmi statisztikája ezt nem rögzíti.⁶ A szlovákiai kisebbség esetében ezt leginkább a magyarországi közoktatásban részt vevő diákokat,⁷ egyetemi hallgatókat,⁸ illetve a Magyarországon élő szlovák állampolgárokat⁹ jelenti. A Magyarországon tartózkodó szlovák állampolgárok száma a kétezres évek óta folyamatosan növekszik, amiben meghatározó szerepe van Magyarország és Szlovákia 2004-es uniós csatlakozásának és a két ország közötti határellenőrzés megszűnésének is.¹⁰ A Magyarországra irányuló migráció esetében viszont még fontos megemlíteni, hogy a szlovák állampolgárok számának növekedésében, a szlovákiai magyarság mellett, fontos szerepe van még Pozsony határon átnyúló szuburbanizációs folyamatának is,¹¹ amelynek következtében a Szlovákia fővárosából érkező áttelepülők jelentős határ menti koncentrációja figyelhető meg.¹²

3 Gyurgyík László: A határon túli magyarok számának alakulása az 1990-es években. *Magyar Tudomány*, 2005. 111 (2). 132–144, itt: 138.

4 Tátrai Patrik: A Kárpát-medencei magyar szórványok településszerkezete és főbb demográfiai jellemzői *Kisebbségi Szemle*, 2017. 2 (1). 7–31, itt: 21–23.

5 Gyurgyík László: *Népszámlálás 2001*. Kalligram: Pozsony, 2006. 80.

6 Novotný, Ladislav – Pregi, Loránt: Selective migration of population subgroups by educational attainment in the urban region of Bratislava. *Geografický časopis*, 2017. 69 (7). 21–39, itt: 24–25.

7 Pregi Loránt: A magyarországi közoktatásban részt vevő szlovák állampolgárok területi megoszlása. *Térületi Statisztika*, 2018. 58 (2). 151–176, itt: 160–172.

8 M. Császár Zsuzsanna – Teperics Károly – Köves Kitti: Nemzetközi hallgatói mobilitás a magyar felsőoktatásban. *Modern Geográfia*, 2021, 16 (2). 67–86, itt: 75–76.

9 Kincses Áron – Tóth Géza: A szomszédos országokban született népesség területi mintázata Magyarországon, 2011, 2017. *Térületi Statisztika*, 2020. 60 (2). 155–178, itt: 157.

10 Pregi, Loránt – Novotný, Ladislav: Impact of migration and natural reproduction on the development of the Slovak–Hungarian ethnic boundary in eastern Slovakia, 1991–2018. *Regional Statistics*, 2022. 12 (1). 77–103, itt: 92–96.

11 Hardi Tamás: Cross-border suburbanisation: the case of Bratislava. In: Csapó Tamás – Balogh András (eds.): *Development of the Settlement Network in the Central European Countries. Development of the Settlement Network in the Central European Countries*. Springer Verlag: Berlin, 2012. 193–206, itt: 201–204.; Kincses Áron – Bálint Lajos: Vándorlási települési hálózatok a Kárpát-medencében. *Térületi Statisztika*, 2016. 56 (1). 89–108, itt: 94.

12 Kincses–Tóth, 2020. A szomszédos országokban született, i.m. 167.

A szlovákiai magyar lakosság számának csökkenéséhez az objektív és mérhető népmozgalmi mutatókon kívül a közvetlenül nem mérhető asszimiláció is hozzájárul.¹³ A magyar lakosság fogyásának okait érintő elemzések nagy része szerint ebben a folyamatban épp az asszimiláció játszik kulcsszerepet és a magyarság fogyása csak másodsorban magyarázható a kedvezőtlen népmozgalmi folyamatokkal. Az asszimiláció mértéke nagyban függ a települések etnikai homogenitásától,¹⁴ illetve a vegyes házasságban élő magyarok részarányától,¹⁵ de az asszimilációval kapcsolatban meghatározó szerepe van a családi háttérnek is.¹⁶ A magyar többségű településeken általában kisebb mértékben észlelhető a nemzetváltás, szemben azokkal a területekkel, ahol a magyar nemzetiség kisebbséget alkot.¹⁷ A vegyes házasságokból született gyermekek esetében érdekes és komplex helyzet alakul ki, ami a nyelvi és kulturális identitásukat illeti. Az ilyen generáció tagjai általában még mindkét szülő anyanyelvén beszélnek, de nagy részük már a többségi nemzet-hez tartozónak vallja magát.¹⁸ A homogén családi háttérű gyermekek több mint 90%-a továbbra is magyarnak vallja magát később, ellenben a heterogén családból, vagyis vegyes házasságból származó gyermekek esetében ez az arány mindössze 20% körül van.¹⁹ Az identitásváltás mértékét nagyban befolyásoló tényezők közé sorolható még az iskoláztatási nyelv is.²⁰ Nemcsak a vegyes házasságokban élő, de gyakran a magyar szülők is az iskolaválasztás során nem magyar oktatási intézményt választanak gyermekeiknek.²¹ Ennek a döntésnek lehetnek gyakorlati okai, például a környező társadalmi-gazdasági tényezők, az elérhető oktatási lehetőségek vagy akár a szülők preferenciái is. Ennek eredményeként azonban azok, akik szlovák tanítási nyelvű iskolákba járnak, gyakran elveszítik kulturális kötődésüket és ennek hatására a nemzeti identitásuk is változhat.²²

A magyar nemzetiségű lakosság lélekszámának alakulásában a szlovák–magyar identitásváltás, a termékenységi tényezők és a rejtett migráció mellett közrejátszik még a

13 Gyurgyík László: A szlovákiai magyarság demográfiai folyamatai a kilencvenes évektől napjainkig, különös tekintettel az ezredforduló utáni évekre. In: Tóth Károly (szerk.): *Hatékony érdekérvényesítést. A Szlovákiai Magyarok Kerekasztala előadásai dokumentumai*. Fórum Kisebbségkutató: Somorja, 2009. 31–40, itt: 32.

14 Tátrai, 2017. A Kárpát–medencei, i.m. 9.

15 Gyurgyík, 2005. A határon túli magyarok, i.m. 138.

16 Gyémánt Richárd: A felvidéki magyarság demográfiai sajátosságai és a szlovák regionalizáció. *Területi Statisztika*, 2006. 2. 196–208, itt: 199.

17 Tátrai, 2017. A Kárpát–medencei, i.m. 9.

18 Gyurgyík, 2005. A határon túli magyarok, i.m. 138.

19 Gyémánt, 2009. A felvidéki magyarság demográfiai, i.m. 199.

20 Uo. 199.

21 Tátrai Patrik: Asszimiláció vagy hibriditás? Értelmezési keretek a Zoborvidék etnikai átalakulásához. *Néprajzi Látóhatár*, 2017. 26 (1–4). 95–112, itt: 104.

22 Gyémánt, 2009. A felvidéki magyarság demográfiai, i.m. 199.

roma kisebbség nemzetiségként való felvétele is a népszámlálási adatlapon,²³ az ismeretlen nemzetiségűek magas aránya, illetve a 2021-es népszámlálás esetében a második nemzetiség megjelölésének lehetősége is. Viszont nem elhanyagolható a gazdasági és társadalmi tényezők szerepe,²⁴ illetve a politikai környezet hatása sem.²⁵

Szlovákiában az utóbbi két évtizedben jelentősen megváltozott a vándormozgalom és a természetes népmozgalom kapcsolata, valamint a népesség területi elhelyezkedésében, illetve a népességszám alakulásában egyre fontosabb szerepet játszik a belső migráció. Tekintettel arra, hogy a migráció szelektív folyamat, a közvetlen népességszámra gyakorolt hatása mellett a migráció nagymértékben befolyásolja a települések demográfiai és szociális összetételét, így az etnikai szerkezetét is.²⁶ Több kutatás eredménye bizonyítja, hogy egyes régiók etnikai térszerkezetének, illetve az egyes települések magyar nemzetiségű lakosság arányának változásában a fent említett folyamatok mellett egyre nagyobb szerepe van a belső migrációnak is.²⁷

Jelen tanulmány célja a Dél-Szlovákia területén zajló migrációs folyamatok időbeli és térbeli trendjeinek elemzése, valamint ezeknek a folyamatoknak, kiemelten a szuburbanizációnak az etnikai szerkezetre gyakorolt hatásának vizsgálata az elmúlt harminc évben. A tanulmány a belső migráció folyamatának és Dél-Szlovákia etnikai összetételének alakulásának területi jellegzetességeit, időbeli változásait térképek és táblázatok segítségével is ismerteti. A vizsgálat elsősorban a szlovákiai magyarság helyzetére összpontosít, kiindulva az egyes népszámlálások és a belső vándorlás adataiból.

23 Gyurgyík, 2019. A szlovákiai magyarság, i.m. 37.; Korec, Pavol – Ďurček, Pavol – Bačík, Vladimír: Rómovia sú na Slovensku už 700 rokov; ich počet, rozmiestnenie a vzťah k vybraným spoločenským javom. *Acta Geographica Universitatis Comenianae*, 2022. 66 (2). 125–163, itt: 126.

24 Horbulák Zsolt – Demeter Gábor: A szlovákiai magyar közösség létszáma és területi mintázata a 2021. évi népszámlálás alapján. *Térületi Statisztika*, 2023. 63 (2). 207–233, itt: 217–226.

25 Gyurgyík László: *Asszimilációs folyamatok a szlovákiai magyarság körében*. Kalligram: Pozsony, 2004.

26 Pregi, Loránt – Novotný, Ladislav: Selective migration of population in functional urban regions of Slovakia. *Journal of Maps*, 2019. 15 (1). 94–102, itt: 94.

27 Novotný, Ladislav – Pregi, Loránt: Changes in ethnic structure of population in the light of recent trends of migration–natural reproduction. *Geographica Pannonica*, 2015. 19 (4). 194–211, itt: 204–209.; Majo, Juraj: „Daj Slovákovi nocľah a vyženie ťa z domu” - zmeny etnických pomerov v zázemí Bratislavy pod vplyvom suburbanizácie. In: Šveda, Martin – Šuška, Pavel (eds.): *Suburbanizácia 2: Sondy do premien zázemia Bratislavy*. Geografický ústav SAV: Pozsony, 2020. 195–215, itt: 202–212.; Pregi–Novotný, 2022. Impact of migration, i.m. 92–96.

Módszertan

A vizsgált térség bemutatása

Szlovákiai magyarság településterülete viszonylag egységes és folyamatos, azonban alapvetően négy nagyobb tömbterületre osztható.²⁸ Tekintettel arra, hogy ez a településterület az ország déli, főként a magyar–szlovák államhatárral közvetlenül is érintkező közigazgatási egységek területén helyezkedik el, a kutatás nem az egész országterületre, hanem csak egy adott régióra, Dél-Szlovákia területére összpontosít. A Szlovákiában élő magyar nemzetiségű lakosság vizsgálatakor a kutatók Dél-Szlovákia esetében eltérő földrajzi területet határoznak meg.²⁹ A tanulmányban, elsősorban földrajzi szempontok adták a kiindulási alapot, így Dél-Szlovákia alatt azok a közigazgatási egységek értendők, ahol a magyar lakosság száma és aránya jelentősnek tekinthető, beleértve Pozsonyt és Kassát is, mivel mindkét város kiemelkedő jelentőségű része Dél-Szlovákia térszerkezetileg összefüggő településhálózatának (1. ábra). A tanulmány tehát 25 járással foglalkozik; nyugatról kelet felé haladva ezek a következők: Pozsonyi I–V, Szenci, Dunaszerdahelyi, Galántai, Komáromi, Vágsellyei, Érsekújvári, Nyitrai, Lévai, Nagykürtösi, Losonci, Rimaszombati, Nagyrőcei, Rozsnyói, Kassa-vidéki, Kassai I–IV, Tőketerebesi és Nagymihályi járáások. Ennek a régiónak a területe 2021-ben 16 588,5 km² (Szlovákia területének 33,8%-a), népessége pedig 2 218 992 fő volt, azaz Szlovákia lakosságának 40,7%-a.

A kutatás nem csupán Dél-Szlovákia teljes területére összpontosít, hanem külön vizsgálja a belső migráció változó folyamatait és annak hatását az etnikai összetételre, mind regionális, mind pedig helyi szinten. Emellett figyelembe veszi az etnikailag homogén és vegyes lakosságú területeket is. Tanulmányomban a regionális szintet a 4 területi egységgel (Pozsony, Nyugat-Szlovákia, Közép-Szlovákia és Kelet-Szlovákia régió), a helyi szintet pedig a településekkel azonosítottam be.

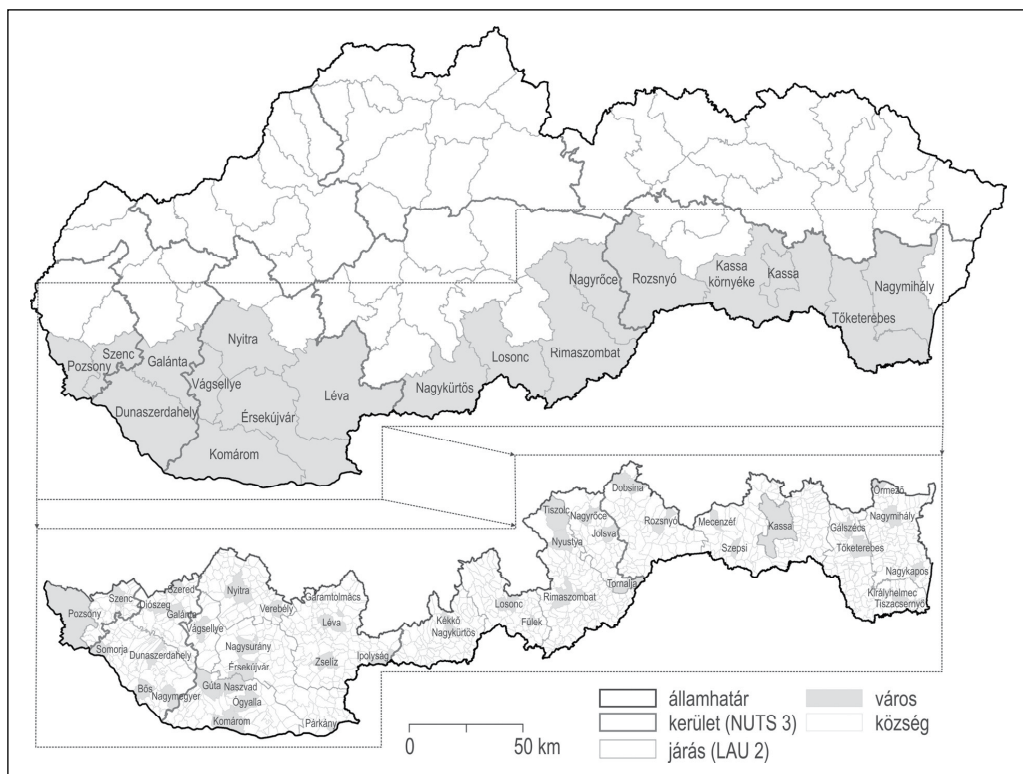
A négy vizsgált régiót a NUTS 2-es regionalizáció alapján határoztam meg és a következő közigazgatási egységek alkotják:

- 1) Pozsony régió: öt járás (Pozsonyi I–V, Szenci) és 30 település, ezen belül 2 város (Pozsony 17 városrészből áll, azonban a kutatás során egyetlen területi egységként kezelem a szlovák fővárost) alkotja;

28 Kocsis Károly: A magyar etnikai térszerkezet változásai a honfoglalástól napjainkig. *Tér és Társadalom*, 1996. 10 (1). 79–94, itt: 91.; Gyurgyík László: A szlovákiai magyarság társadalmi szerkezetének alakulása 1980–2001 között. *Korall*, 2004. 18. 155–176, itt: 170.; Gyémánt, 2009. A felvidéki magyarság demográfiai, i.m. 197.

29 Horbulák Zsolt – Demeter Gábor: Dél-Szlovákiai meghatározása a szlovákiai magyar tudományos életben. *Történeti Földrajzi Közlemények*, 2022. 10 (1–2). 111–131, itt: 118–122.

- 2) Nyugat-Szlovákia régió: két kerület (Nagyszombati és Nyitrai) hét járása (Dunaszerdahelyi; Galántai, Komáromi, Vágsellyei, Érsekújvári, Nyitrai, Lévai), 20 város és 217 falu tartozik ide;
- 3) Közép-Szlovákia régió: Besztercebányai kerület négy járása (Nagykürtösi, Losonci, Rimaszombati, Nagyrőcei) és 277 település (ebből 10 város) alkotja;
- 4) Kelet-Szlovákia régió: összesen nyolc járást (Rozsnyói, Kassa-vidéki, Kassai I–IV, Tőketerebesi, Nagymihályi), 12 várost (Kassát 22 városrész alkotja, viszont hasonlóan Pozsonyhoz, Kassát is egyetlen területi egységként kezelem) és 325 falut foglal magába.

1. ábra: A vizsgált térség földrajzi elhelyezkedése és közigazgatási tagolódása
Forrás: a Szlovák Köztársaság területi és közigazgatási felosztása a Szlovák Köztársaság
Belügyminisztériuma által közölt adatai alapján saját szerkesztés

A vizsgált térség etnikai térszerkezetének meghatározása

A szlovákiai magyarság etnikai térszerkezetének kialakulását a 20. században elsősorban politikai események és az államhatárok átalakulása, majd később migrációs és asszimilációs folyamatok határozták meg leginkább.³⁰ A nemzetiségi változások vizsgálata és az etnikai térszerkezet kutatása a magyar etnikai földrajz egyik központi témája. Az elmúlt harminc évben Dél-Szlovákia etnikai térszerkezetének változásával és feltárásával számos kutatás és tanulmány foglalkozott.³¹ Az etnikai térszerkezetet feltáró kutatások egyik legfontosabb elméleti-módszertani eleme a vizsgált települések népességének nemzetiségi vagy anyanyelvi megoszlását tükröző kategorizálása. A témával foglalkozó kutatások túlnyomó részében a kategóriarendszereket a népszámlálási adatokat felhasználva a nemzetiségi megoszlás arányai alapján határozták meg, viszont az egyes kategóriák kialakítására és az etnikai térszerkezet statisztikai és térképi ábrázolására számos módszer áll rendelkezésre.

A kutatásomban az etnikai térszerkezet meghatározásakor a nemzetiségi arányok szerinti osztályozásból indultam ki és a vizsgált területeket (Dél-Szlovákia, Pozsony régió, Nyugat-Szlovákia régió, Közép-Szlovákia régió, Kelet-Szlovákia régió) etnikai szempontból még három egységre osztottam³² (2. ábra):

- 1) szlovák többségű etnikai terület: ide azokat a településeket sorolom, ahol a lakosság (az etnikumokról nem nyilatkozókkal korrigált) több mint 75%-ban szlovák nemzetiségű;

30 Kocsis, 1996. A magyar etnikai térszerkezet változásai, i.m. 84–91.; Kocsis Károly – Tátrai Patrik – Agárdi Norbert – Balizs Dániel – Kovács Anikó: *A Kárpát-Pannontérség változó etnikai arculata a 15. század végétől a 21. század elejéig*. MTA CSFK Földrajztudományi Intézet: Budapest, 2015. 1–35, itt: 6–9.

31 Farkas György: A népesség nemzetiségi megoszlásának változási tendenciái a lévai járásban 1880–1980 között. *Területi Statisztika*, 1998. 38 (1). 44–64.; Keményfi Róbert: *A gömöri etnikai térmozaik*. Fórum Kisebbségkutató Intézet – Lilium Aurum Könyvkiadó: Komárom–Dunaszerdahely, 2002.; Farkas György: Etnikai változások a lévai járásban (1880–2001). In: Perczel György – Szabó Szabolcs (szerk.): *100 éve született Mendöl Tibor*. Trefort: Budapest, 2005. 233–245.; Tátrai Patrik: A Nyitrai járás etnikai földrajza. *Földrajzi Értesítő*, 2005. 54 (3–4). 317–344.; Kocsis Károly – Bottlik Zsolt – Tátrai Patrik: Etnikai térfolyamatok a Kárpát-medence határainkon túli régiókban (1989–2002). Budapest: MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, 2006.; Tátrai Patrik: Etnikai térszerkezet és etnikai identitása Nyitrai járásban. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2009. 11 (2). 56–78.; Tátrai, 2017. Asszimiláció vagy hibriditás, i.m.; Tátrai, 2017. A Kárpát-medencei, i.m.; Farkas György: Etnikai tömbök kutatása regionális közelítésben. Dél-Szlovákia két magyarlakta térségének példáján. *Kárpát-haza Szemle*, 2020. (1–2). 53–61.

32 Majo, Juraj – Kusendová, Dagmar: Vývoj etnickej hranice v okrese Galanta. *Geografický časopis*, 2007. 59 (3). 251–263, itt: 251–255.; Majo Juraj: Slováci a Maďari v zmiešaných rodinách. Niekoľko postrehov o reprodukciu etnicít v kontaktnom priestore. In: Andrásko, Ivan – Ira, Vladimír – Kallabová, Eva (eds.): *Časovo-priestorové aspekty regionálnych štruktúr ČR a SR*. Geografický ústav SAV: Bratislava, 2011. 69–74, itt: 69.; Pergi–Novotný, 2022. Impact of migration, i.m. 83.

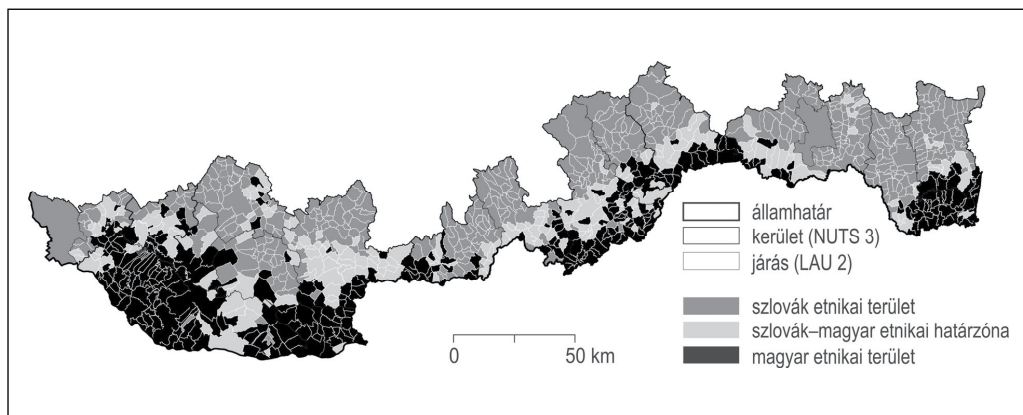
- 2) etnikailag vegyes lakosságú terület: ezeken a településeken a szlovák vagy a magyar nemzetiségű lakosság aránya (az etnikumokról nem nyilatkozókkal korrigált) nem éri el a 75%-ot, ezek a települések alkotják a szlovák–magyar etnikai határt;
- 3) magyar többségű etnikai terület: ebbe a kategóriába azok a települések tartoznak, ahol a magyar kisebbséghez tartozók alkotják a többséget, vagyis a lakosság (az etnikumokról nem nyilatkozókkal korrigált) több mint 75%-a magyar nemzetiségű.

Az etnikai határ fogalma az etnikai földrajzi szakirodalomban többféleképpen értelmezhető,³³ attól függően, hogy milyen szempontokat és módszereket alkalmazunk a kérdés megközelítésére. Az etnikai határt nem két nemzetiséget egymástól elválasztó egyszerű vonalként, hanem egyfajta érintkezési zónaként értelmezem, ami két homogén etnikai tömb között helyezkedik el, és ahol az egyes etnikai csoportok nyelvi és kulturális kölcsönhatásai különösen erősek.³⁴ Az etnikai határ az egyes térképeken egy kiterjedt területsávként jelenik meg. Ennek megfelelően az etnikailag vegyes lakosságú terület megnevezésére a tanulmányban az etnikai határzóna vagy etnikai kontaktzóna kifejezést használok majd.

Az etnikailag homogén és vegyes lakosságú területek belső vándorlási folyamatainak, illetve a migráció etnikai térszerkezetre gyakorolt hatásának elemzése során az egyes vizsgált területekhez tartozó településeket az 1991-es népszámlálási eredmények alapján határoztam meg. Ez a besorolás időben tehát stabil volt, és nem változott az aktuális népszámlálások szerint. Ennek köszönhetően nemcsak a két egymást követő népszámlálás, de 1991 és 2021 között is elemzésre kerültek az egyes vizsgált mutatók.

33 Siwek, Tadeusz: *Česko – polská etnická hranice*. Ostrava: Ostravská univerzita, 1996. 11–12.; Siwek, Tadeusz: *Příspěvek ke zkoumání etnické hranice*. *Geografie*, 1999. 104 (1). 1–12, itt: 1.; Ilyés Zoltán: A határ paradigmája a társadalomtudományokban. In: Kovács Nóra – Osvát Anna – Szarka László (szerk.): *Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből III*. Akadémiai Kiadó: Budapest, 2004. 9–15, itt: 10–11.; Kocsis Károly: A politikai és az etnikai földrajz határértelmezései. In: Kovács Nóra – Osvát Anna – Szarka László (szerk.): *Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből III*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2004. 23–28, itt: 24–26.

34 Ilyés, 2009. A határ paradigmája, i.m. 10.; Majo, 2011. Slováci a Maďari v zmiešaných rodinách, i.m. 69.

2. ábra: A vizsgált térség etnikai szerkezete 1991-ben

Forrás: az 1991. évi népszámlálás Szlovák Statisztikai Hivatal által közölt adatai alapján saját szerkesztés

Az elemzés során felhasznált adatforrások és statisztikai mutatók

A tanulmány a belföldi vándorlásra fókuszál, vagyis kizárólag az országon belüli vándorlásokat vizsgálja. Habár bizonyos településeken a nemzetközi vándorlás mértéke is figyelemreméltó,³⁵ a népesség területi elhelyezkedésére és a népességszám alakulására jóval kisebb hatást gyakorol, mint a belföldi vándorlás.³⁶

Az elemzés alapvetően három statisztikai adatforrásra támaszkodik. A települések népességszámának éves adatait a Szlovák Statisztikai Hivatal népmozgalmi statisztikája tartalmazza. A belső vándorlási folyamatok elemzése során a Szlovák Statisztikai Hivatal nem nyilvános és tudományos célokra felhasználható, anonimizált mikroadat-állományát használtam fel, amely részletes információkat tartalmaz az egyes települések közötti állandó vándorlási mozgásokról (oda-el kereszttábla) 1996 és 2020 közötti időszakban, beleértve az elvándorlás és az odavándorlás helyét (a vándorló korábbi és új hivatalos lakóhelyét), a vándorló korát, nemét és iskolai végzettségét. Az adatforrás a népszámlálási adatokkal ellentétben lehetővé teszi a belső vándorlási mintázatok részletesebb vizsgálatát két census közti időszakban is, hiszen egy személy a két népszámlálás között akár többször is megváltoztathatta a lakóhelyét. Annak ellenére, hogy az anonimizált mikroadat-állomány Szlovákiában a legrészletesebb és legmegbízhatóbb adatforrásnak tekinthető, az elemzés

35 Beňová, Zuzana – Brocková, Katarína: Factors Affecting Migration Destination Choices of International Migrant Workers in Slovakia. *Geographia Cassoviensis*, 2022. 16 (2). 113–129, itt: 121–124.

36 Novotný, Ladislav – Pregi, Lóránt – Novotná, Jana: East-west or up the urban hierarchy? Internal migration patterns in Slovakia since post-socialist transformation to COVID-19 pandemic. *Eurasian Geography and Economic*, 2023.

során fontosnak tartom figyelembe venni az adatállomány lehetséges hiányosságát, amely befolyásolhatja a kutatási eredmények általánosítását. A 253-as számú törvény³⁷ alapján Szlovákiában belföldi vagy belső migrációról akkor beszélünk, ha az országhatáron belül településhatárt átlépő lakóhely-változtatásra kerül sor. Az adatforrás tehát csak az állandó vándorlást rögzíti, vagyis amikor a vándorló lakóhelyét elhagyva, más településen lévő lakást jelöl meg lakóhelyéül az önkormányzati bejelentő lapon. Az adatállomány nem tartalmazza az ideiglenes vándorlást és azokat a „rejtett” vándorlási mozgásokat, amikor a vándorló lakóhelyet fenntartva változtat lakást vagy költözik más településre. A vándorlási mozgások, illetve a migrációhoz kapcsolódó szereplők egy bizonyos része így rejtve marad a nem regisztrált migráció különféle formái alatt.³⁸ Az, hogy valaki egy adott településen tartózkodik, de a hivatalos lakcíme nincs oda bejelentve (sok esetben a bürokrácia és a hosszadalmas folyamat miatt) az ország egyes régióiban, például a Pozsonyi agglomerációban tömeges lehet.³⁹ Dél-Szlovákia etnikai szerkezetének és az egyes települések etnikai összetételének elemzésekor a legutóbbi népszámlálás eredményeiből indulok ki (1991, 2001, 2011 és 2021).

A népszámlálási adatok elemzése során két módszertani kérdés is felmerült. Egyrészt az utolsó két népszámlálás során a lakosság jelentős része nem válaszolt a nemzeti és anyanyelvi hovatartozásra vonatkozó kérdésekre, emellett a 2021-es népszámlálás lehetővé tette még egy második nemzetiség megjelölését is.

A 2011-es népszámlálás adatai alapján az ismeretlen nemzetiségűek a lakosság 5,4%-át tették ki. 2021-ben az ismeretlenek aránya pedig már 5,7% volt. Mivel számos vizsgált területen és településen a nemzeti hovatartozás kérdésére nem válaszolók aránya magas volt, ami pedig nagymértékben befolyásolhatta a magyar lakosság arányának csökkenését, ezért a négy népszámlálás során az ismeretlen nemzetiségűeket a települések lakosságának nemzetiségi összetételének arányai alapján osztottam szét az egyes nemzetiségek között.

A 2021. évi népszámlálás adatai szerint első nemzetiségként 422 065 fő, a második nemzetiséget érintő kérdésnél pedig 34 089 fő jelölte be a magyart, vagyis összesen 456 154 szlovák állampolgár vallotta magát magyar nemzetiségűnek. A magyar nemzetiséget elsőként megjelölők közül 39 341 lakos tüntetett fel második nemzetiséget, legtöbb esetben szlovákot (19 031 fő) vagy romát (11 402 fő). A 2021-es népszámlálás eredménye ennek következtében többféleképpen értelmezhető, de a változó módszertan miatt nem közvetlenül összehasonlítható az előző három népszámlálás adataival. Az elemzés során a 2021-es

37 Tt. 253/1998. Szlovák Köztársaság állampolgárai tartózkodási helyének bejelentéséről és a Szlovák Köztársaság lakosságának nyilvántartásáról.

38 Bezák, Anton: Vnútorné migrácie na Slovensku: súčasný trendy a priestorové vzorce. *Geografický časopis*, 2006. 58 (1). 15–44, itt: 18.; Šveda, Martin – Podolák, Peter: Fenomén neúplnej evidencie migrácie v subúrbánnej zóne (na príklade záberia Bratislavy). *Geografický časopis*, 2014. 66 (2). 115–132, itt: 116.

39 Šveda–Podolák, 2014. Fenomén neúplnej evidencie, i.m. 123–128.

adatok esetében ezért csak azokat a szlovák állampolgárokat vettem figyelembe, akik a magyar nemzetiségét elsőként jelölték be.

A magyar lakosság arányának változásának elemzéséhez egy egyszerű mutatót alkalmaztam, amely a magyar lakosság százalékos arányát fejezi ki a vizsgált terület össznépességéhez viszonyítva. Dél-Szlovákia belső vándorlási folyamatait a nettó migrációs arányszámot (a belföldi vándorlási mérleg ezer lakosra jutó arányát) felhasználva vizsgáltam. A kutatás során a belső migrációnak az etnikai összetételre gyakorolt hatása, vagyis az egyes változók közötti összefüggések a Pearson-féle korrelációs együttható⁴⁰ kiszámításával lettek meghatározva. A Pearson-féle korreláció azt vizsgálja, hogy két vagy több változó között van-e összefüggés (a kutatás esetében a vándorlási folyamatok alakulásában és a magyar lakosság arányának változásában), és ha igen, az mennyire szoros. A kapcsolat szorossága mellett meg lehet határozni a két változó mennyiség (független [eredmény] és függő [magyarázó] változó) közötti kapcsolat irányát is.

Dél-Szlovákia belső vándorlási folyamatai

1989 után Szlovákiában, hasonlóan a többi közép- és kelet-európai posztoszocialista országhoz, alapvető társadalmi-gazdasági paradigmaváltás következett be. Ez nagymértékben érintette nemcsak a nemzetközi, de a belső vándorlást is. A szocialista rendszer bukását követően Szlovákia belső vándorlási folyamataiban a korábbi évtizedekhez viszonyítva jelentős változásokat figyelhettünk meg. Az 1980-as évek közepétől fokozatosan csökkenő vándorlási volumenek és arányszámok mellett a bársonyos forradalmat követően már teljesen megfordultak a vándorlási irányok is. Az előzőleg kevés célterületre, leginkább kerületi és járási városokba, illetve a fontosabb ipari területekre irányuló vándorlást, azaz a koncentrációt, a dekoncentráció váltotta fel. Emellett az 1990-es években jelentősen megtorpantak az urbanizációs folyamatok, így a faluról a városba irányuló vándorlás helyét, a városokból történő kivándorlás, vagyis a szuburbanizáció vette át. A szuburbanizáció nemcsak a városi lakosság a város környékére történő kiköltözését jelenti, hanem a folyamat során az ország más területeiről érkező bevándorlók is a város közvetlen vonzáskörnyezetében található településekre költözését is.⁴¹ A szuburbanizáció taszító (*push*) tényezői közé elsősorban a városi zsúfoltság és szennyezettség, a zaj és egyéb környezeti ártalmak, a sűrű forgalom, valamint az alacsonyabb életszínvonalnak a percepciója sorolható. Ellenben a folyamatot vonzó (*pull*) tényezők között

40 Cohen, Jacob: *Statistical power analysis for the behavioral sciences*. Academic Press: London, 1977.

41 Hardi Tamás: Szuburbanizáció jelenségek Győr környékén. *Tér és Társadalom*, 2002. 16 (3). 57–83, itt: 57.

említhető a tágasabb lakhatási tér, a frissebb levegő, a természet közelsége, valamint az alacsonyabb ingatlanárak vagy a kedvezőbb adófeltételek.⁴² A szuburbanizációs folyamatok egyik területi és települési sajátossága a városszétfolyás, aminek a megnevezésére gyakran használjuk az angol *urban sprawl* kifejezést⁴³ is. Emellett a szuburbanizáció az egyik meghatározó okozója a napi ingázás jelenségének⁴⁴ is.

Az elmúlt évtizedekben számos kutatás⁴⁵ feltárta, hogy a kelet-közép-európai szuburbanizáció több szempontból eltér az Észak-Amerikában és Nyugat-Európában megfigyelhető folyamatoktól. A szuburbanizációban részt vevő és a folyamatot kiváltó tényezők alapján különbséget kell tennünk a nyugati típusú szuburbanizáció és „szegények szuburbanizációja” között. Az első folyamatban elsősorban a városok lakótelepeiről kiköltöző fiatal és magasabb társadalmi státuszú családok vesznek részt, akik panellakásaikat a városkörnyéki falvakban újonnan épített családi házakra cserélték le. A posztoszocialista országokban viszont megfigyelhető a szuburbanizáció egy másik típusa is, amely során a lakosság egy bizonyos része a magas megélhetési költségek miatt költözik ki a városból.⁴⁶ Ebbe a csoportba az alacsony státuszú lakosság és szerény bevétellel rendelkezők (főleg nyugdíjasok) tartoznak, akik egyfajta túlélési stratégiaként hagyják el a túlságosan drága városokat és telepednek le az olcsóbb falusi térségekben, ily módon kompenzálva a dráguló megélhetési költségeket.

Fontos viszont megemlíteni, hogy Szlovákia belső vándorlási folyamatait nem csak a szuburbanizáció e két típusa határozza meg. A rendszerváltást követően a vándormozgalom ütemét és jellegét nagyban befolyásolták a helyi gazdasági és társadalmi tényezők is, de az egyes régiók, illetve települések országon belüli területi elhelyezkedése is. A vándorlási irányok egyértelműen követték az ország egyes régiói közötti fejlettségi különbségeket, azaz a fejletlen→fejlett (vagy periféria→centrum) útvonalat, amelynek következtében 1990 után a keletről nyugat felé történő vándorlási mozgás vált dominánssá.

42 Pásztor Gyöngyi: Kertvárosi élet: álom vagy átok? *Korunk*, 2016. 1. 9–16, itt: 12.

43 Kovács Zoltán – Farkas Jenő Zsolt – Lennert József – Szabó Balázs – Egedy Tamás: Az urban sprawl (városi szétterülés) és a területhasználat változásának vizsgálata a budapesti városrégióban – múlt, jelen, jövő. *city.hu Várostudományi Szemle*, 2022. 2 (3). 53–74, itt: 56.

44 Egedy Tamás: A kelet-közép-európai városrégiók átalakulása a posztfordi korban – elméleti alapok. *Földrajzi Közlemények*, 2021. 145 (4). 354–368, itt: 359.

45 Brown, David – Schafft, Kai Arthur: Population deconcentration in Hungary during the post-socialist transformation. *Journal of Rural Studies*, 2002. 18 (3). 233–244, itt: 241–243.; Hirt, Sonia: Suburbanizing Sofia: characteristics of post-socialist peri-urban change. *Urban Geography*, 2007. 28 (8). 755–780, itt: 758–760.; Kährik, Anneli – Tammatu, Tiit: Population composition in new suburban settlement of the Tallinn metropolitan area. *Urban Studies*, 2008. 45 (5–6). 1055–1078, itt: 1057.

46 Vasárus Gábor László: Városhatáron belüli szuburbanizáció Magyarországon – egy paradoxon feltárása. *Területi Statisztika*, 2022. 62 (4). 379–404, itt: 391.

Az 1. táblázat alapján egyértelműen kijelenthető, hogy Dél-Szlovákia belső vándorlási folyamataiban a migráció gazdasági meghatározottsága került elsősorban előtérbe. Az Eurostat adatai szerint a Pozsonyi régió gazdasági teljesítményét és fejlettségét figyelembe véve az utóbbi csaknem másfél évtizedben Európa legfejlettebb régiói közé tartozott.⁴⁷ A szlovák főváros, illetve közvetlen környékének politikai-államigazgatási, oktatási, kulturális, valamint gazdasági jelentősége nagyban meghatározza nemcsak az országot, de Dél-Szlovákia belföldi vándormozgalmának strukturális és területi sajátosságait is. A Pozsonyi régióban a kilencvenes évek elején még negatív vándorlási egyenleg volt tapasztalható, amely az utóbbi két évtizedben már jelentős vándorlási nyereséggé alakult. A vándorlási nyereség népességre vetített aránya a vizsgált időszakban a szlovák etnikai terület esetében volt a legjelentősebb, viszont a migráció meghatározó szerepet játszott a magyar többségű etnikai terület népességnövekedésében is. Vándorlási nyereség figyelhető meg a Nyugat-Szlovákia régióban is, ami leginkább a magyar etnikai területhez tartozó települések nagyobb vándorlási nyereségének köszönhető. Közép- és Kelet-Szlovákia déli járásainak gazdasági helyzete hosszú távon kedvezőtlen,⁴⁸ amely jelentősen befolyásolja a vándorlási folyamatokat is. Ezen járások az ország hagyományos elvándorlási térségei közé sorolhatók, a Kassa-vidéki járás kivételével, amely Kassa szuburbanizációs folyamatainak és gazdasági helyzetének köszönhetően az utóbbi években vándorlási nyereséget ért el. Közép- és Kelet-Szlovákia régióiban a három vizsgált etnikai terület esetében jelentős különbség nem figyelhető meg.

47 Bánki Bence: Dél-Szlovákia, az elhanyagolt régió? Szlovákia magyarlakta területeinek gazdasági teljesítménye a politika árnyékában. *Kisebbségi Szemle*, 2022. 7 (1). 27–59, itt: 40.

48 Uo. 40.

	1996–2000	2001–2010	2011–2020	1996–2020
Pozsony régió	-0,75	1,92	7,55	3,66
szlovák etnikai terület	-1,05	1,13	6,44	2,82
szlovák–magyar etnikai határzóna	4,33	13,70	21,47	15,71
magyar etnikai terület	5,53	14,73	17,56	14,43
Nyugat-Szlovákia régió	1,28	1,24	0,37	0,90
szlovák etnikai terület	0,81	-0,44	-1,42	-0,57
szlovák–magyar etnikai határzóna	0,61	0,32	0,75	0,55
magyar etnikai terület	2,59	4,40	2,38	3,23
Közép-Szlovákia régió	0,30	-0,86	-2,13	-1,14
szlovák etnikai terület	0,30	-1,26	-2,70	-1,51
szlovák–magyar etnikai határzóna	-0,40	-1,19	-2,19	-1,43
magyar etnikai terület	1,43	0,79	-0,52	0,37
Kelet-Szlovákia régió	0,07	-0,64	-0,92	-0,62
szlovák etnikai terület	-0,26	-0,87	-0,86	-0,74
szlovák–magyar etnikai határzóna	0,82	-0,70	-1,41	-0,70
magyar etnikai terület	1,83	1,56	-0,61	0,75
Dél-Szlovákia	0,35	0,61	1,37	0,86
szlovák etnikai terület	-0,22	-0,14	1,27	0,41
szlovák–magyar etnikai határzóna	0,70	0,70	1,43	0,99
magyar etnikai terület	2,35	3,59	1,70	2,59

1. táblázat: A vizsgált területek nettó migrációs arányszámának alakulása

Forrás: a mechanikus népmozgalmi statisztika és anonimizált mikroadat-állomány Szlovák Statisztikai Hivatal által közölt adatai alapján saját szerkesztés

Ha a nettó migrációs arányszámot a települési szintre vetítjük, akkor a vándorlási folyamatokban az egyes régiók gazdasági fejlettsége, illetve a keletről nyugat felé történő vándorlás mellett jól megfigyelhető a szuburbanizáció jelensége is, amelynek megjelenését

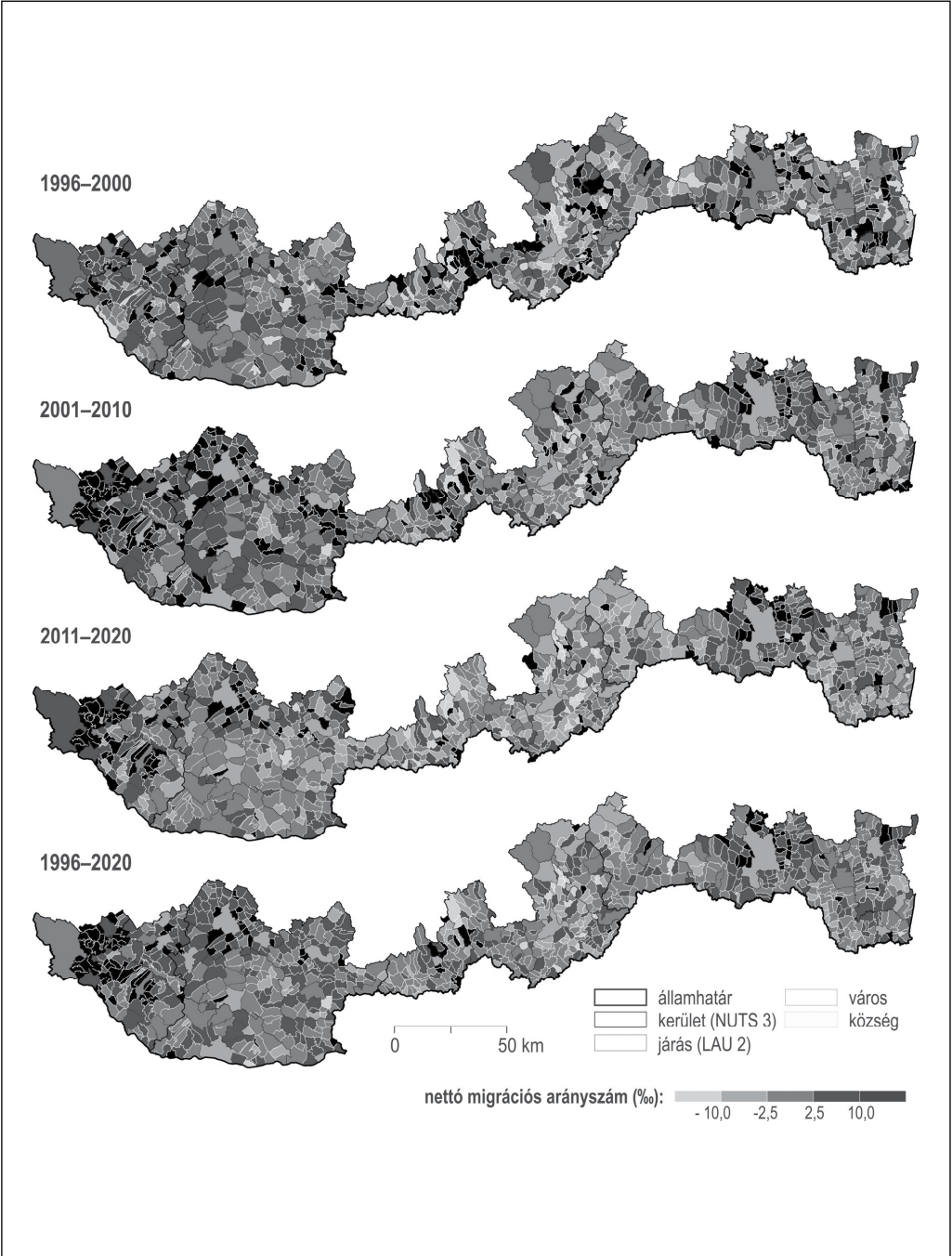
egyértelműen jelzi a falvak és a városok vándorlási egyenlege közötti különbség (3. ábra). A szuburbanizáció és az ezzel járó városszétfolyás elsősorban a pozsonyi városrégióban jelent meg (beleértve a Szenci, Dunaszerdahelyi, Galántai, de a Vágsellyei járás egyes településeit is), de ez a szuburbanizáció folyamata eltérő mértékben több, Dél-Szlovákiában található nagy és kisebb város (Nyitra, Érsekújvár, Léva, Losonc, Rimaszombat, Rozsnyó, Kassa, Tőketerebes, Nagymihály) közvetlen vonzáskörzetében is megfigyelhető.

A szlovák főváros gazdasági fejlettsége viszont nem csak a környező járások településeinek migrációs folyamatait határozza meg. A Pozsonyból kiköltözők, illetve az ország más régióiból érkező bevándorlók sok esetben a pozsonyi agglomeráció határain túl található vidéki településekre költöznek, amelynek eredményeként a fővárostól távol található, periférikus térségekben is vándorlási többlet jelenik meg. A pozsonyi városrégióban tehát a szuburbanizáció mellett egy másik folyamat, a dezurbanizáció is jelen van. A dezurbanizáció a városnövekedés harmadik szakasza, amely a városi lakosság abszolút dekoncentrációját jelenti. A pozsonyi városrégióban tapasztalt dezurbanizáció ugyanakkor nem rendhagyó, mivel a folyamatban nem a magasabb státuszú városi középosztály tagjai, hanem elsősorban az általános iskolai végzettséggel rendelkezők, illetve nyugdíjasok vesznek részt.⁴⁹ A pozsonyi agglomerációban tehát a dezurbanizáció nem a jóléti típusú migrációra korlátozódik, a folyamatot legfőképpen az alacsony státuszú lakosság városrégióból történő kiszorítása jellemzi.

Dél-Szlovákia vándorlási folyamatai, elsősorban a kétezres évek közepétől arra engednek következtetni, hogy a belső migráció etnikai szerkezetre gyakorlat hatása jelentős. Főleg Pozsonyban és Kassán, de a fent említett többi városban is alacsonyabb a magyar nemzetiségű lakosság aránya, mint a környező településeken. Ennek következtében valószínűsíthető, hogy a városokból a környező magyarlakta falvakba irányuló migráció, elsősorban a pozsonyi és a kassai városrégióban, jelentős mértékben megváltoztathatja a települések etnikai összetételét.

A szuburbanizációval kapcsolatban még fontos megemlíteni, hogy a folyamatban elsősorban a városokból kikötöző fiatal családok vesznek részt, nem mellesleg a vándorlók átlagéletkora általában alacsonyabb, mint a falvakban élő lakosságé. A városból vidékre történő migráció tehát lényegesen befolyásolhatja a születések arányát és a természetes népmozgalmi folyamatokat, ennél fogva a szlovák lakosság arányának növekedését is az adott településeken. Mivel az asszimiláció mértéke és a vegyes házasságok aránya is nagyban függ a települések etnikai homogenitásától, a szlovák lakosság folyamatos térnyerése a vegyes házasságkötés esélyének és ennek eredményeképp az asszimiláció mértékének a növekedését is jelenti.

49 Novotný, Ladislav – Pregi, Lóránt: *Región len pre mladých a vzdelaných? Selektívna migrácia vo funkčnom mestskom regióne Bratislava podľa veku a vzdelania.* In: Šveda, Martin – Šuška, Pavel (eds.): *Suburbanizácia 2: Sondy do premien zázemia Bratislavy.* Geografický ústav SAV: Pozsony, 2020. 134–159, itt: 151.; Pregi–Novotný, 2022. *Impact of migration*, i.m. 92–96.

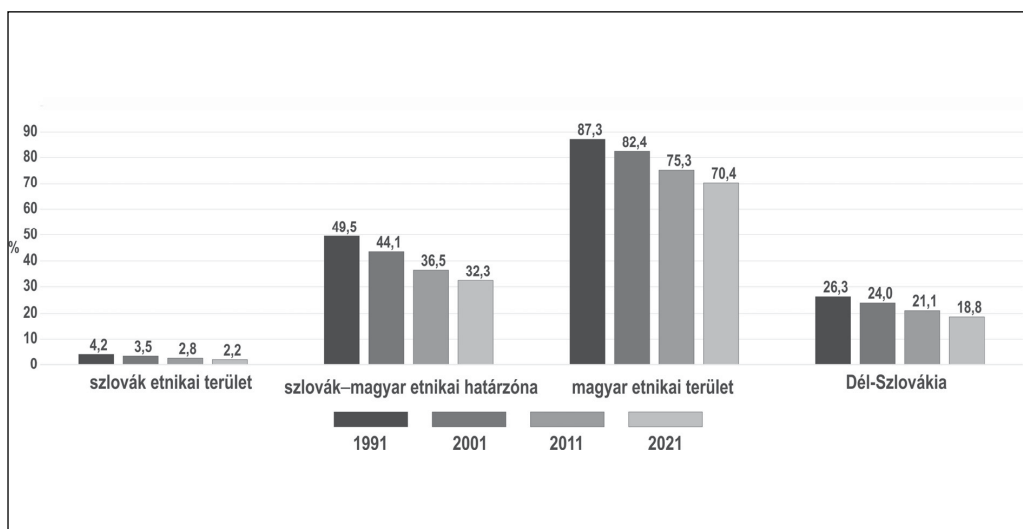

3. ábra: Dél-Szlovákia településeinek nettó migrációs arányszámának alakulása

Forrás: a mechanikus népmozgalmi statisztika és anonimizált mikroadat-állomány Szlovák Statisztikai Hivatal által közzétett adatai alapján saját szerkesztés

Dél-Szlovákia etnikai szerkezetének alakulása

A szlovákiai magyar közösség szinte teljes egészében Dél-Szlovákiában él. Az 1991-es népszámlálási adatok szerint a teljes magyar lakosság 98,8%-a élt a vizsgált területen, de többségben csupán két járásban, a Dunaszerdahelyiben és a Komáromiban volt. Ez az arány a 2021. évi népszámlálás eredményei alapján sem változott jelentősen (2021-ben ez az arány 98,5% volt). A szlovákiai magyar lakosság területi koncentráltsága tehát az elmúlt harminc évben nem változott, ugyanakkor Dél-Szlovákia etnikai összetétele jelentős mértékben átalakult (4. ábra). Míg 1991-ben a magyar nemzetiségűek aránya Dél-Szlovákiában 26,3% volt, addig 2021-ben már csak a régióban élő lakosság 18,8%-a jelölte meg a magyart a nemzetiségre vonatkozó első kérdésnél. 1991 és 2021 között a magyarság aránya legnagyobb mértékben, összesen 17,2 százalékponttal, a szlovák–magyar etnikai határzónán csökkent, de hasonló jelentős, 16,9 százalékpontos csökkenés figyelhető meg magyar többségű etnikai területen is. Azokon a településeken, ahol a lakosság több mint 75%-ban szlovák nemzetiségű volt, ott a magyarok aránya összesen 2,2 százalékponttal esett vissza.

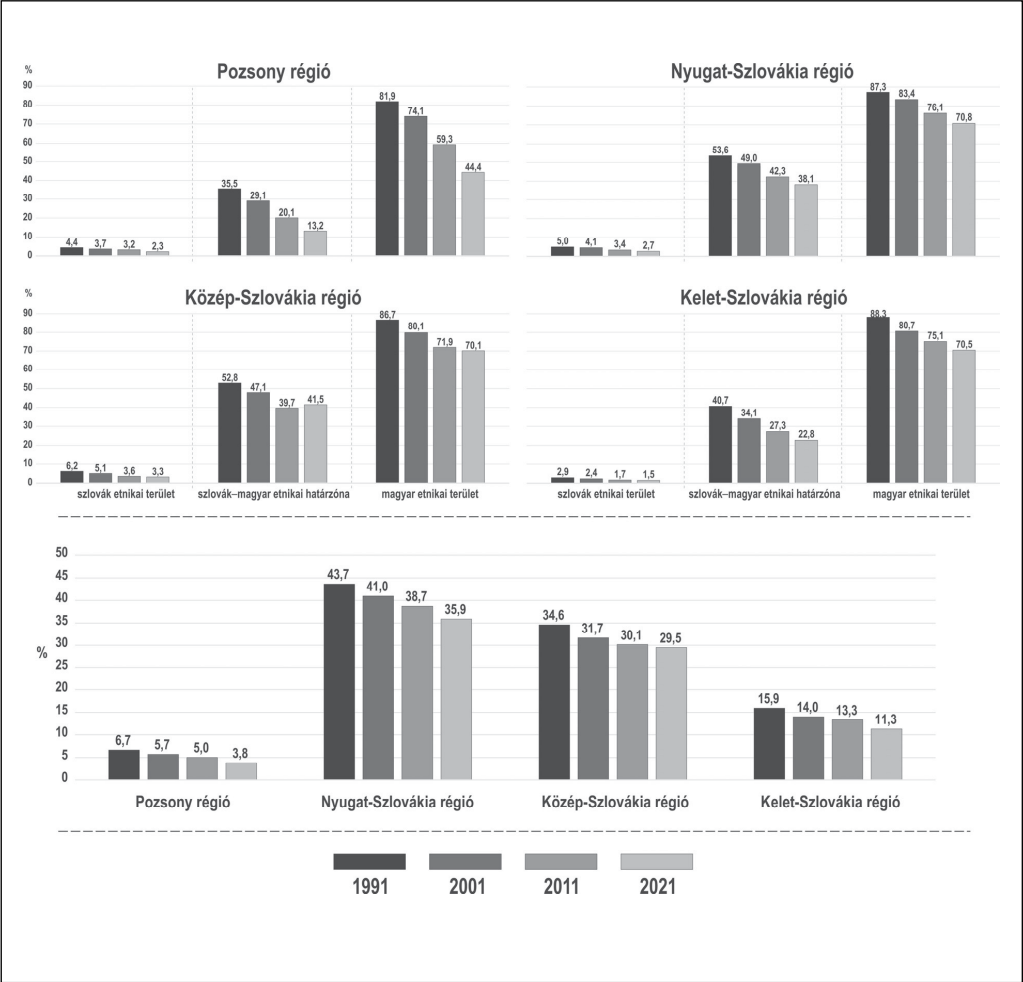

4. ábra: A magyar lakosság arányának változása Dél-Szlovákiában

Forrás: az 1991., 2001., 2011. és 2021. évi népszámlálás Szlovák Statisztikai Hivatal által közölt adatai alapján saját szerkesztés

Ahogy az az 5. ábrán jól látható, a vizsgált időszak alatt a magyarság aránya mind a négy régióban, azon belül az etnikailag homogén és vegyes lakosságú területeken is, hasonló mértékben csökkent. A magyarság aránya a Nyugat-Szlovákiai régióban a legmagasabb, viszont ebben a régióban könyvelhető el a legnagyobb mértékű csökkenés is. Míg 1991-ben

a régió csaknem fele (43,7%) vallotta magát magyar nemzetiségűnek, ez az arány 2021-ben már csak 35,9% volt. 1991 és 2021 között a legdrasztikusabb visszaesés a magyarság arányában a Pozsony régió magyar etnikai területéhez tartozó öt településén (a Szenci járásban található Boldogfa, Hegysúr, Egyházfa, Zonctorony és Vők községekben), valamint az etnikailag vegyes lakosságú terület esetében történt, ahol a magyar lakosság aránya 37,5, illetve 22,3 százalékponttal csökkent. Ezeken a településeken a magyar népesség számbeli és aránybeli alakulása között nem feltétlenül van lineáris kapcsolat. A helyi magyarság arányának csökkenését leginkább a jelentős vándorlási nyereséget eredményező népességnövekedés befolyásolta.

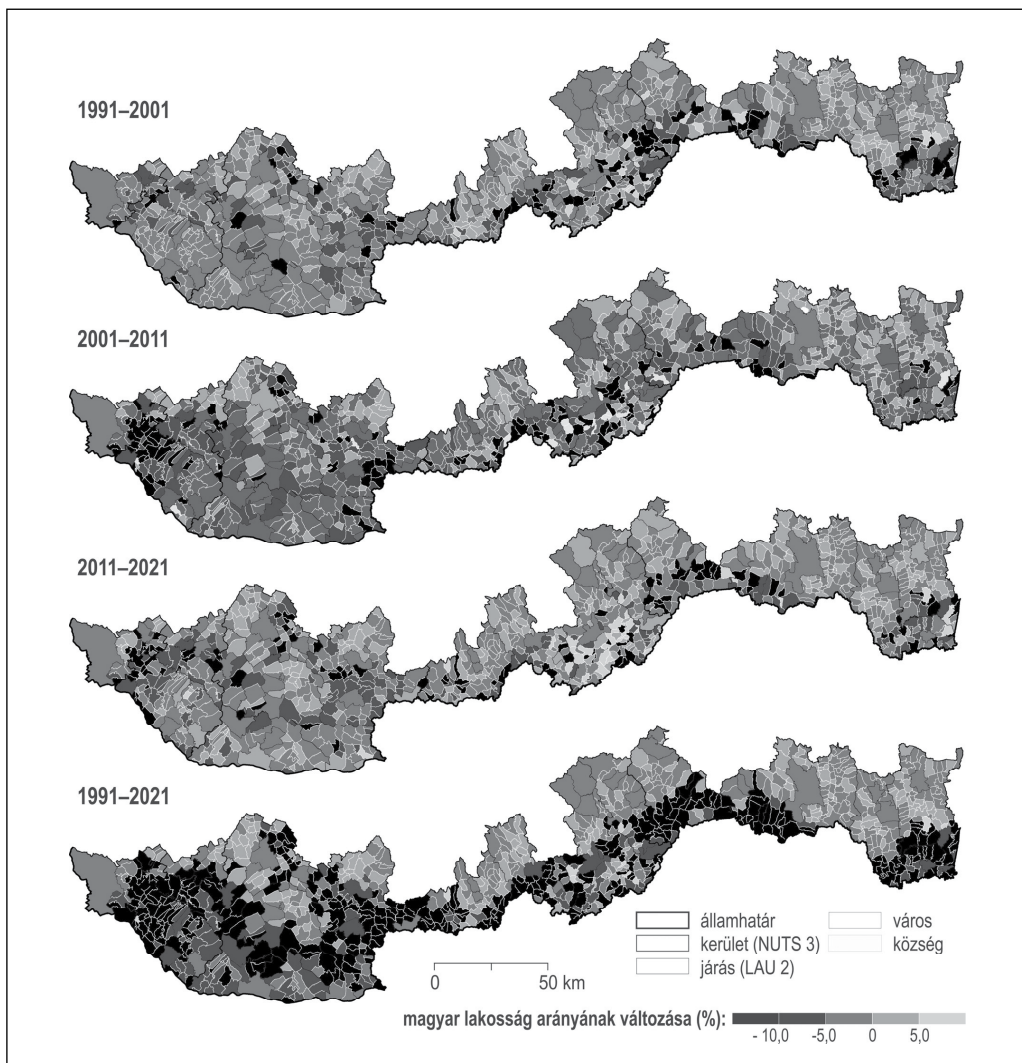

5. ábra: A magyar lakosság arányának változása a vizsgált területeken

Forrás: az 1991., 2001., 2011. és 2021. évi népszámlálás Szlovák Statisztikai Hivatal által közzétett adatai alapján saját szerkesztés

A magyar lakosság arányának változását az egyes népszámlálások adatai alapján települési szinten az 6. ábra szemlélteti. A magyarság arányának változása minden egyes népszámlálás között nyomon követhető, azonban területi differenciáltsága eltérő. 1991 és 2001 között a legszámottevőbb csökkenést Közép- és Kelet-Szlovákiai régió járásainak déli, határhoz közeli településein figyelhető meg. A magyarság csökkenése, különösen a Rimaszombat és Tornalja között található községekben, de Királyhalmec környékén és a Kassától nyugatra, illetve délre fekvő településeken is, leginkább azzal magyarázható, hogy a 2001-es népszámlálás során számos lakos a roma nemzetiséget jelölte meg a népszámlálási adatlapon. A következő két népszámlálás között (2001 és 2011, illetve 2011 és 2021 között) a magyarság arányának változása már hasonló területi mintázatot mutat. Jelentős csökkenés figyelhető meg a Pozsonyhoz közeli településeken (a Szenci és a Galántai járás településein, illetve a Dunaszerdahelyi járás nyugati községeiben), Nyitra környékén a magyarlakta falvakban, az Érsekújvári járásban, Léva és Ipolyság között, a Rimaszombattól egészen Szepsiig húzódó határhoz közeli településeken, de a Tőketerebesi és Nagymihályi járás déli, Királyhalmec és Nagykapos között található községeiben is.

Ha az 1991. és 2021. évi népszámlálási adatokat hasonlítjuk össze, akkor a magyar lakosság arányának változása nagymértékben másolja Dél-Szlovákia etnikai szerkezetét. A legtöbb esetben a magyarság arányának csökkenése azokon a településeken a legszámottevőbb, ahol az 1991-es népszámlálás eredményei alapján a lakosság több mint 75%-ban magyar nemzetiségű volt (6. ábra). A magyarság arányának csökkenése nem volt jelentős Komárom és Párkány közötti, a határhoz közeli településeken, illetve a Rimaszombati és a Nagyrőcei járások kisebb falvaiban.

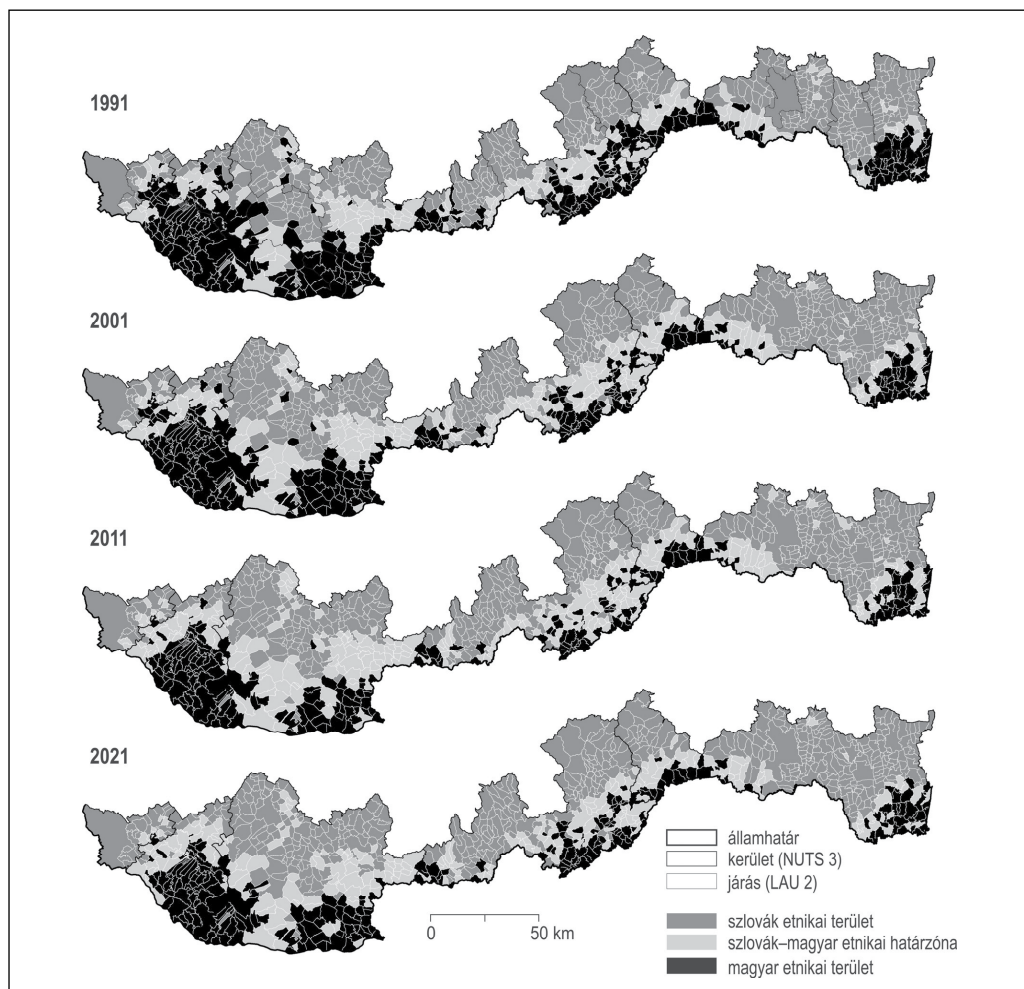

6. ábra: A magyar lakosság arányának változása Dél-Szlovákiában

Forrás: az 1991., 2001., 2011. és 2021. évi népszámlálás Szlovák Statisztikai Hivatal által közzétett adatai alapján saját szerkesztés

A magyar nemzetiségű lakosság arányának csökkenése 1991 és 2021 között Dél-Szlovákia etnikai térszerkezetét és a szlovák–magyar etnikai határzóna alakulását is nagyban meghatározta (7. ábra). Míg 1991-ben Dél-Szlovákia területének egyes részein a szlovák és a magyar homogén etnikai tömböt éles nyelvhatár választotta el egymástól, 2021-ben a magyar és a szlovák lakosság érintkezési felülete már jóval nagyobb volt. Az elmúlt harminc év demográfiai és asszimilációs folyamatai következtében az etnikai határzóna folyamatosan szélesedik és délre tolódik, ezáltal jelentősen zsugorítva a magyar többségű

etnikai területet. Az etnikai kontaktzóna területi elmozdulása leginkább a pozsonyi agglomerációban, a fővárostól délkeletre Somorja felé, illetve Mátyusföldön, a Szenci, Galántai és Vágsellyei járásokban figyelhető meg, de az etnikai határzóna jelentősen kiszélesedett Csallóköz és az Ipoly–Garam vidéke között, de Közép-Szlovákia járásaiban is. A homogén etnikai tömb térvesztése jelentős az Érsekújvár–Párkány–Léva háromszögben, a Csallóköz nyugati felében, de az ország délkeleti csücskében is, Bodroghelyen és az Ung-vidéken. Sőt, az Ipoly–Garam vidékén, illetve Nagykapos és Királyhalmec között nemcsak az etnikai homogén terület zsugorodása, hanem a korábban kompakt etnikai területek felbomlása is megfigyelhető. A szórványosodás terjedése jelentős még a Zobor vidéki magyarság esetében is.

7. ábra: Az etnikai szerkezet alakulása Dél-Szlovákiában

Forrás: az 1991., 2001., 2011. és 2021. évi népszámlálás Szlovák Statisztikai Hivatal által közzétett adatai alapján saját szerkesztés

A magyar lakosság arányának csökkenése és a magyarok lakta területek zsugorodása azt eredményezte, hogy Dél-Szlovákiában 2021-re 70 település vált szlovák többségűvé. A magyar többségű települések száma az elmúlt harminc évben 319-ről 232-re esett vissza, a szlovák–magyar etnikai határzónához tartozó települések száma ellenben 199-ről 227-re növekedett.

A magyar többségű települések száma 1991-es képest mind a négy vizsgált régióban csökkent. A legnagyobb visszaesés Nyugat-Szlovákiában történt, ahol a magyar etnikai területhez tartozó települések száma összesen 42 településsel csökkent. Közép-Szlovákiában összesen 17, Kelet-Szlovákiában pedig 23 magyar többségű településsel volt kevesebb 2021-ben, mint 1991-ben. A Pozsony régióban mind az öt, a Szenci járásban található, korábban már említett település elveszítette etnikai homogenitását. Fontos viszont megjegyezni, hogy egyetlen település esetében sem történt olyan drasztikus magyarságfogyás, hogy a település két kategóriát zuhant volna.

	1991	2001	2011	2021
Pozsony régió				
szlovák etnikai terület	11	14	18	23
szlovák–magyar etnikai határzóna	13	13	12	7
magyar etnikai terület	5	2	0	0
Nyugat-Szlovákia régió				
szlovák etnikai terület	128	135	143	154
szlovák–magyar etnikai határzóna	80	94	115	103
magyar etnikai terület	155	137	112	113
Közép-Szlovákia régió				
szlovák etnikai terület	132	131	140	145
szlovák–magyar etnikai határzóna	60	80	83	64
magyar etnikai terület	85	66	54	68
Kelet-Szlovákia régió				
szlovák etnikai terület	214	218	221	233
szlovák–magyar etnikai határzóna	46	59	65	53
magyar etnikai terület	74	59	51	51
Dél-Szlovákia				
szlovák etnikai terület	485	498	522	555
szlovák–magyar etnikai határzóna	199	246	275	227
magyar etnikai terület	319	264	217	232

2. táblázat: A települések számának változása az etnikai homogenitás szerint

Forrás: az 1991., 2001., 2011. és 2021. évi népszámlálás Szlovák Statisztikai Hivatal által közölt adatai alapján saját szerkesztés

A belső migrációs folyamatok és az etnikai összetétel változása közötti statisztikai együttjárást a Pearson-féle korrelációs együttható kiszámításával határoztam meg (3. táblázat). Az elvégzett korrelációs számítások eredményei alapján megállapítható, hogy a belső vándorlási folyamatok (nettó migrációs arány) kapcsolata a magyar lakosság arányának változásával nem csupán az egyes népszámlálások között, hanem az egyes vizsgált területeken belül is eltérő.

Az 1991 és 2001 közötti időszakban Dél-Szlovákiában nem mutatható ki szignifikáns kapcsolat a belső vándorlási folyamatok alakulása és a magyarság arányának csökkenése között sem az etnikailag homogén területen, sem pedig azokon a településeken, ahol szlovák–magyar etnikai határ húzódik. A két változó közötti gyenge kapcsolat elsősorban az 1990-es években bekövetkezett belső vándorlási volumen csökkenésével magyarázható, illetve azt is érdemes megjegyezni, hogy a szuburbanizáció hatása sem volt még számottevően érzékelhető ebben az időszakban. A 2001. és 2011. évi népszámlálások között már megfigyelhető, hogy az etnikai határ és a magyar etnikai terület esetében a vándorlási nyereség és a magyar lakosság arányának csökkenése között negatív és közepesen erős kapcsolat áll fenn. Az utolsó két népszámlálás közötti időszakban a kapcsolat gyengébb, a két vizsgált változó értékeinek az együttjárása mind az etnikailag homogén, mind pedig a vegyes lakosságú területeken csökkent. Ha az elmúlt harminc év változásait, azaz a 1991 és 2021 közötti időszakot vizsgáljuk, akkor az egyes változók összefüggései mind az etnikai határ, mind pedig a magyar többségű területek esetében biztos, gyenge korrelációt jeleznek. A Pearson-féle korrelációs együttható alapján megállapítható, hogy az etnikailag vegyes lakosságú településeken ($r = -0,391$) a változók közötti kapcsolat szorosabb, mint azokon a településeken, ahol a magyar lakosság van többségben ($r = -0,275$).

A korreláció mértéke eltérőnek mutatkozott a különböző vizsgált régiókban. A belső migráció a magyar lakosság aránybeli változása közötti statisztikai összefüggés egyértelműen a Pozsony régióban volt a legjelentősebb. Az első időszakban csak a szlovák–magyar etnikai határ esetében volt erőteljes kapcsolat a vizsgált mutatók között ($r = -0,802$). 2001 és 2011 között már két területen is szoros kapcsolat mutatkozott. A szlovák többségű településeken a Pearson-féle korrelációs érték $-0,408$, a szlovák–magyar etnikai határon pedig $-0,650$ volt. Az utolsó két népszámlálás között a változók közötti együttjárás a magyar etnikai területen volt a legmeghatározóbb, sőt ebben az esetben a vizsgált változók közötti kapcsolat nagyon magas negatív korrelációra utalt ($r = -0,918$). Összességében a Pozsony régióban 1991 és 2021 között mind a három, etnikai homogenitás szerint meghatározott területen megfigyelhető volt a vándorlási folyamatok és a magyar lakosság alakulása közötti szoros kapcsolat. A szlovák többségű ($r = -0,459$) és az etnikailag heterogén települések ($r = -0,580$) esetében közepesen negatív, a magyar etnikai területen pedig nagyon magas negatív ($r = -0,940$) korreláció volt tapasztalható.

A városokból a falvakba irányuló nagy volumenű migrációs mozgások és az etnikai szerkezet alakulása közötti összefüggés a Nyugat-Szlovákia régió esetében is megfigyelhető, habár az egyes vizsgált változók közötti kapcsolat már nem volt olyan erőteljes, mint a fővárosban és annak környékén. A Pearson-féle korrelációs együttható értéke 2001 és 2011 között volt a legmagasabb. Az egyes változók között közepesen erős negatív, azaz jelentős kapcsolat volt a magyar többségű településeken és az etnikailag vegyes lakosságú területek esetében is. Míg a vizsgált időszak végére a homogén magyar területeken a Pearson-féle korrelációs érték jelentősen csökkent ($r = -0,233$), addig a két változó értékeinek együttjárása a szlovák–magyar etnikai határon 2011 és 2021 között továbbra is hasonló maradt ($r = -0,450$).

Ugyan Közép- és Kelet-Szlovákiában a belső vándorlási folyamatok alakulása, néhány kivételtől eltekintve, nincs szignifikáns kapcsolatban a magyar lakosság arányának csökkenésével, azonban a két változó egymásra gyakorolt hatása igazoltnak látszik. Hasonlóan a Pozsony és a Nyugat-Szlovákia régiókhoz, Közép- és Kelet-Szlovákia magyarlakta területein is a két változó közötti kapcsolat 2001 és 2011 volt a legszorosabb. Közepesen erős negatív korrelációt figyelhetünk meg a nettó migrációs arány és a magyar lakosság csökkenése között a Besztercebányai kerület magyar többségű településein ($r = -0,459$), valamint Szlovákia délkeleti részén a szlovák–magyar etnikai határon ($r = -0,480$).

	1991–2001	2001–2011	2011–2021	1991–2021
Pozsony régió	-0,399	0,165	-0,048	-0,036
szlovák etnikai terület	0,183	-0,408	-0,073	-0,459
szlovák– magyar etnikai határzóna	-0,802	-0,650	-0,246	-0,580
magyar etnikai terület	0,016	-0,167	-0,918	-0,940
Nyugat-Szlovákia régió	-0,113	-0,418	-0,227	-0,249
szlovák etnikai terület	-0,041	-0,023	-0,062	0,017
szlovák– magyar etnikai határzóna	-0,180	-0,535	-0,450	-0,488
magyar etnikai terület	-0,093	-0,525	-0,233	-0,285
Közép-Szlovákia régió	0,042	-0,207	0,028	-0,105
szlovák etnikai terület	0,119	0,082	0,050	0,019
szlovák– magyar etnikai határzóna	-0,046	-0,259	0,327	-0,160
magyar etnikai terület	0,017	-0,459	-0,132	-0,316
Kelet-Szlovákia régió	-0,022	-0,085	0,049	0,087
szlovák etnikai terület	0,034	0,091	0,195	0,170
szlovák– magyar etnikai határzóna	-0,091	-0,480	-0,036	-0,325
magyar etnikai terület	-0,027	-0,044	-0,260	-0,096
Dél-Szlovákia	-0,012	-0,244	-0,103	-0,167
szlovák etnikai terület	0,072	0,019	0,027	-0,007
szlovák– magyar etnikai határzóna	-0,108	-0,400	-0,161	-0,391
magyar etnikai terület	-0,007	-0,412	-0,220	-0,275

3. táblázat: A nettó migrációs arányszám és a magyar lakosság arányának kapcsolati összefüggései a Pearson-féle korrelációs együttható alapján

Forrás: az 1991., 2001., 2011. és 2021. évi népszámlálás, mechanikus népmozgalmi statisztika és anonimizált mikroadat-állomány Szlovák Statisztikai Hivatal által közölt adatai alapján saját szerkesztés

Összegzés

A tanulmány Dél-Szlovákia rendszerváltás utáni belső vándorlási folyamatait mutatja be. A kutatás elemzi Dél-Szlovákia etnikai szerkezetének változásait is a migráció hatására, és ezzel megállapítja, hogy a változó vándorlási folyamatok mely területeken és milyen időszakban hatnak legjelentősebben a szlovákiai magyar lakosság arányának alakulására.

A rendszerváltás trendfordulót hozott nemcsak Szlovákia, de a többi Közép és Kelet-Európai poszt szocialista ország belső vándorlási folyamataiban is. Az 1989 előtti, a kerületi és járási városok felé irányuló abszolút koncentrációt a dekoncentráció váltotta fel. A rendszerváltást követően jelentősen lelassultak az urbanizációs folyamatok is és a belső migráció meghatározó térfolyamata a szuburbanizáció lett, amelynek következtében a város környéki vidéki településeken számottevő vándorlási többlet jelent meg.

A szuburbanizáció jelensége elsősorban a pozsonyi agglomerációt érinti, de a városokból a vidéki települések irányába történő vándorlási mozgás meghatározó Dél-Szlovákia több nagy (Kassa, Nyitra) és kisebb városának (Érsekújvár, Léva, Losonc, Rimaszombat, Rozsnyó, Nagymihály) közvetlen környékén is. A vidéki újrastukturálódás térfolyamata, azaz a dezurbanizáció csupán a pozsonyi városrégióban figyelhető meg. Dél-Szlovákia vándorlási folyamatait, a szuburbanizáció mellett, nagymértékben befolyásolják a regionális gazdasági fejlettségi különbségek és az egyes települések országon belüli területi elhelyezkedése is.

A kutatási eredmények alapján egyértelműen megállapítható, hogy a szuburbanizáció nemcsak a városok környékén fekvő települések népességének növekedését, hanem egyúttal a magyar lakosság arányának csökkenését is jelenti. A szlovák lakosság létszámának növekedése egyenesen arányos a magyar lakosság arányának csökkenésével, amelynek következtében az elmúlt harminc évben jelentősen átalakult Dél-Szlovákia etnikai összetétele. 1991 és 2021 között a magyar nemzetiségű lakosság aránya 26,3%-ról 18,8%-ra csökkent. A magyar lakosság aránya hasonló mértékben és ütemben csökkent mind a négy vizsgált régióban (Pozsony, Nyugat-, Közép-, Kelet-Szlovákia régiók) és ezen belül az etnikailag homogén és vegyes lakosságú területeken is. Jelentős csökkenés figyelhető meg Csallóköz nyugati részén, a Nyitra környéki településeken, az Ipoly–Garam vidékén, leginkább Léva és Ipolyság között, de a Besztercebányai és Kassai kerületek magyar többségű déli fekvésű településein is. A magyar lakosság arányának csökkenése Dél-Szlovákia etnikai térszerkezetét és a szlovák–magyar etnikai határzóna alakulását is nagyban meghatározta. Az etnikai határzóna folyamatosan szélesedik és délre tolódik, amelynek következtében számottevően csökken a magyar többségű települések száma is.

Természetesen Dél-Szlovákia etnikai térszerkezetének változása nem csak a vándorlási folyamatok alakulásával magyarázható, hiszen a magyarság számának a csökkenésében meghatározó szerepe van a természetes népmozgalmi folyamatok kedvezőtlen alakulásának, a magyar lakosság elöregedésének, a „rejtett migrációnak” és az asszimilációs folyamatoknak is. Ugyanakkor a belső migráció statisztikai együttjárása a magyar lakosság aránybeli változásával, amit a Pearson-féle korrelációs együttható kiszámításával határoztam meg, számos régió és település esetében szignifikáns. A legerősebb kapcsolatot a Pozsony környéki településeken figyelhetők meg, de a migráció és a magyar lakosság arányának alakulása közötti kapcsolat szoros Nyugat-Szlovákia régió magyar többségű településein és az etnikailag vegyes lakosságú területeken is. A szlovák lakosság térnyerése a magyar lakosság rovására leginkább azokban a régiókban és településeken számottevő, ahol a társadalmi-gazdasági helyzet is kedvezőbb. Összességében a kutatás eredményei arra engednek következtetni, hogy a vándorlási folyamatok a jövőben is jelentős hatással lesznek Dél-Szlovákia etnikai térszerkezetének alakulására.

A tanulmány mellett, hogy segít mélyebb betekintést nyújtani Dél-Szlovákia etnikai összetételének alakulásába, különös tekintettel a szlovákiai magyar kisebbség számának és arányának térbeli változásába, értékes iránymutatást nyújthat a társadalmi szereplők és politikai döntéshozók számára is. Ezek a felismerések alapul szolgálhatnak a megfelelő stratégiák kidolgozásához, amelyek elősegíthetik az etnikai csoportok közötti harmonikus együttélést. Az oktatási, gazdasági és kulturális lehetőségek terén történő egyenlőbb hozzáférés előmozdítása erősítheti a közösségek közötti együttműködést és párbeszédet, amely elengedhetetlenek a kölcsönös megértéshez és a konfliktusok megelőzéséhez.

ACKERMANN VILMOS

LEHETŐSÉGEK ÉS KIHÍVÁSOK: MAGYARNAK MARADNI A DIASZPÓRÁBAN

Gazsó Dániel: *Otthon és itthon. A magyar diaszpóra és anyaországa.* Gondolat Kiadó: Budapest, 2022. 422 oldal

A kötet szerzője felsőfokú tanulmányait a Granadai Egyetemen végezte. 2014-ben a Kőrösi Csoma Sándor Program ösztöndíjasaként betekintést nyert a chilei magyarok szervezeti életébe. 2015-ben kezdett el dolgozni a Nemzetpolitikai Kutatóintézetben, melynek köszönhetően a diaszpórapolitika működését belülről is megtapasztalhatta. 2020-ban védte meg doktori értekezését a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen. Ennek a disszertációnak a kibővített változata a Gondolat Kiadó által 2022-ben megjelentetett *Otthon és itthon. A magyar diaszpóra és anyaországa* című kötet. A mű attól lett különleges, hogy szerzőjének a kutatómunka ideje alatt lehetősége volt a már említett helyszíneken és intézményeknél a magyar diaszpórát több perspektívából is vizsgálni.

A politológus Kántor Zoltán előszavát és a bevezetést követően a könyv három nagyobb tematikus részre tagolódik. Az első rész az alapfogalmakat tisztázza. A második rész a magyar diaszpóra történetét, valamint a jelenkori magyar társadalmat érintő migrációs folyamatokat tárgyalja. A harmadik rész pedig a diaszpóra politikai dimenzióira fókuszál. A leíró részek után azokat az interjúszövegeket olvashatjuk, melyeket a szerző a magyar diaszpóra szervezeti vezetőivel folytatott beszélgetések hanganyaga alapján készített. Végül Gazsó Dániel átfogó összeggzéssel, köszönetnyilvánítással, jegyzékekkel és egy angol nyelvű absztrakttal zárja könyvét.

A szerző már a kötet bevezetőjében tisztázza az olvasóval a kutatása kiindulópontjának tekinthető tudományterületet: „minden kutató képzettségénél fogva behatárolt: van egy kiindulópontja, egy metodológiai alapállása, egy bizonyos tudományterületről hozott sajátos perspektívája, mely meghatározza kutatásának egész menetét, a kérdésfeltevéstől az adatgyűjtésen át az elemzésig. Ez valahol természetes, és nem összekeverendő a személyes ambíciók és egyéni értékvételek előnyben részesítésével. Az én kiindulópontom a kulturális és szociálanropológia.” (16–17. old.) Az antropológia lényegi, a diaszpórákutatás

szempontjából meghatározó elemeinek tisztázása után ezt a részt így zárja: *„Összegezve, az antropológiai megközelítés mint metodológiai lapállás esetében azt jelenti, hogy a magyar diaszpóra kutatása során nem törvényszerűségeket keresek, hanem értelmezési kereteket, melyek lehetővé teszik a diaszpóralét egymásba fonódó jelentéseinek megismerését, megértését és magyarázatát.”* (21. old.)

Az olvasó a könyv bevezetőjében azzal is szembesülhet, hogy *„minden külhoni magyar közösség helyzete egyedi, a feléjük irányuló anyaországi támogatások pedig csak az ő saját lokális kultúrájuk, többes kötődéseik és helyi igényeik figyelembevételével lehetnek sikeresek.”* (22. old.)

A szerző a bevezető utáni első részben, a fogalmi keretek tisztázásánál először megkülönbözteti egymástól a diaszpóra és a szórvány fogalmait. Utóbbival kapcsolatban arról is szót ejt, hogy a demográfiai megközelítés, amely a kisebbség össznépességen belüli arányát veszi alapul és a területi megközelítés, amely az ún. tömbön kívüli településeken élőket tekinti szórványnak, milyen problémát vet fel e közösségtípus számszerű meghatározásánál: *„A két megközelítés jelentősen eltérő eredményekre vezet: míg az előbbivel számolva a szórványban élő magyarok összlétszáma nem éri el a 400 ezer főt sem, az utóbbi módszert követve meghaladja még a 600 ezer főt is. Az eltérés annak köszönhető, hogy a területi megközelítést alkalmazva olyan települések is bekerülnek a számításba, ahol a magyarok összlakossághoz viszonyított aránya meghaladja a 20%-ot.”* (42. old.)

A diaszpórával kapcsolatosan fontosnak tartja megemlíteni, hogy miként kapcsolódnak ezek a csoportok az elvándorlás eseményéhez még akkor is, ha az egyes csoporttagok nem éltek át azt személyesen. Ezután Gazsó Dániel tovább részletezi a diaszpóra és az őshonos kisebbségek közötti különbségeket: *„az utóbb említett őshonosnak titulált nemzeti közösségeknél a helyben maradás, a szülőfölddel való elsődleges kapcsolat természetessége, a lakóhelyhez köthető történelmi múlt csoportkonstruáló ereje a meghatározó.”* (51. old.) A szerző arra is kitér, hogy e két közösségtípus között milyen eltérések vannak szervezeti szinten: *„A diaszpóraszervezetek főképp a társadalmi integrációnak lehetőséget adó feltételekért, tehát a hátrányos megkülönböztetés ellen küzdenek, míg az őshonosnak nevezett kisebbségek érdekképviselői ezt a célt gyakran meghaladják: különböző szintű kisebbségi önrendelkezést, kulturális, politikai, területi autonómiát követelnek [...] vagy akár szeparatista igényeket megfogalmazva, teljes függetlenségre törekednek.”* (52. old.)¹

Ezt követően azt tárgyalja, hogy a diaszpóráknak milyen ideáltípusai lehetnek, valamint hogy mi különbözteti meg ezt a közösségek kategóriát az átutazóktól, bevándorlóktól és az emigrációs léttől. Kitér arra is, hogy a diaszpórák közösségek fennmaradásához az

1 A Kárpát-medencében élő magyar őshonos kisebbségi közösségek kialakulásával a szerző egy korábban megjelent tanulmányában részletesebben is foglalkozott, lásd Gazsó Dániel: Volt egyszer egy Trianon. *Valóság*, 2015. 58 (8). 70–88.

etnikai határok fenntartása még a kulturális sajátosságok megőrzésénél is meghatározóbb. Ebben az elméleti részben az is kiderül, hogy milyen kritériumok alapján szokták általában a diaszpóraszervezeteket tipologizálni, valamint hogy a globalizáció és a lokális, illetve nemzeti identitások milyen kapcsolatban vannak az államhatárokon átívelő diaszporikus kapcsolathálókkal.

A fogalmi keretek tisztázásánál arról is esik szó, hogy a diaszpóráközösségek miként kötődnek származási helyükhöz, valamint hogy mi a jellemző a befogadó országba való letelepedésükre, társadalmi integrációjukra. A szerző a szakirodalomra alapozva magyarázatot ad arra, hogy ezek a közösségek miként próbálják fenntartani a kapcsolatot származási helyükkel, valamint hogy az anyaországi nemzetpolitika mely alapvető problémákra keresi a választ velük kapcsolatban. Ebben a részben azt is kifejti, hogy mi a közös a diaszpórapolitikában és a nemzetpolitikában, és hogy ez a két politikai ágazat hogyan viszonyul egymáshoz. Végezetül a szerző különféle diaszpórapolitikai gyakorlatípusokat és anyaországtípusokat mutat be olvasói számára.²

A könyv második része a magyar diaszpóráközösségek számszerű meghatározását nehezítő tényezők ismertetésével indul. A népszámlálási adatok hiányossága, az etnikai rejtőzködés gyakorisága, valamint a történelmi magyar emigrációs hullámokról meglévő ismeretek kétsége szinte ellehetetleníti a pontos számszerű meghatározást. Ennek megállapítása, valamint a világban szétszórt magyar közösségek kulturális központjainak fellelhetősége után a szerző a magyar diaszpóra fejlődéstörténetét mutatja be négy szakaszra bontva, a különböző korszakok emigrációs folyamatainak jellege, valamint a már meglévő diaszpóráközösségekre gyakorolt hatása szerint. A negyedik fejlődéstörténeti szakasz ismertetésénél részletesen kitér a jelenkori magyar társadalmat érintő migrációs folyamatokra. A bevándorlás tekintetében többek között azt a kérdést feszegeti, hogy az életviteleszerűen Magyarországon tartózkodó migránsok mennyire számítanak iskolázottnak a magyar nemzetiségű lakossághoz képest. Arra is kitér, hogy az idegenellenesség mennyire jellemző a magyarok körében, és hogy milyen kapcsolat van az idegenellenesség mértéke, valamint a politikai orientáció és a társadalmi rétegződés között. A könyvből az is kiderül, hogy a magyar lakosságnak melyek a legnagyobb félelmei a bevándorlással kapcsolatosan, valamint hogy a környező országok miként vélekednek a bevándorlókról: „[...] a többnyire külföldi nyomásra kialakult politikai ideológiák és rendszerek [...] összehasonlása vagy esetleges megingása esetén a kelet-közép-európai országok többségi társadalmi szokás szerint befelé fordulnak. A vezetőik eredetmitoszok és kreált ellenségképek árnyékában igyekeznek a nemzetegyesítés zászlóvivőiként feltűnni, amely még mindig a társadalmi fejlődés és a válsághelyzetből való kilábalás egyetlen biztos útjaként jelenik meg a köztudatban.” (131. old.)

2 Ennek az elméleti résznek az alapját egy korábban megjelent tanulmány adta: Gazsó Dániel: An Endnote Definition for Diaspora Studies. *Minority Studies*, 2015. 18. 161–182.

A jelenkori kivándorlással kapcsolatban megtudhatjuk, hogy általában a kibocsátó országok adatainál lényegesen magasabb értékeket mutatnak a befogadó országok tükörstatisztikái. Utóbbiak figyelembevételével az is kiderül, hogy a magyarok régen kedvelt kivándorlási célországai, Németország és Ausztria mellett megjelentek más desztinációk is, többek között az Egyesült Királyság. A szerző releváns kutatási eredményekre alapozva bemutatja, hogy milyen különbségek tapasztalhatók az új kivándorlók körében a legfőbb desztinációk szerint a végzettség, életkor, migrációs motivációk tekintetében.

A szerző arról is képet ad olvasóinak, hogy a külföldre vándorló magyarok általában milyen szektorokban tudnak elhelyezkedni a munkaerőpiacon. Ezután a cirkuláris migráció fogalmát tisztázza, majd a visszavándorlás okait is megismerhetjük, valamint hogy a Covid-19-járvány milyen hatással volt a nemzetközi népvándorlás intenzitására.

A könyv harmadik, a diaszpóra politikai dimenzióiról szóló részének elején Gazsó Dániel elmagyarázza, hogy a nacionalizmus hogyan alakult át az új világrendben. Kifejti, hogy Kelet-Közép-Európában miért vált olyan fontossá a nemzeti kérdés, valamint hogy milyen különbségek vannak a kelet- és nyugat-európai nacionalizmusok között.

A mű az anyaországi felelősségvállalás kelet-közép-európai vetületeinek ismertetésével folytatódik. Kiderül, hogy egyes országok milyen támogatásokat nyújtanak a külhoniaknak, valamint hogy a nemzetpolitika milyen feszültségeket okozhat az anyaországon belül, illetve a nemzetközi kapcsolatokban. A kelet- és nyugat-európai állampolgárságpolitikák különbségei is terítékre kerülnek. Arról is értesülünk, hogy az egyszerűsített honosításnak az egyes országokban más és más feltételei vannak, valamint hogy az azzal járó jogok is eltérnek egymástól a különböző országokban. A könyv rávilágít arra, hogy a nyugat-európai közvélemény hogyan reagált a kelet-közép-európai országokban bevezetett egyszerűsített honosítási eljárásra: *„Nyugat-Európában azok az esetek különösen felkeltették a közvélemény figyelmét, amikor egy, az Európai Unióhoz már csatlakozott kelet-közép-európai anyaország az etnikai-nemzeti hovatartozás elve alapján olyan személyek számára tette lehetővé az állampolgárság könnyített eljárással történő felvételét, akik az unión kívül születtek és élnek.”* (166. old.) A szerző segítségével azt is megtudhatjuk, hogy a diaszpóra milyen formákban támogathatja anyaországát. Végül a transzszuverén nacionalizmus megjelenési formáit is kifejti.³

Gazsó Dániel arra is rávilágít könyvében, milyen előnyökkel járhat az egyszerűsített honosítás egy határon túli magyarnak. Szó esik továbbá a szavazati jog kiterjesztéséről, és a külhoniak részvételéről a magyarországi országgyűlési választásokon. Kiderül többek között, hogy melyik pártra szavazott a legtöbb határon túli magyar, ugyanakkor azt

3 A diaszpóra politikai dimenzióiról lásd még a szerző korábban megjelent művei közül: Gazsó Dániel – Jarjabka Ákos – Palotai Jenő – Wilhelm Zoltán: *Diaspora Communities and Diaspora Policies. The Hungarian Case. Population Geography a Journal of the Association of Population Geographers of India*, 2019. 41 (1). 23–34.; Gazsó Dániel: A diaszpóra politikai dimenziói. *Politikatudományi Szemle*, 2020. 29 (2). 47–68.

is bemutatja, hogy a diaszpóra jelentősége e tekintetben eltörpül a Kárpát-medencében kisebbségben élő magyarok voksei mellett, és hogy összességében a külföldről érkezett érvényes levélszavazatok száma eddig nem befolyásolta nagymértékben a választások eredményeit.

A diaszpórapolitikai gyakorlatok ismertetése során az olvasó tudomást szerezhet az anyagi támogatások részleteiről is, köztük a diaszpóra pályázati támogatásainak tárgyairól. Érdekességgént Gázsó Dániel megemlíti azt is, hogy a Covid-19-járvány alatt a diaszpóracsoportok milyen támogatásokat vettek igénybe leginkább, valamint hogy a pandémia hogyan hatott a közösségi életre és az anyaországi kapcsolatokra a diaszpórában.

A támogatási programok bemutatása kapcsán a szerző ismerteti annak a korábban készített kérdőíves kutatásának az eredményeit, melyet a Kőrösi Csoma Sándor Programban részt vevő ösztöndíjasok lekérdezésével valósított meg. A kutatás rávilágít arra, hogy melyek a leggyakoribb ösztöndíjprogram keretében végzett munkakörök, valamint hogy milyen különbségek lelhetők fel ezen a téren a világ különböző térségei között. Végezetül a szerző saját tapasztalatai által betekintést nyújt a chilei magyar közösség szervezeti életébe.

A három tematikus részt követően a szerző a magyar diaszpóra intézményesülésének és anyaországi kapcsolatainak mélyebb megismertetése érdekében a fentebb már említett interjúszövegeket közli: azokat a beszélgetéseket, melyeket olyan szervezeti vezetőkkal folytatott, akik a helyi, lokális szinten végzett közösségépítő tevékenységeik mellett jelentős szerepet vállaltak a magyar diaszpóra regionális, országhatárokon átívelő kapcsolathálójának kialakításában, a nagyobb ernyőszervezetek irányításában, valamint az anyaországi vezetőkkel meglévő kapcsolatok fenntartásában. *„A velük folytatott beszélgetések fényt derítenek a területenként eltérő önszerveződési folyamatok sokrétűségére, a közösségi élet régi és új kihívásaira és lehetőségeire, valamint a magyarországi támogatások fogadtatására.”* (241. old.) A kötet tartalmának összegzésénél mindehhez hozzáteszi: *„az interjúszövegek tartalmaznak olyan részeket is, melyek újabb kutatási célok megfogalmazását segíthetik. A kivándorlók leszármazottjainak magyar gyökerekhez való kötődésében fellelhető generációs különbségek, a 2010-es években tapasztalt új magyar emigráció, valamint az abban az évtizedben kibontakozott anyaországi támogatások hosszú távú hatásai megalapozhatják a diaszpórakutatás jövőbeli kihívásait.”* (389. old.)

Gázsó Dániel *Otthon és itthon. A magyar diaszpóra és anyaországa* című könyvét minden olyan olvasó figyelmébe ajánlom, aki átfogó képet szeretne kapni arról, hogy milyen lehetőségekkel és kihívásokkal jár magyarnak maradni külföldön.

RESUME

Gabriel HARRACH

The main demographic characteristics of Hungarians in Slovakia in the 2021 census

According to the 2022 Slovakian census, the drastic decrease in the number of the Hungarian minority continues. However, it is a territorially uneven phenomenon: the rate of decrease has a negative relationship with the local number of Hungarians. Their growth can only be experienced in the impoverished southeastern part of the country, where a significant proportion of those who declare themselves Hungarian are of Gypsy origin. In addition to the natural population decline and assimilation, the reduction of the local proportion of Hungarians is also caused by the mass migration of the Slovak population to the area inhabited by Hungarians. It is also important to note that the fertility rate of Hungarians is lower than that of Slovaks. However, from a demographic point of view, there are huge differences, not between Hungarians and Slovaks, but between Hungarians and Gypsies (and Slovaks and Gypsies). A single less known example: at the age of women who have completed their fertility life cycle (50 years and older), a third of the Roma can have 5 or more live births during their lifetime, while in the case of the other two ethnicities this can only be said about 2–3%.

Patrik TÁTRAI

**Potential methods for quantifying demographic assimilation:
The case of ethnic Hungarians in Slovakia based on the 2021 census**

In addition to natural reproduction and migration, changes in the ethnic populations can be significantly influenced by changes in ethnic identification. However, quantifying the latter is a major methodological challenge. In this paper, therefore, I use different approaches and methods to examine demographic assimilation and its patterns (e.g. direction, types, spatial characteristics) based on the 2021 census and on population registers, and to estimate the extent to which assimilation has contributed to the decline in the number of ethnic Hungarians in Slovakia. The study found that, like in the previous decades, demographic assimilation was the most significant cause of the decline in the number of Hungarians in Slovakia between 2011 and 2021, accounting for at least half of the decrease of Hungarians. The rate of assimilation remained practically unchanged in the period 2011-2021 compared to the previous period. It is also observed that the magnitude of intragenerational assimilation significantly exceeds the volume of intergenerational assimilation. The direction of assimilation, not surprisingly, is in line with the power and prestige relations, favouring Slovaks. In addition, the census recorded a significant number of individuals claiming both Hungarian and Roma identity categories, mainly in Southeast Slovakia.

Lóránt PREGI

**The impact of internal migration on changes in the ethnic structure
of population in Southern Slovakia**

The paper focuses on the assessment of the impact of internal migration of the population, especially the suburbanization on the changes in population structure by ethnicity in Southern Slovakia between 1991 and 2021. Since the 1991 census, the number of people who declared Hungarian nationality has fallen from 567,296 by almost 145,000 to 422,065 in 2021. The significant decline in the share and number of the ethnically Hungarian population is mainly attributed to three population processes – international migration, natural reproduction, and assimilation. The results of the research indicate that internal migration also plays an increasingly important role in the change of the ethnic structure. The graphic and cartographic visualization show the decline of ethnically Hungarian population and the transformation of the Slovak-Hungarian ethnic boundary. The ethnic boundary constantly widened towards the south at the expense of the Hungarian homogeneous area, as a result of which the number of settlements with a Hungarian majority is also decreasing significantly. The proportion of the ethnically Hungarian population is declining, especially in the Bratislava agglomeration and in the settlements of Western Slovakia, where the gain from migration is increasingly significance in this development.

SZÁMUNK SZERZŐI

ACKERMANN Vilmos

Okleveles európai és nemzetközi igazgatásszervező; konzulátusi ügyintéző,
Osztrák Nagykövetség Budapest

HARRACH Gábor

Történész, szociológus

PREGI Lóránt

Geográfus, kutató, Pavol Jozef Šafárik Egyetem, Természettudományi kar, Földrajzi Intézet

TÁTRAI Patrik

Tudományos főmunkatárs, HUN-REN Csillagászati és Földtudományi Kutatóközpont,
Földrajztudományi Intézet